

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
SOCIĀLO PĒTĪJUMU INSTITŪTS

**SOCIĀLO ZINĀTŅU
VĒSTNESIS**

SOCIAL SCIENCES BULLETIN
ВЕСТНИК СОЦИАЛЬНЫХ НАУК

2009 1 (8)

Žurnālā “Sociālo Zinātņu Vēstnesis” tiek publicēti oriģināli zinātniskie raksti sociālajās zinātnēs (socioloģijā, politikas zinātnē, ekonomikā, sociālajā psiholoģijā, tiesību zinātnē), kā arī zinātnisko pētījumu recenzijas, konferenču apskati, informācija par zinātnisko dzīvi. Redakcija pieņem rakstus latviešu, angļu un krievu valodā.

Redakcijas kolēģija

V. Meņšikovs, redakcijas kolēģijas priekšsēdētājs (Daugavpils, Latvija), Ā. Āslands (Oslo, Norvēģija), D. Beresnevičiene (Šauļi, Lietuva), A. Ivanovs (Daugavpils, Latvija), Jonhoks Čou (Stokholma, Zviedrija), V. Justickis (Viļņa, Lietuva), V. Kosiedovskis (Toruņa, Polija), A. Matuļonis (Viļņa, Lietuva), Ž. Ozoliņa (Rīga, Latvija), S. Partickis (Lubļina, Polija), S. Poloniks (Minska, Baltkrievija), B. Rivža (Jelgava, Latvija), J. Saulītis (Daugavpils, Latvija), V. Speranskis (Maskava, Krievija), S. Stanaitis (Viļņa, Lietuva), M.J. Šutena (Koviljana, Portugāle), T. Tisenkopfs (Rīga, Latvija), J. Vankeviča (Vitebska, Baltkrievija), M. Vidnere (Daugavpils, Latvija), A. Vorobjovs (Daugavpils, Latvija), V. Zahars (Daugavpils, Latvija)

Redakcija

A. Ivanovs (redaktors), E. Jermolajeva, M. Mihailova, I. Ostrovska, I. Plotka (redaktora vietniece), A. Ruža, J. Semeņeca (sekretāre), V. Volkovs

Adrese

Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūts,
Parādes 1, Daugavpils, LV-5400, Latvija
Tāl. (+371)65422163 E-pasts vladislavs.volkovs@du.lv

Izdevējs

Daugavpils Universitāte

Reģistrācijas Nr. 000702889

Reģistrācijas apliecība Nr. M 000331

Dibināts 2004. gadā

© Daugavpils Universitāte

ISSN 1691-1881

“Social Sciences Bulletin” publishes original research papers on the problems of social sciences (sociology, political sciences, economics, social psychology, law), as well as review articles, information on conferences and scientific life. The Editorial Board accepts articles in English, Latvian, and Russian.

Editorial Board

V. Meņšikovs, Chairman of the Editorial Board (Daugavpils, Latvia), A. Aasland (Oslo, Norway), D. Beresnevičiene (Šiauliai, Lithuania), A. Ivanovs (Daugavpils, Latvia), V. Justickis (Vilnius, Lithuania), W. Kosiedowski (Toruń, Poland), A. Matulionis (Vilnius, Lithuania), Ž. Ozoliņa (Riga, Latvia), S. Particki (Lublin, Poland), S. Polonik (Minsk, Belarus), B. Rivža (Jelgava, Latvia), J. Saulītis (Daugavpils, Latvia), M.J. Schouten (Covilhã, Portugal), V. Speransky (Moscow, Russia), S. Stanaitis (Vilnius, Lithuania), T. Tisenkopfs (Riga, Latvia), Y. Vankevich (Vitebsk, Belarus), M. Vidnere (Daugavpils, Latvia), A. Vorobjovs (Daugavpils, Latvia), Yonhyok Choe (Stockholm, Sweden), V. Zahars (Daugavpils, Latvia)

Editorial Staff

A. Ivanovs (editor), E. Jermolajeva, M. Mihailova, I. Ostrovska, I. Plotka (associate editor), A. Ruža, J. Semeņeca (secretary), V. Volkovs

Address

Institute of Social Investigations, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University,
Parādes 1, Daugavpils, LV-5400, Latvia
Tel. (+371)65422163 E-mail vladislavs.volkovs@du.lv

Publisher

Daugavpils University

Registration No. 000702889
Registration certificate No. M 000331

Established in 2004

© Daugavpils University

SATURS

RAKSTI

Socioloģija

- Arvydas Guogis, Romualdas Kacevičius, Andrius Stasiukynas.**
The Problems of Interaction between Municipalities and Non-
Governmental Organizations in Two Lithuanian Municipalities:
From Social Models Point of View 7

Ekonomika

- Lilija Gorbaceviča.** Korporatīvā kultūra kā organizāciju izmaiņu rādītājs 18

Sociālā psiholoģija

- Māra Vidnere.** Sociālā intelekta un valodas etnokomunikatīvo prasmju
attīstība jauniešiem latviešu un mazākumtautību skolās un to nozīme
starpnacionālo attiecību veidošanā 39

Lietišķie pētījumi

- Irīna Plotka, Dmitrijs Igoņins, Ņina Blūmenaua.** Etnisko nostādņu izpēte
ar emocionālā praiminga metodi 59

ZINĀTNISKĀ DZĪVE

- Margarita Mihailova.** II Starptautiskā zinātniskā konference “Mūsdienu
sasniegumi zinātnē un izglītībā” 75

- Olga Lavriņenko, Ilga Lavrinoviča.** Kārtējās ikgadējās ekonomistu
konferences “Finanšu nodrošinājums un reģiona sociāli ekonomiskās
attīstības prognozēšana” apskats 79

RAKSTI

SOCIOLOGIJA

Arvydas Guogis, Romualdas Kacevičius, Andrius Stasiukynas

THE PROBLEMS OF INTERACTION BETWEEN MUNICIPALITIES AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN TWO LITHUANIAN MUNICIPALITIES: FROM SOCIAL MODELS POINT OF VIEW

The article analyses the problem of interaction between Lithuanian municipalities and non-governmental organizations on the basis of two social models. The theoretical basis of the article is formed on the insights into New Governance and New Institutional Economics social models, and the empirical basis is an interview-based survey of 12 leaders of non-governmental organizations (6 from Vilnius city and 6 from Ukmergė district). The article not only states the insufficient level of social capital at the interaction of municipalities and non-governmental organizations but also presents the measures to improve it by promoting higher levels of interaction, enhancing the potential of non-governmental organizations and reducing the asymmetrical information.

Key words: municipalities, non-governmental organizations, social capital, asymmetrical information.

Introduction

What is not covered by market demand but needed by many members of the society, in principle, can be performed only by two forces – the state sector or the non-governmental (or the third) one. The non-governmental sector is a unique democratic phenomenon. It is the most “capitalistic” of all the economic challenges responding to the failures of the free market and filling economic niches by volunteer and charity activities. The needs of a more socialistic economic community are satisfied by state programs and services financed by taxes. Lithuania, as well as many other Eastern European countries, has appeared in an invidious situation in terms of the provision of public and, partly, private goods. The state as well as the non-governmental sector is weak in this area, i.e. nothing can fill the niche that is formed when the market does not provide its solutions or when the market fails. A successful interaction between Lithuanian municipalities and non-governmental organizations “pulls” both

sectors forward and prevents the formation of even bigger “social niches”. What could social science contribute to the improvement of the interaction? Is it possible to suggest any research or practical activity models to reveal the interaction better and to strengthen it?

1. The importance of new social models

The authors of this article believe that two inter-disciplinary social science models can serve the analysis of interaction between municipalities and non-governmental organizations:

- 1) a *New Governance Model*
- 2) and a *New Institutional Economics Model*.

Although the first model has more characteristics of public administration and the second one – those of economics, sociological aspects that emphasize the importance of social capital and social trust for inter-institutional or inter-organizational interaction can be their connecting-link (Putnam 2001).

First, let us analyze a New Governance Model and compare it to the traditional weberian models of public administration and a New Public Management Model. As V. Domarkas and V. Juknevičienė claim in the magazine “*Viešoji politika ir administravimas*” (*Public Politics and Administration*), the concept of “New Governance” in a broader sense is understood as an “*arrangement of state affairs by joined efforts of political, economic, and administrative community members by enhancing constructive interaction of state institutions, private sector, and civil society*” (Domarkas, Juknevičienė 2007, p. 28). An important role in dealing with state government affairs in civil society is attributed to non-governmental organizations and public participation. This way, the New Governance Model paradigm emphasizes that public administration means not only satisfaction of client needs as it was understood in the New Public Management Model, but cooperation of all social partners in creating public goods. The New Public Management Model emphasizes transparency and accountability, legal order, and honesty.

The differences between the New Governance Model and the traditional public administration are of great importance. The models are different due to the globalization when monolithic states are becoming a part of a complex international network and emphasis is placed not on a hierarchical, but on a reticular management style, and the priority is given not to the strict form of state regulation, but to more gentle management instruments including self-regulation and cooperation with non-state institutions. Therefore, the responsibility of state institutions becomes evident not only to the state institutions of higher hierarchical level but to social partners as well.

Table 1

Major characteristics of modern public administration models

	Traditional public administration	New Public Management	New Governance
Relations between citizens and the state	Subordination	Authorization	Empowerment
Accountability of high officials	Politicians	Customers	Citizens and social partners
Declinatory principles	Following rules and regulations	Productivity and results	Accountability, transparency, and participation
Success criteria	Process and outcomes	Outcome	Process
Major attributes	Objectivity	Regularity	Accountability

Source: Domarkas, Juknevičienė 2007, p. 27.

The followers of the New Governance Model claim that the traditional weberian administration models as well as the New Public Management Model are becoming relic in the modern world in terms of an objective for efficiency and establishing relations with the society. Admittedly, the traditional bureaucratic model was developed out of the concept of the weberian rational administration. It is characterized by clear distribution of roles and functions, trust in procedures, strict financial control, hierarchy, and supervision by central organs.

Since 1980, the tendencies of the New Public Management Model became evident in many well developed countries. They were inspired by private sector and especially were evident in the Anglo-Saxon countries. The New Public Management Model is based on the application of market mechanisms and competition as the means to encourage service rendering, control delegating to local community, and decentralization of competencies. Administration, therein, is focused on the results and goal achievement and not on the rules and directives. Citizens are valued as clients who have a choice of schools and qualification programmes. The New Public Management Model emphasizes a correct definition of goals, result evaluation, financial management (efficiency), introduction of service standards, decisions based on benchmarking (seeking the best practice and following it). The New Public Management Model has contributed to sounder public administration by strengthening the relations between political and administrative spheres and by creating citizen-friendly administration. On the other hand, it is being claimed that under the New Public Management Model the role of the political sphere was diminished and the priority was given to the managerial sphere. The fact, that in the New Public Management Model labour relations have to reflect the efficiency of an officer's work more, weakens the focus on the value system and ethic norms (Domarkas, Juknevičienė, 2007, p. 28). A clear provision of the New Public Management is to seek better client service and to increase sentience to their needs. However, the implementation of the provision faces some dilemmas. Public services often include bureaucratic control and professional discretion conflicts and higher efficiency of services is not achieved as compared to the traditional public administration model.

In the New Governance Model, too much notice is given to ethics. More space is left for social context and the aspects of professionalism, political neutrality, justice, and avoidance of the clash of public and private interests are important. In the New Governance Model, it is being assumed that business and public administration spheres are different in principle (Czaputowicz 2007, p. 30) and, thus, have to be organized and function in a different way. The New Governance Model includes democratic and efficient management system, efficient public institutions, good quality of public services, and possibility to adapt to new social needs. Society's trust in government is needed the New Governance Model to operate soundly because without it democracy becomes an empty catchword limited by certain procedures and agreements. Prerequisites for sound New Governance Model include transparency, personal honesty, high ethical values, orderliness, accountability, and availability. As the New Governance Model operates and seeks to operate as socially responsible economics, the goal is to interfere in social and economic processes in such a way that the implementation of social policy and fair competition is guaranteed.

The New Governance Model means making a network of companies, individuals, trade unions, state institutions, and non-governmental organizations but the state plays the major role. The state has to set the rules for the game and act as a supervisor, but on the other hand the role of the state is limited by the same rules that encourage more the characteristics of equitable partnership and not those of dominance.

Table 2

Comparison of management models in public administration

Criterion	Traditional public administration	New Public Management	New Governance
Management method	Hierarchy	Market, equality	Network
Normative basis	Administrational law	Contracts	Agreements
Management style	Bureaucratic administration	Management	Partnership-consultations
Nature of relations	Dominance and subordination	Competition and cooperation	Equality and interdependence
Activity goal	Order consolidation	Provoking changes	Developing social trust
Activity orientation	Procedures	Results	Needs
Organizational status	Monocentric system	Autonomic system	Civil society

Source: Czaputowicz 2007, p. 31.

In 2006–2007, the authors of the article carried out a research “*The Interaction of Lithuanian Municipalities and Non-Governmental Organizations: Central and Peripheral Differences in the Processes of Democratic Consolidation*”. It was hypothesized that a not proper enough social administration type (i.e. a too traditional “weberian” model of public administration) together with an insufficient level of social capital (weak networks of horizontal cooperation, low social trust) has a negative

impact on the interaction between municipalities and non-governmental organizations and, thus, conditions the problems of management and democratic consolidation.

Empirical research carried out by the authors revealed that Ukmergė district municipality followed the traditional public administration model more and Vilnius municipality pursued both the traditional public administration model and the New Public Management Model. The elements of the New Public Management Model became more evident during the last years of Vilnius Mayor A. Zuokas administration. However, it can not be claimed that either Vilnius city municipality or Ukmergė district municipality has implemented the New Public Management Model. It indicates that the management of Lithuanian municipalities is behind as compared to the management of municipalities in the most developed Western countries because of the partly introduction of the New Public Management Model (and just in Vilnius) and the absence of the New Governance Model in both municipalities.

The second model, which is necessary to understand the modern interaction between municipalities and NGOs, is the New Institutional Economics Model. It emphasizes not only the impact of state institutions on economic processes, but the aspects of social capital and social trust as well. The New Institutional Economics Model means the impact of social norms and regulations on economics or, in other words, the environment of all institutional and social economic subjects and processes. In the New Institutional Economics Model, not only the level of social capital, partly on which efficiency of economic subjects depends, is important, but also the so called transactional costs. They include all input hidden behind direct “make-sell”, “buy-sell”, and “organize-render service” relations. As Nobel Prize Laureates Coase, D. North (North 2003) and J. Stiglitz (Stiglitz 2002, 2006)¹ have proved, unnoticed transactional costs can hinder economics, aggravate and impede its development. In this regard, under the New Institutional Economics Model, the problems of asymmetric economics or asymmetric information take special importance. Asymmetric information means that in the seller-buyer as well as service organizer, provider and receiver relations one part has informational advantage over the other, i.e. knows more and uses this advantage to satisfy its narrow interests. The winner of the asymmetric information in most cases will be a seller and not a buyer, a service organizer or a provider and not a receiver; it could be vice versa, too.

2. The analysis of the empirical research results

Asymmetrical information is one of the biggest obstacles in inter-institutional cooperation including relations between municipalities and NGOs in the modern world. The fact that many non-governmental organizations simply “do not have access” to more favourable terms of public purchase or more useful international cooperation hinders their development. Often NGOs lack information about necessary funding, the changes of legislation, the attitude of municipal officers, etc. In September 2007, the authors of this article carried out an empirical research and surveyed 6 leaders from Vilnius city and 6 leaders of Ukmergė district non-governmental organizations. The survey results have indicated that Ukmergė district non-governmental organiza-

tions (except one out of six) were directly dependent on the information as provided by the municipality and did not know or use much alternative information. Several NGOs from Vilnius, in their turn, although had broader access to information sources were often discriminated by the municipality as the information was either late or did not reach them at all as compared with other, “more privileged”, non-governmental organizations that were given informational priority. NGOs in Ukmergė district, as compared to NGOs in Vilnius city, were discriminated because of the lack of information on international contacts. This way the asymmetry of the central and the peripheral information became evident. Higher informational asymmetry in Vilnius and Ukmergė district made us claim that there was no equivalent partnership between municipalities and NGOs and there was a lack of social capital and social trust in Lithuania. The situation encourages favouritism and asymmetric information causes the increase in transactional costs. The relations between Vilnius municipality and NGOs as well as between Ukmergė municipality and NGOs are developed on the basis of municipal dominance and sometimes even on the basis of contra-opposition and there is a lack of equal partnership based relations.

To diminish transactional costs and asymmetric information the levels of relations including municipal and NGO relations have a great importance. On the first level, i.e. the attempts of individual NGOs to receive support or help (funds, premises, equipment) from the local government, it is possible to provide individual search for cooperation. Transactional costs and asymmetric information is the greatest on this level. Another level includes public legalization of municipal and non-governmental organizations relations where transactional costs and informational asymmetry is smaller. They are even smaller on the third level where non-governmental representation forms (coalitions) are developed and on the fourth, the highest level, where the principles of cooperation between non-governmental organizations and municipalities are developed. It should be noted that whereas all four and especially the first three levels of cooperation were used in Vilnius municipality, cooperation in Ukmergė district was based on individual agreements between municipality and individual organizations, the partnership of which was consolidated by individual contracts. It means that cooperation in Ukmergė district would reach the second level. There were exceptions as well. The association of Ukmergė area communities and the coalition uniting 7 NGOs working with children operated in the district, i.e. the third level of cooperation was reached. The council of youth affairs, the council of community health, educational and other councils, in the activities of which NGOs representatives took part, operated as well in the municipal area. NGOs affairs were coordinated by the deputy director of administration. The municipality itself evaluated the cooperation with NGOs rather positively. Ukmergė district NGOs representatives that took part in the survey also commended cooperation with the municipality though it was evident that they were afraid to loose municipal support because they avoided inconvenient questions, prevaricated clear answers and cajoled municipal administration. Although cooperation forms in Vilnius municipality were more diverse than those in Ukmergė district municipality, Vilnius municipality and NGOs evaluated this cooperation more critically.

The reasons hindering cooperation between the municipalities and the NGOs were identified. The most obvious ones include: a) the lack of funding which cumbers organizations to function independently throughout a year; b) municipal representatives' lack of knowledge about the third sector place in the society (as it was noted by respondents that took part in the survey, "*inability of officials to envisage the benefit of NGO activities*").

It should be noted that a part of the respondents (both in Vilnius and in Ukmergė district) think negatively about their possibilities to receive funding, project funding, etc. and claim that the processes are not transparent and not objective, based on "political sympathies" and "economic calculation".

In terms of NGO and municipal cooperation forms, a big contrast between organizations was identified. Non-profit organizations operating in Ukmergė district that have strong informal relations with the municipality and that have positively evaluated municipal activities have listed much more cooperation forms as compared to the general average. NGOs operating independently and seeking transparency of municipal decisions claim that officials avoid cooperation, declare it only, and real cooperation is absent.

Thus, in the regions where partnership traditions between non-governmental organizations and municipal officials are weak, catch-22 situation is formed. Municipalities tend to support the "politically presentable" organizations and become one of the major funding sources for them. This way dependency on municipality and benevolent approach to municipal activities is strengthened. Communities that develop independently of municipality, criticize municipal activities and seek transparency are ignored and not given equal conditions for activities. The manifestations of civil society are suppressed, too.

It should be noted that not partnership-based, adversarial approach of officials towards NGOs is milder in municipalities that together with non-profit organizations implement the EU joined financed projects. Municipalities and NGOs take part in the programs financed by the EU funds (for example, EQUAL projects) as equal partners and municipalities are interested to cooperate with NGOs and mind their image.

The survey respondents have claimed that the major reason for avoidance to join NGOs is lack of human activity caused by different factors, including the following:

- the society is dominated by unfavourable approach to volunteer and NGO activities (this type of work is not appreciated);
- only a small part of Lithuanian citizens can allocate time and engage in volunteer activities;
- the society is dominated by frustration in politicians that ignore the attempts of the society to have a profile to their problems;
- NGOs employees lack knowledge and skills.

The problems of the interaction between municipalities and non-governmental organizations were revealed by NGOs activity nature as presented by the following social scenarios (schemes):

The 1st scenario – NGO requests help on the basis of personal contacts.

If a non-governmental organization carries out charity activities (not the functions of political control), has good first level contacts (an old acquaintance, familiar person whose request is inconvenient to reject) and help solicited is not too expensive, the request brings results – financial support or in-kind support (for instance, transport) is given.

The 2nd scenario – NGO charity activities.

If a non-governmental organization carries out charity activities (not the functions of political control) and the first level contacts are not good, municipal bureaucrats ignore or avoid contacts (“elude to waste time on meeting NGO representatives”).

The 3rd scenario – NGO tries to carry out civil control.

If a non-governmental organization tries to carry out civil control or tries to do something that does not serve municipal bureaucrats, the reaction is hostile and aimed to block NGO activities – not to give support or just to defeat the organization. It is related to the fact that bureaucrats often view non-governmental organizations as interceptors of state functions.

The results of the empirical research carried out by the authors of the article indicate that relations between citizens and authorities are dominated by the traditional public administration approach and submission. Interaction between municipalities and NGOs is characterized by non-democratic, asymmetrical power relations, thus there is a lack of social capital and social trust. Non-governmental organizations are influential when carry out charity or similar functions and loose their influence when try to pursue the functions of political control, for instance. The research results make it clear that NGOs representatives are afraid to evaluate municipalities negatively except respondents that have nothing to loose or are angry at municipal officials.

The results of the empirical research carried out by the authors point out that municipal administration and politicians have to change their approach to NGOs and to treat them as associates and partners and not as competitors or marplots of their work.

The research results have revealed that in order to strengthen cooperation between NGOs and municipalities it is expedient to:

- promote NGOs potential in the areas of material (by providing more stable financing, premises, etc.) and human resources (by increasing NGOs employee competence, etc.);
- cultivate civil society (by developing socially oriented values, promoting sociality, etc.);
- educate state officials about different aspects of the third sector;
- promote project developing on the national or international levels in which municipalities and NGOs take part as equal partners.

Political distrust and even “political depression” is widely spread in the Lithuanian society. People do not trust activity perspectives of the democratic institutions they themselves have elected, state institutions, and non-governmental organizations. Thus, people choose not partnership but “recession”, bear dominant bureaucratic adminis-

tration and do not support the activities of non-governmental organizations. Therefore, the implementation of new management models and improvement of the municipal and non-governmental interaction under present Lithuanian situation remains a problem that requires long-term attempts. Present cultural-political-economic discourse is not highly favourable for NGOs activities. To increase the level of social capital and to promote civic activity in Lithuania it is necessary to apply the means of “more active social policy”.

Conclusions

The results of the empirical research and the interview-based survey of 6 leaders of Vilnius city and 6 of Ukmergė district indicate that interaction between municipalities and NGOs is characterized by lack of social capital. Therefore, an inadequate type of social administration that causes the problems of democratic consolidation is being developed. To increase the level of social capital and to decrease civic anomy it is necessary to apply the means of “more active social policy” in Lithuania.

The analysis, evaluation and forecast of the quality of interaction between municipalities and non-governmental organizations should be based on two modern social science models: the New Governance and the New Institutional Economics. They would open more favourable possibilities for cooperation between municipalities and NGOs, make municipal administration and politicians treat non-governmental organizations as partners that take certain “social niches” and often are able to provide social services more efficiently. Interview results have indicated that subordinate, subservient non-governmental organizations that have good personal contacts and avoid political control most often receive support from municipalities. Asymmetrical information that hinders non-governmental organizations to find out the information for project proposals and to develop international relations is a big problem of interaction between municipalities and non-governmental organizations in both Vilnius city and Ukmergė district. Asymmetrical information was a bigger problem in Ukmergė district than in Vilnius city. In many ways, asymmetrical information disproportion powers relations and increases unnecessary transactional costs. NGOs in Vilnius city were characterized as having more independence and variety of activities as well as having more critical approach to municipal administration and politicians. Only one NGO leader out of 6 in Ukmergė district was more open and critical about municipal activities. The authors of the article have pointed out four municipal and non-governmental cooperation levels that have direct impact on the quality of interaction between NGOs and the municipality. Cooperation between the municipality and non-governmental organizations in Vilnius was evident on two levels while it would reach only the first or the second level in Ukmergė district. Three scenarios of NGO activities developed by the authors of this article demonstrate the dominance of the traditional public administration model that impedes the cooperation between municipalities and non-governmental organizations in Lithuania.

Note

¹ J. Stiglitz ideas on asymmetric economics can be summarized this way: markets operate perfectly only under very simple (primitive) models of classical liberals where perfect competition and perfect information is recognized. Instead of classical models, J. Stiglitz develops the so-called economics of information where asymmetries of information play an important role, i.e. the difference between information of employer and employee, seller and buyer, creditor and lender and, in our case, municipality and non-governmental organizations. It would be easier to solve many problems if information holders share it, however, under bureaucratic hierarchical models, one part often suppresses the information and the other is afraid to ask for it. By developing social trust and partnership between municipalities and NGOs it could be implemented under the New Institutional Economics Model.

References

- Czaputowicz, J. (2007) "The Influence of Globalisation upon Public Governance." *Viešasis administravimas*, Nr. 1–2: 30–31.
- Domarkas, V., Juknevičienė, V. (2007) "Viešojo administravimo paradigmos kaitos iššūkiai šio sektoriaus žmogiškųjų išteklių raidai." *Viešojo politika ir administravimas*, Nr. 19: 27–28.
- North, D. (2003) *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius.
- Putnam, R. (2001) *Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius.
- Stiglitz, J. (2002) *Globalization and Its Discontents*. New York.
- Stiglitz, J. (2006) *Making Globalization Work*. New York.

Received June 27, 2008.

Резюме

Арвидас Гуогис, Ромуалдас Кацявичюс, Андриус Стасюкинас

Проблемы взаимодействия самоуправлений и негосударственных организаций на примере двух самоуправлений Литвы: взгляд с точки зрения социальных моделей

В статье на основе двух социальных моделей анализируются проблемы взаимодействия самоуправлений и негосударственных организаций в Литве. Теоретическая основа статьи формулируется на базе моделей «Нового управления» и «Новой институциональной экономики». Эмпирическую основу исследования составляют интервью с 12 руководителями негосударственных организаций (6 в Вильнюсе и 6 в Укмяргском районе). В статье прослеживается различие в асимметрической информации между городом Вильнюсом и Укмяргским районом – в последнем ее больше, что указывает на неблагоприятное положение негосударственных организаций в литовской провинции: им тяжелее участвовать в конкурсных проектах, планировать свою деятельность, поддерживать контакты и т.п.

В статье выделены три социальных сценария взаимоотношений негосударственных организаций с самоуправлениями. Первый сценарий: негосударственные организации получают поддержку в основном благодаря положительным персональным контактам с представителями самоуправлений. Второй сценарий: при наличии слабых положительных персональных контактов негосударственные организации проводят свою деятель-

ность, на которую бюрократы самоуправлений часто не обращают никакого внимания. Третий сценарий: если негосударственная организация старается осуществлять какой-то общественный контроль, то она встречает отпор или сопротивление со стороны местного самоуправления.

В статье не только констатируется недостаточная роль социального капитала во взаимоотношениях между самоуправлениями и негосударственными организациями, но и предлагаются меры для обеспечения более тесного их взаимодействия, увеличения потенциала негосударственных организаций и уменьшения асимметрической информации. При этом бюрократы самоуправлений должны учитывать, что негосударственные организации гораздо эффективнее, чем самоуправления, предоставляют клиентам социальные услуги.

Kopsavilkums

Arvydas Guogis, Romualdas Kacevičius, Andrius Stasiukynas

**Pašvaldību un nevalstisko organizāciju mijiedarbības problēmas:
ieskats no sociālo modeļu redzespunkta (divu Lietuvas pašvaldību piemērs)**

Rakstā, pamatojoties uz diviem sociālajiem modeļiem, tiek analizētas Lietuvas pašvaldību un nevalstisko organizāciju mijiedarbības problēmas. Raksta teorētiskajam pamatojumam tiek izmantots “Jaunās pārvaldes” modelis un “Jaunās institucionālās ekonomikas” modelis. Empīriskajā pētījumā tika veiktas intervijas ar 12 nevalstisko organizāciju vadītājiem (6 intervijas Viļņā un 6 – Ukmerģes rajonā). Rakstā tiek atklātas atšķirības asimetriskajā informācijā starp Viļņas pilsētu un Ukmerģes rajonu – Ukmerģes rajonā atšķirību ir vairāk, kas liecina par to, ka Lietuvas provincē nevalstiskās organizācijas atrodas sliktākā situācijā: tām ir grūtāk piedalīties projektu konkursos, plānot savu darbību, veidot un uzturēt kontaktus utt.

Rakstā ir aprakstīti trīs nevalstisko organizāciju un pašvaldību mijiedarbības scenāriji. Pirmais scenārijs – nevalstiskās organizācijas gūst atbalstu, galvenokārt, pateicoties pozitīvajiem personīgajiem kontaktiem ar pašvaldību pārstāvjiem. Otrais scenārijs – ja pozitīvi personīgie kontakti ir vāji, nevalstiskās organizācijas veic savu darbību, kurai pašvaldību birokrāti bieži vien pat nepievērš uzmanību. Trešais scenārijs – ja nevalstiskās organizācijas mēģina veikt kādu sabiedrisko kontroli, tad tās no vietējo pašvaldību puses izjūt pretošanos.

Rakstā tiek konstatēta ne tikai sociālā kapitāla nozīme pašvaldību un nevalstisko organizāciju mijiedarbībā, bet tiek arī piedāvātas iespējas to sadarbības veicināšanai, nevalstisko organizāciju potenciāla uzlabošanai un asimetriskās informācijas samazināšanai. Pašvaldību birokrātiem ir jāņem vērā, ka sociālos pakalpojumus klientiem nevalstiskās organizācijas sniedz daudz efektīvāk nekā pašvaldības.

EKONOMIKA

Lilija Gorbaceviča

KORPORATĪVĀ KULTŪRA KĀ ORGANIZĀCIJU IZMAIŅU RĀDĪTĀJS

Lai gan zinātnieku vidū nav vienprātības par kultūras definīciju, tomēr viņi ir vienprātīgi par organizācijas kultūras lielo ietekmi uz organizācijas procesiem (Армстронг 2007, c. 194). Teoriju daudzums kopš 80. gadiem liecina par organizācijas kultūras svarīgumu firmas efektīvai funkcionēšanai. Visām veiksmīgajām kompānijām ir izteiktas organizācijas kultūras, kas visvairāk atbilst kompānijas mērķiem un vērtībām un krasi atšķir vienu firmu no citām (Галкина 2004, c. 72–74).

Organizācijas kultūras tēma Latvijas kontekstā ir jauna un nav vienkārša, jo, pārejot uz tirgus attiecībām, praktiski mainās visa attiecību sistēma starp darba devēju un darba ņēmēju, darba un sociālo vērtību sistēma. Stabilitātes un noteiktības vērtību vietā veidojas iespējas uzsākt biznesu, pelnīt naudu, veidot karjeru. Arī no ārienes organizācijas šodien izskatās citādāk nekā pirms dažiem gadiem. Tomēr darbinieku pamatpriekšstati, attieksme pret darbu, rezultātiem, vadību bieži vien mainās daudz lēnāk, nekā to gribētu redzēt organizāciju vadība. Kā uzskata viens no korporatīvas kultūras pētniekiem E. Šeins, organizācijas kultūra nosaka kompānijas stratēģiskās perspektīvas (Шейн 2007, c. 97), tāpēc zināšanas par organizācijas kultūras veidošanas īpatnībām un tās izmaiņu metodēm ir nepieciešamas mūsdienu menedžeriem un izraisa ne tikai teorētisku, bet arī lielo praktisku interesi.

Kultūras novērtēšana un precīza diagnostika ir pirmais solis kultūras pārmaiņu procesā. Nav nekas pārsteidzošs, ka pēc organizācijas kultūras ietekmes uz biznesa attīstību, kultūras diagnostika un novērtēšana ekonomiski attīstītajās valstīs kļuvusi gandrīz vai par organizāciju konsultantu svarīgāko nodarbošanos. Gadu gaitā ir izstrādātas daudzas un dažādas diagnostikas metodes un novērtēšanas anketas, taču tās visas ietver vairākus elementus, kas ir līdzīgi un atšķiras galvenokārt lietošanas ērtuma, ātruma un jautājumu formulējuma ziņā.

Atslēgas vārdi: korporatīvā kultūra, kultūras tips, klans, adhokrātija, tirgus, birokrātija.

Korporatīvās kultūras vērtēšana

Par zinātnieku un biznesa līderu analīzes priekšmetu korporatīvā kultūra kļuva 20. gadsimta astoņdesmitajos gados. Par iemeslu tādai interesei kļuva atziņa par kultūras svarīgumu organizācijas stratēģijas izstrādāšanā un izmaiņu veikšanā.

Pēdējās desmitgadēs attīstīto valstu organizāciju izmaiņu stimuli bija saistīti ar vispārīgās kvalitātes menedžmentu (TQM), organizācijas apjoma samazināšanos un reinženieringu (Cameron and Quinn 1999, pp. 18–20). Kā liecina fakti, vairākos gadījumos veiktie pasākumi beidzās neveiksmīgi. Pēc speciālistu uzskatiem, iemesls bija tas, ka organizācijas kultūra nemainījās. Citiem vārdiem sakot, netika mainītas vērtības, domāšanas veids, vadības stils, paradigmas un pieejas problēmu risināšanā.

Organizāciju pilnveidošanas atkarība no kultūras izmaiņām ir šāda: ja vērtības, orientācijas un mērķi paliek stabili, kaut gan mainās procedūras un stratēģijas, organizācija ātri atgriežas pie *status quo*.

Noteikt organizācijas kultūras nozīmi nav viegli. Daudziem zinātniekiem, kuri pētīja dažādu uzņēmumu organizācijas kultūru, pirmais solis šajā lietā bija izpētīt firmas vēsturi, tās pieņemtos simbolus, rituālus un ceremonijas, kuras ļauj izveidot kultūras kopējo "portretu" (Шейн 2007, c. 36).

Organizācijas kultūras diagnostikas un kultūras pārvaldīšana kļūst par arvien svarīgāku problēmu daļēji tā iemesla dēļ, ka struktūru pārmaiņu laikā palielinās nepieciešamība pēc dažādu organizāciju kultūru apvienošanās (piemēram, kad samazinās vai palielinās organizācijas lielums, kad tās daļas tiek pārvērstas par ārējām struktūrām). Daļēja organizācijas kultūras nozīmes palielināšanās ir sarežģītumu un neparedzētas ārējās ietekmes rezultāts. Konkurences un ārējo izmaiņu spiediena pastiprināšanās laikā uz organizāciju arvien skaidrāk izpaužas organizatoriskā kultūra, un tās aspekti kļūst acīmredzami (Porter 1980, p. 71). Respektīvi, organizācijas kultūra vienlaicīgi nodrošina gan stabilitāti organizācijā, gan tās pielāgošanās spējas, lai arī cik paradoksāli tas neskanētu. Kultūra veido stabilitāti, veidojot saistvielu, kas neļauj organizācijai sadalīties atsevišķās sastāvdaļās. Tā stiprina organizācijas veselumu un saliedētību, pateicoties tās locekļu saskaņoto vērtību precīzai sistēmai. Vienlaikus kultūra stiprina pielāgošanos, jo nosaka to principu virkni, pēc kuriem vadās, izstrādājot jauno apstākļu pārvarēšanas stratēģiju. Galveno kompetenču skaidra izpratne un stratēģisko plānu precīza noteikšana ir organizācijas pielāgošanas galvenie priekšnosacījumi, pateicoties kuriem unikālā kultūra paliek stipra.

Arvien biežāk rodas vajadzība novērtēt organizācijas kultūru, veikt izmaiņas un uzturēt stabilitāti mainīgajā vidē. Pēdējo divdesmit gadu laikā tika piedāvāti vairāki organizācijas kultūras nozīmīgo īpašību mērījumu varianti.

Viens no iemesliem tam, kāpēc ir tik daudz piedāvāto mērījumu, ir organizācijas kultūras sarežģītība, jo tā aptver visus organizācijas darbības veidus. Vairākas pieejas liecina, ka diagnosticējot un vērtējot organizācijas kultūru, par kritērijiem tiek ņemti dažādi faktori. Tieši tāpēc, lai noteiktu vērtēšanai svarīgākos faktoros, ir vajadzīgs teorētiskais pamatojums, kas ļautu fokusēt kultūras izšķirošos mērījumus. Protams, ir jāņem vērā, ka nevienu konstrukciju nevar uzskatīt par vispusīgu un pabeigtu.

Šajā rakstā organizācijas kultūras vērtēšanai mēs izmantosim rāmjeida konstrukciju, kuru izstrādāja Kims Kamerons (*Kim Cameron*) un Roberts Kvīns (*Robert Quinn*), – tā saukto OCAI metodiku (*Organizational Culture Assessment Instrument* – Organizācijas kultūras vērtēšanas instruments). Šī metode tika izmēģināta vairāk nekā tūkstoš organizācijās un pierādīja spēju paredzēt organizācijas darbības rādītājus.

Organizācijas kultūras diagnostikas un izmaiņu pieejai, izmantojot OCAI metodi, ir šādas priekšrocības:

- praktiskā orientācija – metode aptver tās galvenās kultūras izmaiņas, kuras jau ir noteiktas vai vērstas uz organizācijas veiksmi;
- savlaicīgums – diagnostikas process un izmaiņu stratēģiju izveidošana var tikt realizēta samērā īsā laika posmā;
- plašums – procesa posmā ļauj piesaistīt jebkuru organizācijas locekli, bet sevišķi ir svarīgi piesaistīt tos, kuri ir atbildīgi par darbības virziena noteikšanu;

- kvantitatīvais un kvalitatīvais vērtējums – process ir virzīts uz kultūras galveno izmaiņu kvantitatīvo vērtēšanu, kas veido kvalitatīvas izmaiņas;
- ērta izmantošana – doto diagnostiku un atbilstošās nepieciešamās izmaiņas var realizēt organizācijas komanda, nav jāpieaicina diagnostikas speciālisti, organizācijas kultūras eksperti vai izmaiņu konsultanti.

OCAI metode, atšķirībā no citām metodēm, parāda ne tikai organizācijas kultūras vispārīgas pazīmes (ārējais izskats, sazināšanās stils u.tml.), bet arī sniedz kultūras līmeņa padziļinātu izpēti, kuru ir grūti izpētīt bez speciāli izstrādātas metodes.

Par organizācijas kultūras mērījumu lielā skaita iemeslu var uzskatīt faktu, ka kultūra aptver visas organizācijas darbības sfēras. R. Kvīns un K. Kamerons, izstrādājot konkurējošo vērtību rāmjeida konstrukciju, balstījās uz efektīvu organizāciju galvenajiem indikatoriem. Tika izdalīti divi galvenie rādītāji (mērījumi), kuri ļāva sadalīt indikatorus četrās grupās. Viens rādītājs nošķir efektivitātes kritērijus, kuri ir saistīti ar elastību, diskrētumu un dinamismu, no kritērijiem, kuri akcentē stabilitāti, kārtību un kontroli. Citiem vārdiem, dažas organizācijas tiek uzskatītas par efektīvām, ja tām ir nosliece uz izmaiņām un spēja adaptēties ārējai videi. Citas organizācijas tiek uzskatītas par efektīvām, ja tās ir stabilas, paredzamas un strukturāli pastāvīgas; tas, pirmām kārtām, attiecas uz valsts iestādēm, arī uz universitātēm.

Otrais rādītājs nošķir efektivitātes kritērijus, kuri uzsver iekšējo orientāciju, integrāciju un vienotību, no tiem kritērijiem, kuri asociējas ar ārējo orientāciju, diferenciāciju un konkurenci. Otrais rādītājs saistīts ar organizācijas saliedētību un saskaņotību viena polā, un organizācijas sakaru trūkumu – otrā.

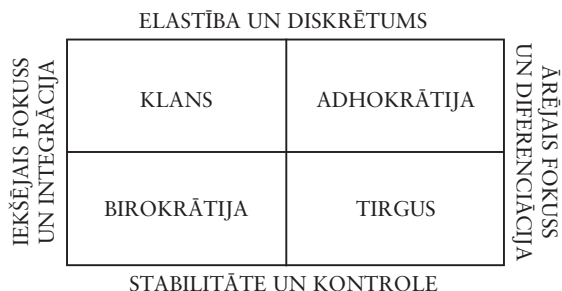
Abi rādītāji veido četrus kvadrantus, un katram piemīt savs organizācijas efektivitātes indikatoru saraksts. Citiem vārdiem, veidojas četras kritēriju grupas, kas nosaka organizācijas vadošās vērtības.

Abu polu galvenās vērtības noliedz viena otru: elastība ir pretrunā ar stabilitāti, iekšējā orientācija ir pretrunā ar ārējo. Rezultātā abi rādītāji (mērījumi) veido kvadrantus, kuri noliedz viens otru.

Kvadranti, kuri atrodas uz diagonāles, savstarpēji konkurē. 1. attēlā ir atspoguļota šo konkurējošo vērtību konstrukcija.

1. attēls

Konkurējošo vērtību rāmjeida konstrukcija

Avots: Cameron and Quinn 1999, p. 60.

Pēc metodikas autoru uzskatiem, izdalītie četri kvadranti atbilst galvenajām organizācijas formām, un tas nozīmē, kaOCAI metodika ļauj diagnosticēt organizācijas dominējošo orientāciju, balstoties uz galvenajiem kultūras tipiem, kurus izstrādāja organizāciju zinātne.

Pirmo reizi organizāciju analīzi veica vācu sociologs M. Vēbers (Weber 1947). Viņš izstrādāja septiņus efektīvas organizācijas raksturojumus rūpnieciskās revolūcijas apstākļos, kurus šodien uzskata par klasiskām birokrātijas pazīmēm (atribūtiem).

PēcOCAI metodikas, hierarhiskā vai birokrātiskā kultūra tiek raksturota kā formāla un strukturēta darba vieta. Organizācijas līderi ir labi organizatori un koordinatori. Organizāciju apvieno formālie noteikumi un procedūras, kuras uztur vajadzīgo darbības tempu. Organizācijas veiksmē ir saistīta ar stabilitātes, paredzamības un rentabilitātes nodrošināšanu. Pārsvarā hierarhiskā kultūra dominē lielajās organizācijās un valsts institūcijās, kurām ir raksturīgs liels skaits standartizētu procedūru, bet nereti šis kultūras veids sastopams arī nelielās organizācijās, kuru darbība balstās uz standarta procedūrām.

20. gadsimta sešdesmito gadu beigās kā reakcija uz pieaugušo konkurenci arvien biežāk parādās cits organizācijas veids, kuru pētīja V. Ouči un viņa kolēģi (Ouchi and William 1981). Šo jauno organizācijas veidu, kas ir orientēts uz ārējo vidi, V. Ouči nosauca par tirgus veidu. Galvenā uzmanība tiek fokusēta uz operācijām ar dažādiem ārējiem klientiem. Par tādas organizācijas efektivitātes kritērijiem tiek uzskatīti veikto procesu izdevumi un gūtā peļņa.

Organizācijai ar tirgus veida kultūru stratēģiskais mērķis ir augstā konkurētspēja. PēcOCAI metodes, tirgus kultūra tiek vērtēta kā vieta darbam, kas orientēts uz rezultātiem.

Trešo ideālo organizācijas tipu autori nosauca par klanu, jo tas atgādina ģimenes veida organizāciju, kura sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados bija plaši izplatīta Japānā. Klanu raksturo brigādes darbs, darbinieku iesaiste biznesā, ar kuru nodarbojas organizācija. Klana organizācija palielina darbinieku ieinteresētību darbā un tā rezultātos.

Klana kultūras veidošanas un saglabāšanas princips balstās uz rūpēm par darbinieku kvalifikācijas paaugstināšanu, humānas vides veidošanu un pilnvaru deleģēšanu darbiniekiem, kas, savukārt, veido lojalitāti darbam un organizācijai. Ir jāuzsver, ka šos paņēmienus daļēji izmantoja arī organizācijasASV un Eiropā, bet japāņi pirmie saprata, ka mainīgajos un nenoteiktajos apstākļos stratēģiskā plānošana un organizācijas darbības koordinēšana notiek vieglāk, ja algotiem darbiniekiem un vadībai ir vieni un tie paši mērķi un vērtības.

AtbilstošiOCAI metodikai, klana kultūra tiek raksturota kā tāda darba vieta, kur cilvēki uzticas viens otram, un pamatā ir tradīcijas un darbinieku lojalitāte. Savukārt, organizācija ir atbildīga par cilvēku attīstību.

Pārejā no industrijas uz informācijas laikmetu izveidojās organizācijas ceturtais veids, kas ļāva adekvāti reaģēt uz ārkārtīgi straujām izmaiņām. Šo organizāciju pamatā bija idejas par to, ka efektivitāti nosaka jaunas produkcijas izstrāde, esošās produkcijas pilnveidošana, citiem vārdiem – dažāda veida novitātes. Arī menedžmenta galvenais uzdevums šajos apstākļos ir atbalstīt radošo darbu, veicināt uzņēmējdarbību, svarīgākais akcents – prasme paredzēt nākotni. Šī jaunā pieeja organizācijas kultūrai ļauj uz

iekšējas disciplīnas fona rasties zināmai anarhijai, kura ir nepieciešama radošajam darbam. OCAI metodikā tāda veida organizācijas tiek nosauktas par adhokrātiskām. Tām ir raksturīgs dinamiskums un īsu laiku eksistējošo struktūru plaša izmantošana. Adhokrātijas galvenais mērķis ir veicināt adaptācijas spējas, nodrošināt elastību un darbinieku radošo pieeju darbam, kuram ir raksturīga nenoteiktība un liels informācijas apjoms. Protams, adhokrātiskā veida kultūras izmantošanu ierobežo biznesa veids, bet svarīga loma ir arī iekšējai vadīšanai. Adhokrātiskajai kultūrai mazāk nekā citiem kultūras veidiem ir raksturīga centralizēta vara un autoritāras attiecības. Savukārt, tiek atbalstīta darbinieku prasme riskēt un paredzēt nākotni.

Kopumā, raksturojot OCAI metodiku, ir jāatzīmē, ka konkurējošo vērtību modelis, kuru izmanto šī metodika, ļauj analizēt ne tikai organizācijas fundamentālos darbības principus, bet arī tādus parametrus kā līderības tips, efektivitātes kritēriji un menedžmenta vadlīnijas.

Ir vēl viens svarīgs moments, kas ir jāņem vērā, raksturojot organizācijas kultūru – tas ir organizācijas dzīves cikls, jo katrā dzīves stadijā organizācijas kultūra var mainīties. Brieduma pakāpē efektīvas organizācijas cenšas veidot kultūru, kurā būtu pārstāvēti visi četri kultūras veidi, bet dominē tikai viens.

Dibināšanas un sākotnējās izaugsmes stadijā organizācijās parasti dominē adhokrātiskā kultūra, jo tajās nav formālas struktūras. Šajā pakāpē organizācijām nav izveidota kāda oficiāla politika un noteikta uzbūve. Bieži tās vada viens spēcīgs līderis. Laika gaitā šī adhokrātiskā orientācija tiek papildināta ar orientāciju uz klana kultūru: ģimenes izjūtu, kolektīva vienotību un personisko piederību organizācijai.

Organizācijas izaugsmes rezultātā klana kultūra bieži neiztur atbildības apjoma paplašināšanos, un organizācijas vadība ir spiesta likt akcentu uz organizācijas struktūru un standarta procedūrām, bez kā nav iespējama pilnvērtīga kontrole. Tiekme pēc kārtības un paredzamības nobīda visus procesus uz hierarhisko kultūru, kura palīdz novērst nenoteiktību iekšējos procesos. Tāda kultūras pārorientācija darbiniekiem bieži izraisa izjūtu, ka organizācija zaudē draudzīgas attiecības, līdzjutību, kuras bija raksturīgas šai darba vietai. Rezultātā var samazināties darbinieku apmierinātība ar darba apstākļiem. Hierarhiskā kultūras orientācija pakāpeniski papildinās ar tirgus kultūras elementiem – lielāka uzmanība tiek pievērsta konkurētspējai, tieksmei panākt rezultātus; tai pašā laikā tiek akcentēti ārējie organizācijas sakari. Organizācijas kultūra pakāpeniski nobīdās no iekšējo procesu oficiālās kontroles uz orientāciju uz patērētājiem un ārējo konkurenci. Šajā situācijā efektīvajām organizācijām ir jācenšas veidot segmentus, kuros būtu pārstāvēti visi četri kultūru veidi, atbilstoši organizācijas struktūrvienību mērķiem un uzdevumiem. Tomēr organizācijā kopumā gandrīz vienmēr kādam vienam kultūras veidam ir priekšroka, kaut zināmā mērā tiek īstenoti citu triju kultūras veidu kritēriji.

Korporatīvās kultūras evolūcija organizācijas dzīves cikla ietvaros rāda, ka vairākām organizācijām par normu kļūst akcents uz hierarhisko un tirgus kultūru, kas ne vienmēr tiek atbalstīts no darbinieku puses. Šajā situācijā viens no sarežģītākajiem menedžmenta jautājumiem ir panākt organizācijas līdzsvaru kultūras aspektā. Tas nenozīmē salikt vienādus akcentus uz visiem četriem kultūras veidiem, bet menedžmentam ir jāveido organizācijas spēja mainīt akcentus tad, kad to prasa ārējā konkurences vide.

Dominējošajai organizācijas kultūrai jābūt saskaņotai ar līderības stilu, menedžmenta veidu, personāla vadīšanu, kvalitātes vadīšanu un efektivitātes kritērijiem. Šo dažādo elementu atbilstība organizācijas mērķiem ir organizācijas darbības augsto rādītāju pamats, jo kultūra ir organizācijas konkurences priekšrocības sastāvdaļa.

Balvu pilsētas un rajona un Daugavpils pilsētas un rajona organizāciju korporatīvas kultūras analīze

Mūsu valsts sociāli ekonomiskās sistēmas transformācijas īpatnības saistītas ar vēl neatrisinātām vecās vadības sistēmas sagraušanas problēmām un jaunās vadības sistēmas izveidošanas grūtībām. Šis jautājums nav saistīts tikai ar ekonomisko problēmu risināšanu, bet ar veselu virkni problēmu, ar kurām nodarbojas citas zinātnes: ētika, psiholoģija, tiesību zinātne, kuru pētījumu priekšmets ir sabiedrības kultūra. Transformācija, kas notiek Latvijā, nav tikai ekonomiskā transformācija, bet arī kultūras tipa transformācija. Ārējo resursu nepietiekamība liek pievērst uzmanību jaunu organizācijas iekšējo resursu meklējumiem.

Organizācijas ir spiestas pielāgoties apkārtējai videi, mainīties atbilstoši tās izmaiņu dziļumam un ātrumam. Apstākļi, kuros darbojas organizācijas, prasa no tām noteiktu reakciju uz ārējām izmaiņām.

Galvenais organizācijas kultūrā ir tas, ka tā ir spējīga mazināt kolektīvās nenoteiktības līmeni, nodrošināt organizācijas veselumu uz izšķirošo vērtību un normu pamata un atspoguļot organizācijas attīstības perspektīvu.

Latvijas reģioni atšķiras pēc vairākiem rādītājiem: IKP uz vienu iedzīvotāju, iedzīvotāju ienākumu līmenis, uzņēmējdarbības aktivitāte u.c. Neiedziļinoties ekonomiskajos jautājumos, apskatīsim Daugavpils un Balvu rajonu (Latgales reģions) uzņēmumu un iestāžu atšķirības tieši korporatīvās kultūras aspektā.

2004. gadā Balvu pilsētā un rajonā tika veikta aptauja, kurā piedalījās 221 cilvēks no 20 valsts iestādēm un 147 cilvēki no 12 privātiem uzņēmumiem. 2008. gadā aptaujā piedalījās 264 cilvēki no 18 valsts iestādēm un 109 cilvēki no 8 privātiem uzņēmumiem. Jāatzīmē, ka, ja 2008. gadā aptaujā piedalījās cilvēki no tām pašām valsts iestādēm, kuru darbinieki piedalījās arī 2004. gada aptaujā, tad privātie uzņēmumi, kuru darbinieki bija aptaujāti 2008. gadā, tikai daļēji sakrīt ar uzņēmumiem, kuri tika iesaistīti 2004. gada aptaujā. Tieši tāda pati ir situācija ar aptauju Daugavpils pilsētā un rajonā, kur 2004. gadā bija veikta aptauja 44 valsts iestādēs (n=560 cilvēki); 2008. gadā – 39 iestādēs (n=483 cilvēki). 2004. gadā veiktajā pētījumā Daugavpils pilsētā un rajonā bija aptaujāti 234 cilvēki no 24 privātiem uzņēmumiem un 2008. gadā – 255 cilvēki no 28 uzņēmumiem.

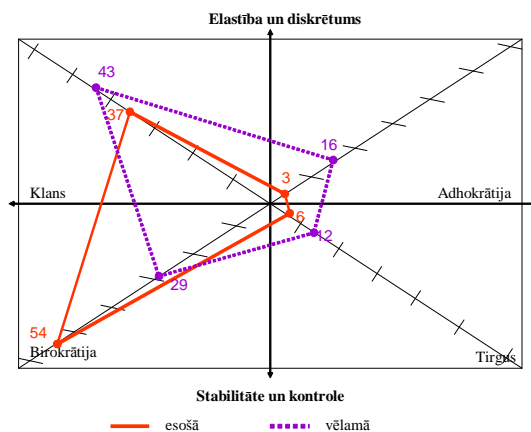
Korporatīvās kultūras analīze tika veikta 2004. gadā un 2008. gadā, kas ļauj fiksēt notikušās izmaiņas organizācijās dotajā laika posmā.

Veicot analīzi, atsevišķi tika vērtētas valsts iestādes un privātie uzņēmumi. Pamatojot šo pieeju, jāuzsver, ka valsts iestādēm ir raksturīga lielāka pastāvība, kura nodrošina tām stabilu darbību un liecina arī par politisku stabilitāti. Savukārt, privātu uzņēmumu straujāk reaģē uz ārējās vides izmaiņām; spēja tam sekot liecina par uzņēmuma dzīvotspēju un konkurētspēju.

Analizējot 2004. gadā Balvos un Balvu rajonā valsts iestādēs iegūtos rezultātus, varam atzīmēt, ka esošā kultūrās profilā prevalē birokrātijas un klana kultūras akcenti.

2. attēls

Balvu pilsētas un rajona valsts iestāžu kultūras profils 2004. gadā: esošā un vēlamā kultūra (n=221)

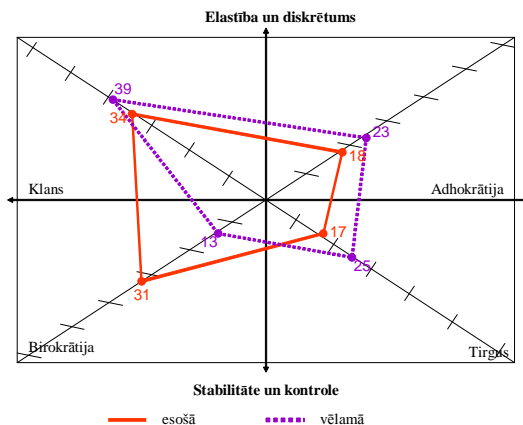

Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Savukārt darbinieki vēlas, lai iestādēm būtu stiprāk izteiktas arī adhokrātiskā un tirgus kultūras, vienlaikus samazinot birokrātiju un vēl vairāk attīstot klana kultūras aspektus.

Privāto uzņēmumu esošās kultūras profilam (skat. 3. attēlu) raksturīga gan mazāk izteikta birokrātija nekā valsts iestādēs, gan arī adhokrātiskās un tirgus kultūras īpašības.

3. attēls

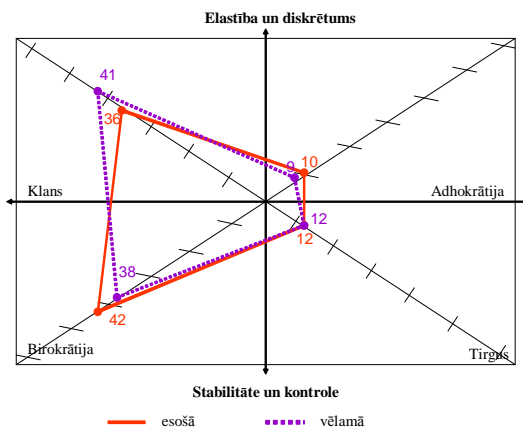
Balvu pilsētas un rajona privāto uzņēmumu kultūras profils 2004. gadā:
esošā un vēlamā kultūra (n=147)

Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Vēlamā kultūra daļēji ir pretrunīga, jo, no vienas puses, pastāv vēlme vēl stiprināt gan adhokrātijas, gan tirgus kultūras īpašības, no otras puses – ir vēlme stiprināt klana kultūru, kura nevar būt tāda līmenī īstenota, ja uzņēmums ir orientēts uz ārējo vidi un attīsta tirgus kultūru.

Līdzīgs Balvu pilsētas un rajona valsts iestāžu kultūras profilam ir arī Daugavpils pilsētas un rajona valsts iestāžu kultūras profils (skat. 4. attēlu).

4. attēls

Daugavpils pilsētas un rajona valsts iestāžu kultūras profils 2004. gadā:
esošā un vēlamā kultūra (n=560)

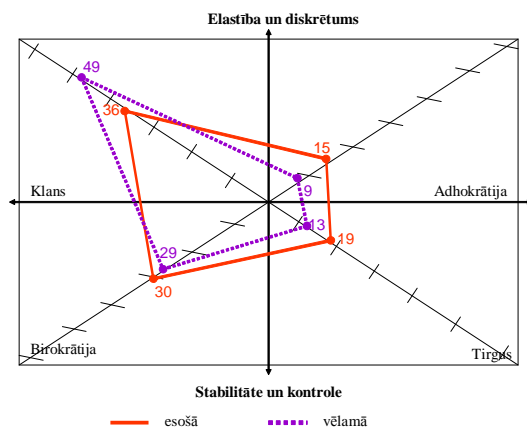
Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Daugavpils pilsētas un rajona valsts iestāžu kultūras profils 2004. gadā rāda ne tikai stipri izteiktas klana un birokrātiskās kultūras, kas liecina par organizāciju lielāku uzmanību iekšējiem procesiem, bet arī nelielu tieksmi adaptēties ārējās vides izmaiņām, uz ko norāda adhokrātijas un tirgus kultūras rādītāji. Raksturīgs ir arī tas, ka darbinieki nevēlas esošo kultūru mainīt, jo atšķirības starp esošo un vēlamu kultūru ir minimālas.

Daugavpils pilsētā un rajonā privāto uzņēmumu esošās kultūras profils 2004. gadā kopumā ir līdzīgs valsts iestāžu kultūras profilam (skat. 5. attēlu). Atšķirības ir visai neprincipiālas: privātajos uzņēmumos ir mazāk izteiktas birokrātiskās īpašības un nedaudz vairāk – adhokrātiskās un tirgus kultūras īpašības. Tomēr arī privāto uzņēmumu kultūras profils ir orientēts pārsvarā uz ārējo vidi, kas norāda uz organizāciju rūpēm par stabilitāti.

5. attēls

Daugavpils pilsētas un rajona privāto uzņēmumu kultūras profils 2004. gadā: esošā un vēlamā kultūra (n=234)

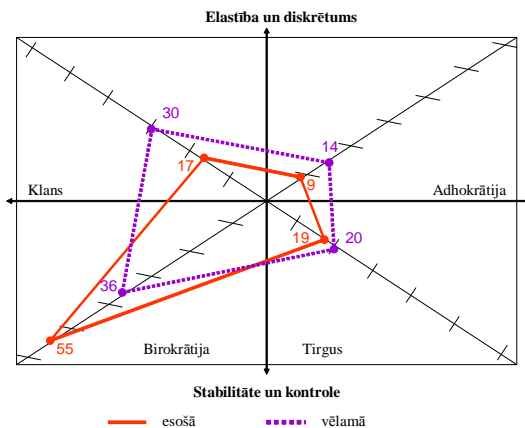

Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Privātajiem uzņēmumiem raksturīga atšķirība vēlamajā profilā, jo gan Balvu pilsētā un rajonā, gan Daugavpils pilsētā un rajonā profilā var redzēt, ka darbinieki vēlētos stiprināt klana kultūru, tomēr Daugavpils pilsētas un rajona profilā šī vēlme ir izteikta daudz stiprāk. Savukārt, Daugavpils uzņēmumos manāma vēlme samazināt adhokrātijas un tirgus kultūru, saglabājot orientāciju uz organizācijas iekšējo vidi.

Ir jāatzīmē – ja privātais uzņēmums nav orientēts uz ārējo vidi, tā konkurētspēja ir apšaubāma. Kā jau bija minēts, visām organizācijām ir jāpielāgojas ārējai videi, kaut tā pēc būtības ir dažāda valsts institūcijām un privātajiem uzņēmumiem. Ar gadiem organizācijā notiek izmaiņas, kuras liecina par tās dzīvotspēju un konkurētspēju. Lai konstatētu izmaiņu esamību vai neesamību un to virzienus, korporatīvās kultūras vērtēšana tika veikta arī 2008. gadā.

6. attēls

Balvu pilsētas un rajona valsts iestāžu kultūras profils 2008. gadā:
esošā un vēlamā kultūra (n=264)

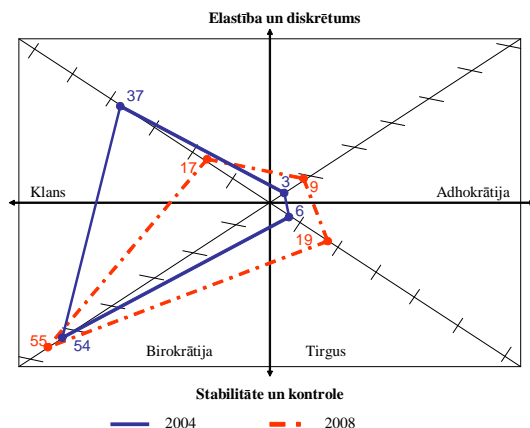
Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Kā var redzēt 6. attēlā, valsts iestāžu kultūras profils ir stipri mainījies, salīdzinot ar 2004. gadu. Esošā kultūra ir ieguvusi birokrātisku akcentu, nostiprinājusies ir arī tirgus kultūra, kas liecina, ka iestādes pievērš daudz lielāku uzmanību gan iekšējo procesu veikšanas kārtībai, gan iestāžu apmeklētājiem (klientiem).

Izmaiņas, kuras notika Balvu pilsētas un rajona valsts iestāžu kultūrā 2004.g.–2008. g. ļauj secināt, ka visvairāk zaudējusi savas pozīcijās ir klana kultūra, kuras rādītājs četrus gadus laikā samazinājās vairāk nekā divreiz. Birokrātiskās kultūras spēks palika bez izmaiņām. Šīs izmaiņas arī liecina, ka 2008. gadā, salīdzinot ar 2004. gadu, lielāka uzmanība iestādēs tiek pievērsta klientu apkalpošanas kvalitātes jautājumiem (skat. 7. attēlu), uz ko norāda tirgus kultūras mainīts rādītājs.

7. attēls

Balvu pilsētas un rajona valsts iestāžu esošās kultūras 2004. gada un 2008. gada profili

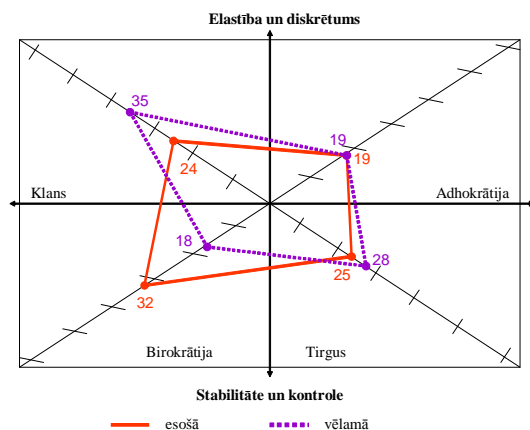

Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Izmaiņas ir vērojamas arī vēlamās kultūras profilā (skat. 3. un 8. attēlus), lai gan šeit atšķirības skar galvenokārt tikai klana kultūras rādītājus: ja 2004. gadā klans bija vēlamās kultūras prioritāte, tad 2008. gadā par prioritāru kultūru ir kļuvusi birokrātija, kura garantē kārtību, stabilitāti, precīzu sadali un kontroli.

8. attēls

Balvu pilsētas un rajona privāto uzņēmumu kultūras profils 2008. gadā: esošā un vēlamā kultūra (n=109)

Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

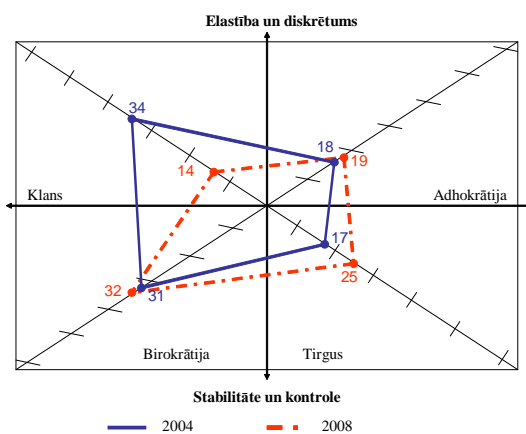
Kaut arī darbinieki vēlētos stiprināt klana kultūru, salīdzinot ar esošo tās stāvokli, tomēr 2004. gadā un 2008. gadā vēlamās kultūras profili tieši klana segmentā atšķiras visvairāk.

Raksturojot notikušās korporatīvās kultūras izmaiņas privātajā sektorā Balvu pilsētā un Balvu rajonā 2008. gadā (skat. 8. attēlu), jāatzīmē, ka vēlamās kultūras profils ir palicis bez izmaiņām, salīdzinot ar 2004. gadu, toties reālais (esošais) profils ir mainījis kultūras akcentus.

Var redzēt, ka samazinājās klana kultūras sastāvdaļa, tai pašā laikā nostiprinājās tirgus kultūra. Klana kultūras daļas samazinājums liecina par to, ka kolektīvisma līmenis, saliedētība un ģimenes attiecības uzņēmumos kļuva vājākas. Vienlaicīgi uzņēmumos izveidojās hierarhiskās attiecības starp vadītājiem un padotajiem, darbinieki vairāk ir vērsti uz organizācijas mērķu sasniegšanu; tiek atbalstīti pēc padarītā darba rezultātiem.

9. attēls

Balvu pilsētas un rajona privāto uzņēmumu esošās kultūras 2004. gada un 2008. gada profili

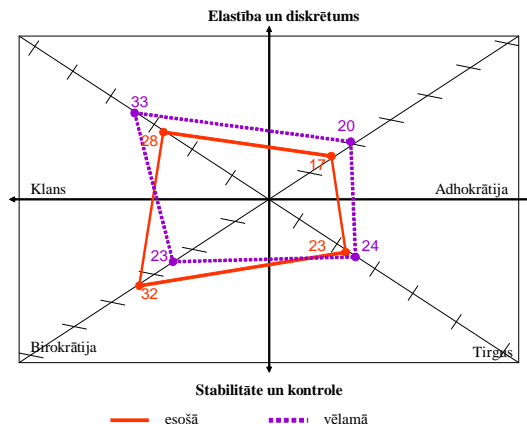
Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Laika posmā no 2004. gada līdz 2008. gadam notikušās izmaiņas korporatīvajā kultūrā (skat. 9. attēlu) liecina par uzņēmumu orientāciju galvenokārt uz stabilitāti un esošo funkciju un procesu lielāku kontroli 2008. gadā, salīdzinot ar 2004. gada rezultātiem.

Analizējot Daugavpils pilsētas un Daugavpils rajona valsts iestāžu 2008. gada esošās un vēlamās korporatīvās kultūras profilus (skat. 10. attēlu), varam atzīmēt, ka ir nebūtiskas atšķirības starp reālo un vēlamo kultūras profilu, kopumā tas atkārto 2004. gadā iegūto korporatīvās kultūras ainu.

10. attēls

Daugavpils pilsētas un rajona valsts iestāžu kultūras profils 2008. gadā:
esošā un vēlamā kultūra (n=483)

Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

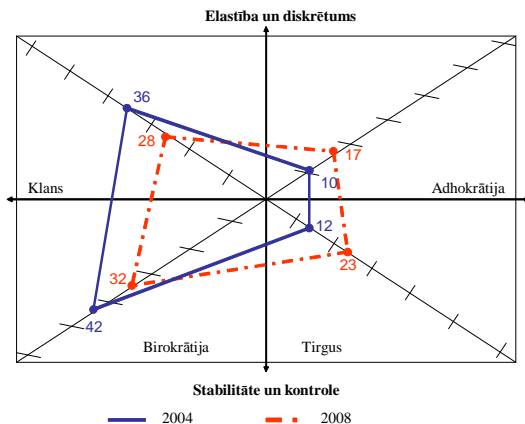
Tas attiecas gan uz vēlmi samazināt birokrātijas kultūras līmeni, gan uz vēlmi palielināt, salīdzinot ar esošo, klana kultūras spēku iestādēs. Kā pozitīvu aspektu var atzīmēt darbinieku vēlmi stiprināt adhokrātiskās kultūras līmeni, kaut objektīvu iemeslu dēļ valsts iestādēs nevar pieļaut lielu darbinieku patstāvību darbā, un ne vienmēr var nodrošināt radošu darbu.

Vēlamās kultūras izmaiņas 2008. gadā, salīdzinot ar vēlamo kultūru 2004. gadā, var būt saistītas arī ar darbinieku vecuma un izglītības struktūras izmaiņām četru gadu laikā. 2008. gadā vēlamās kultūras profils vairāk ir raksturīgs gados jaunākiem darbiniekiem, kuriem ir arī augstākā izglītība.

Izmaiņas, kuras četru gadu laikā notikušas Daugavpils pilsētas un Daugavpils rajona valsts iestāžu korporatīvajā kultūrā, var redzēt 11. attēlā.

11. attēls

Daugavpils pilsētas un rajona valsts iestāžu 2004. gada un 2008. gada esošās kultūras profili

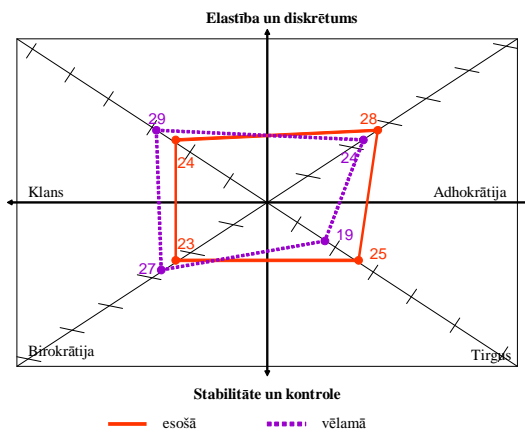
Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Profils rāda valsts iestāžu kultūras novirzi uz ārējo vidi, kas ir saistīts ar radošo darbu, novitātēm un, tajā pašā laikā, ar cīņu par patērētājiem un lielāku uzmanību pret tiem.

Privāto uzņēmumu kultūras profils Daugavpils pilsētas un rajona uzņēmumiem 2008. gadā rāda lielu esošās un vēlamās kultūras sakritību.

12. attēls

Daugavpils pilsētas un rajona privāto uzņēmumu kultūras profils 2008. gadā: esošā un vēlamā kultūra (n=255)

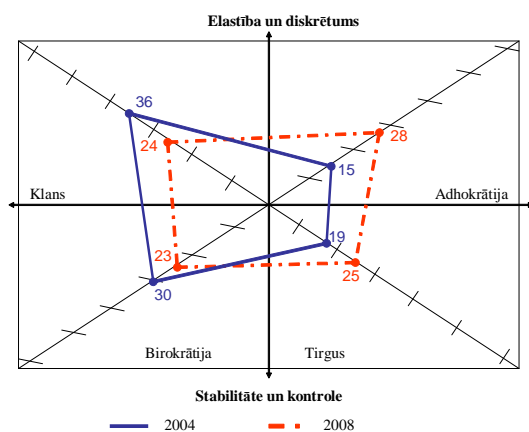
Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Neskatoties uz vēlmi redzēt uzņēmumā stiprāku klana kultūru un vājāku tirgus kultūru, kopumā šie divi profili ir ļoti līdzīgi.

Analizējot izmaiņas, kuras ir notikušas četru gadu laikā privāto uzņēmumu korporatīvajā kultūrā (skat. 13. attēlu), varam atzīmēt, ka samazinājās kultūras akcents uz iekšējiem procesiem: ir vairāk decentralizācijas lēmumu pieņemšanas procesā, samazinājās algoritmēto darbu apjoms, samazinājās birokrātijas līmenis uzņēmumos.

13. attēls

Daugavpils pilsētas un rajona privāto uzņēmumu esošās kultūras profili 2004. gadā un 2008. gadā

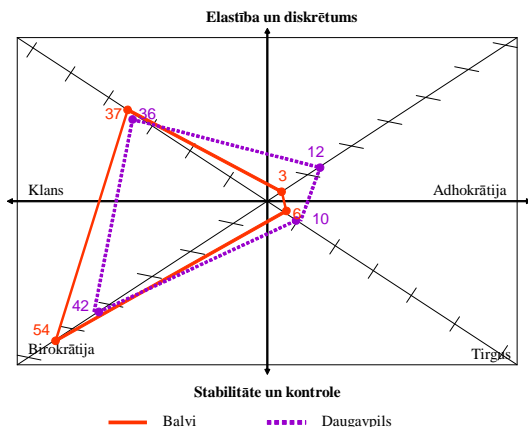
Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

2008. gada kultūras profils vairāk ir orientēts uz ārējās vides izaicinājumiem. Vislielākā atšķirība ir adhokrātijas kvadrantā, un tās neapšaubāmi ir pozitīvas izmaiņas, jo adhokrātiskās kultūras spēks balstās uz lielāku darbinieku iniciatīvu, darba novitāti, kvalitātes celšanu un jaunu pieeju meklējumiem klientu vajadzību apmierināšanā.

Ja salīdzina Daugavpils un Daugavpils rajona valsts iestāžu 2004. gada esošās kultūras profilu ar Balvu pilsētas un rajona valsts iestāžu 2004. gada esošās kultūras profilu (skat. 14. attēlu), tad varam atzīmēt, ka principiālu atšķirību kultūras profiliem nav – abi profili ir orientēti uz iekšējo vidi.

14. attēls

Balvu pilsētas un rajona un Daugavpils pilsētas un rajona valsts iestāžu esošās kultūras profili 2004. gadā

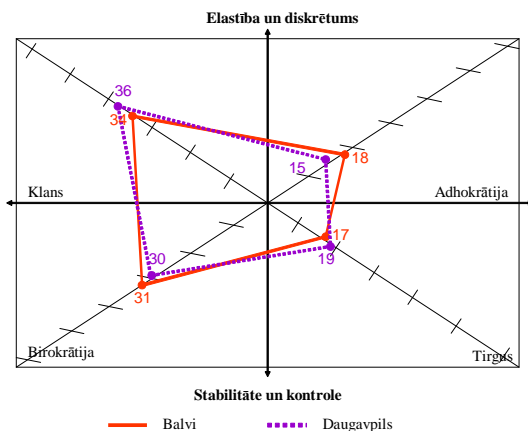
Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Lai gan profilos vienādi izteikta klana kultūra, tomēr birokrātijas līmenis Balvu pilsētas un rajona valsts iestāžu kultūrā ir augstāks, un kā galvenā atšķirība ir jāatzīmē adhokrātijas un tirgus kultūras īpašības esamība Daugavpils pilsētas un rajona valsts iestādēs.

Salīdzinot Balvu pilsētas un rajona un Daugavpils pilsētas un rajona privāto uzņēmumu esošās kultūras profilus, var redzēt, ka 2004. gadā to atšķirības bija tik minimālas, ka šīs kultūras varam uzskatīt par identiskām.

15. attēls

Balvu pilsētas un rajona un Daugavpils pilsētas un rajona privāto uzņēmumu esošās kultūras profili 2004. gadā

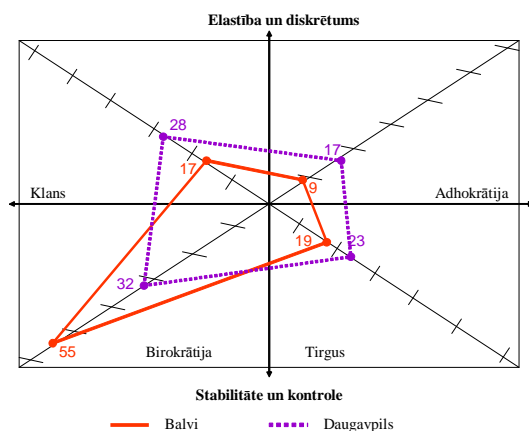

Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Valsts iestāžu kultūru salīdzinājums 2008. gadā (skat. 16. attēlu) liecina, ka Daugavpils pilsētas un rajona organizācijām ir raksturīga kultūra, kurai nav tik krasi izteikts akcents uz birokrātiju. Kultūras tipu izpausme ir daudz vienmērīgāka nekā Balvu pilsētas un rajona profilā. Daugavpils pilsētas un rajona valsts iestādēm lielākā mērā izdevās arī saglabāt klana kultūru, kura Balvu pilsētas un rajona organizācijās četru gadu laikā ir zaudējusi savas pozīcijas.

16. attēls

Balvu pilsētas un rajona un Daugavpils pilsētas un rajona valsts iestāžu esošās kultūras profili 2008. gadā

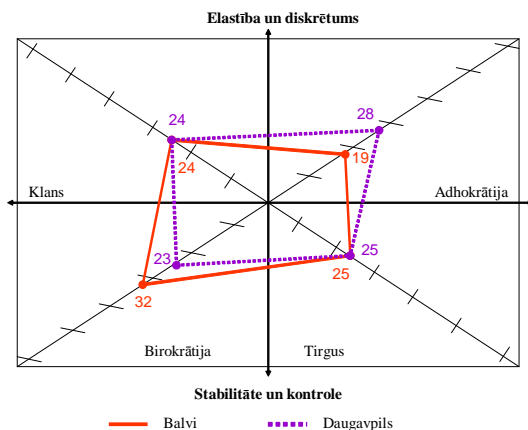

Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

2008. gadā Balvu pilsētas un rajona un Daugavpils pilsētas un rajona privāto uzņēmumu kultūras profilu atšķirības ir saistītas ar adhokrātijas kultūru, kura vairāk raksturīga Daugavpils pilsētas un rajona uzņēmumiem. Birokrātijas kultūra, savukārt, stiprāk ir izteikta Balvu pilsētas un rajona uzņēmumos.

17. attēls

Balvu pilsētas un rajona un Daugavpils pilsētas un rajona privāto uzņēmumu esošās kultūras profili 2008. gadā

Avots: Autores aprēķini pēc aptaujā iegūtajiem datiem.

Raksturojot kopumā izmaiņas korporatīvajā kultūrā, varam atzīmēt, ka tās četrus gadus laikā notika gan valsts iestādēs, gan privātajos uzņēmumos. Izmaiņām ir šādas tendences:

1. Gan valsts iestādēs, gan privātajos uzņēmumos kopš 2004. gada samazinājās klana kultūras īpatsvars.
2. Pieauga tirgus kultūras īpatsvars.
3. Izmaiņas korporatīvajā kultūrā privātajos uzņēmumos Balvu pilsētā un rajonā lielākas atšķirības rāda klana kvadrantā: klana kultūras spēks 2008. gadā uz pusi samazinājās, salīdzinot ar 2004. gadu. Paralēli nedaudz pieauga tirgus kultūras īpatsvars uzņēmumos.
4. Balvu pilsētā un Balvu rajonā valsts iestādēs lielākā nozīme 2008. gadā ir birokrātijas kultūrai, kura pēc sava īpatsvara ir daudz nozīmīgāka nekā pārējās.
5. Izmaiņas adhokrātijas kultūrā Balvos un Balvu rajonā ir minimālas gan valsts iestādēs, gan privātajos uzņēmumos.
6. Korporatīvās kultūras izmaiņas Daugavpils pilsētas un Daugavpils rajona valsts iestādēs notika proporcionālāk nekā Balvos gan četru kultūru īpatsvara ziņā, gan korporatīvās kultūras izmaiņu tendenču ziņā: 2008. gadā kultūra (vairāk nekā Balvu iestādēs) orientēta uz ārējo vidi un gatavību izmaiņām.
7. Raksturīgākās izmaiņas korporatīvajā kultūrā notika Daugavpils pilsētas un Daugavpils rajona privātajos uzņēmumos: izmaiņu kopējai tendencei raksturīga lielāka orientācija uz ārējo vidi un organizācijas konkurētspēju, salīdzinot ar 2004. gadu, kad kultūra bija orientēta pārsvarā uz iekšējiem procesiem un to kontroli.

Bibliogrāfija

- Cameron, K.S. and R.E. Quinn (1999) *Diagnosing and Changing Organizational Culture*. Reading (MA): Addison-Wesley.
- Ouchi, B.G. and G. William (1981) *Theory Z: How American Business Can Meet the Japanese Challenge*. Reading (MA): Addison-Wesley.
- Porter, M. (1980) *Competitive Strategy*. New York: Free Press.
- Weber, M. (1947) *The Theory of Social and Economic Reform*. New York: Free Press.
- Армстронг М. (2007) *Практика управления человеческими ресурсами*. Санкт-Петербург: Питер.
- Галкина Т.П. (2004) *Социология управления: от группы к команде*. Москва: Финансы и статистика.
- Шейн Э. (2007) *Организационная культура и лидерство*. Санкт-Петербург: Питер.

Iesniegts 2009. 05. 01.

Summary

Lilija Gorbaceviča

Corporate Culture as an Indicator of Organizational Changes

To a great degree the changes that are happening in Latvian economy may be considered changes in culture. Any of these changes are implemented by people with a certain system of values, patterns of behaviour, traditions of management, which cannot be an object of arbitrary construction. Therefore, the diagnostics and changing of organizational (corporate) culture are decisive for such a possible pattern of behaviour, on which the existence and prospects of development of an organization depends.

The importance of organizational culture increases with the growth of the uncertainty of the external environment; its study allows finding new internal resources of an organization that are the basis of the changes that correspond with the external environment. The change of an economic situation forces the culture of organization to change itself, making it more balanced in relation to the internal characteristics and, simultaneously, more competitive in relation to the external environment.

The irregularity in the economic development of Latvian regions influences the culture of organizations that work under different conditions; even within the framework of one region the external environment differs depending on the field of the organizations' activities. Undoubtedly, the analysis of corporate culture of the organizations that work in different areas would give a more extended picture of cultural distinctions. In this paper, the comparative analysis of corporate culture of some organizations of two towns and areas of the Latgale region, Balvi town and its area, and Daugavpils town and its area, has been carried out. Two criteria were assumed as a basis: a geographical one and a form of ownership – state or private. In the paper, the methods of culture assessment, introduced by Kim S. Cameron and Robert E. Quinn that allow revealing an overall organizational culture profile, are used.

On the basis of the analysis of changes of the corporate culture of state organizations and private companies of Balvi town and its area, and of Daugavpils town and its area, the following tendencies have been revealed:

- in 2004, in the state organizations the attention to the internal environment dominated, that is why bureaucratic culture and, to a lesser degree, clan culture prevailed;

- by 2008, in all the state organizations the share of clan culture has decreased and the share of market culture has increased;
- in 2008, the share of bureaucratic culture in corporate culture of the state organizations of Daugavpils town and its area was much lower, than that in the state organizations of Balvi town and its area;
- the changes of corporate culture in 2004–2008 in the state organizations of Daugavpils town and its region were more proportional considering the correlation among the shares of clan, adhocratic, market, and bureaucratic cultures. Furthermore, in these organizations the orientation to the external environment and the readiness for changes were more evident, than in the organizations of Balvi town and its area;
- in 2004, corporate culture in the private companies of Balvi town and its area, and of Daugavpils city and its area was almost the same: clan culture and bureaucratic one with small prevalence of clan culture, i.e. a culture focused on the internal environment of an organization dominated;
- in 2008, in the profile of the corporate culture of the private companies of Daugavpils town and its area the share of adhocratic culture was higher, than that in the companies of Balvi town and its area; it testifies that the corporate culture of the private companies of Daugavpils town and its area is much more focused on the external environment and competition;
- the general tendencies of the changes of corporate culture of the private organizations in 2008 testify to their greater, than in 2004, aspiration to be guided by the demands of the external environment.

Резюме

Лилия Горбачевич

Корпоративная культура как показатель организационных изменений

Изменения, которые происходят в экономике Латвии, можно считать, в большой степени, изменениями культуры. Любые такие изменения осуществляются людьми с определенной системой ценностей, норм поведения, традиций хозяйствования, которые не могут быть объектом произвольного конструирования. Вследствие этого диагностика и изменение организационной (корпоративной) культуры являются определяющими для той возможной линии поведения, от которой зависит существование и перспектива развития организации.

Значение организационной культуры возрастает с ростом неопределенности внешней среды, а ее изучение позволяет найти новые внутренние ресурсы организации, являющиеся основой для инициирования соответствующих внешней среде изменений. Изменение экономической ситуации заставляет изменяться и культуру организации, делая ее более сбалансированной по отношению к внутренним характеристикам и, одновременно, более конкурентоспособной по отношению к внешней среде.

Неравномерность экономического развития регионов Латвии накладывает отпечаток и на культуру организаций, работающих в разных условиях; даже в рамках одного региона внешняя среда различается в зависимости от сферы деятельности организаций. Анализ корпоративной культуры организаций, действующих в разных сферах, несомненно, дал бы более детальную картину различий культуры. В настоящей статье проведен сравнительный анализ корпоративной культуры некоторых организаций двух городов и районов Латгальского региона – города Балви и Балвского района и города Даугавпилса и Даугавпилсского района. За основу было выбрано два критерия: географический и форма

собственности – государственная или частная. В работе использована методика оценки культуры, предложенная К. Камероном и Р. Куинном, которая позволяет выявить общий профиль культуры организации.

На основе анализа изменений корпоративной культуры государственных организаций и частных предприятий города Балви и Балвского района и города Даугавпилса и Даугавпилсского района были выявлены следующие тенденции:

- в 2004 году в государственных организациях доминировала ориентация на внутреннюю среду, поэтому преобладала бюрократическая культура и, в меньшей степени, культура клана;
- к 2008 году во всех государственных организациях снизился удельный вес клановой культуры и увеличился удельный вес рыночной культуры;
- в 2008 году в корпоративной культуре государственных организаций города Даугавпилса и Даугавпилсского района удельный вес бюрократической культуры был намного ниже, чем в государственных организациях города Балви и Балвского района;
- изменение корпоративной культуры с 2004 по 2008 год в государственных организациях города Даугавпилса и Даугавпилсского района носило более пропорциональный характер в плане соотношения удельного веса клановой, адхократической, рыночной и бюрократической культур. Кроме того, в этих организациях более явно, чем в организациях города Балви и Балвского района, выражена ориентация на внешнюю среду и готовность к изменениям;
- корпоративная культура в частных фирмах города Балви и Балвского района и города Даугавпилса и Даугавпилсского района в 2004 году была практически одинаковой: доминировали культура клана и бюрократическая с небольшим преобладанием культуры клана, т.е. культуры, ориентированной на внутреннюю среду организации;
- в частных фирмах города Даугавпилса и Даугавпилсского района в профиле корпоративной культуры в 2008 году удельный вес адхократической культуры был больше, чем в фирмах города Балви и Балвского района, что свидетельствует о том, что корпоративная культура частных фирм города Даугавпилса и Даугавпилсского района больше ориентирована на внешнюю среду и конкуренцию;
- общие тенденции изменений корпоративной культуры частных организаций в 2008 году свидетельствуют об их большем, чем в 2004 году, стремлении ориентироваться на запросы внешней среды.

SOCIĀLĀ PSIHOLOĢIJA

Māra Vidnere

SOCIĀLĀ INTELEKTA UN VALODAS ETNOKOMUNIKATĪVO PRASMJU ATTĪSTĪBA JAUNIEŠIEM LATVIEŠU UN MAZĀKUMTAUTĪBU SKOLĀS UN TO NOZĪME STARNACIONĀLO ATTIECĪBU VEIDOŠANĀ

Latviešu nācijai, līdzīgi citām Eiropas nācijām, saglabājot savu etnisko identitāti, jānostiprina un jāattīsta sociālā un pilsoniskā identitāte savā valstī, apzināti attīstot starptautisko grupu komunikatīvo kompetenci un veidojot pozitīvu sociālo kultūrvidi. Šajā procesā liela nozīme ir sociālajam intelektam un valodu prasmēm kā starpkultūru komunikācijas līdzekļiem, kas cieši saistīts ar attieksmi pret valodu apguvi. Valodu kā vērtību, valodu kā izglītības un dzīves darbības procesu ietekmējošu faktoru var raksturot kā personības attieksmes komponenti. Pētījuma mērķis – izanalizēt valodas etnokomunikatīvo kompetenci un sociālo intelektu kā iespēju tālākai starptautisko attiecību tolerances attīstībai. *Pētījuma metodes: sociālā aptauja valodas prasmju un attieksmes pret valodu izzināšanai* – jauniešiem atkarībā no dzimuma, ģimenes etniskā sastāva, valodas prasmēm (autori M. Vidnere un D. Igoņins); *sociālā intelekta tests* (Dž. Gilfords, M. O'Salivans, 1975) jauniešu sociālā intelekta līmeņa noteikšanai; *matemātiskās statistikas metodes. Pētījuma rezultāti*: pētījuma gaitā pārsteidza pētījumā iesaistīto pusaudžu sociālā intelekta rādītāji. Maz ir pusaudžu, kuriem sociālā intelekta rādītājos rezultāti ir virs vidējā, tomēr atzinīgi vērtējama pusaudžu pozitīvā attieksme pret valodu apguvi, īpaši to pusaudžu, kas mācās mazākumtautību skolās ar krievu mācību valodu.

Atslēgas vārdi: sociālais intelekts, valodas etnokomunikatīvā kompetence, attieksme pret valodu.

Latvija ir daudznacionāla valsts, kurā tās ekonomiski ģeogrāfiskā stāvokļa un vēsturisko īpatnību dēļ dzīvo dažādu etnosu pārstāvji, tāpēc Latvijas sabiedrības starpnacionālo attiecību regulācijas jautājumiem jāpievērš nepārtraukta uzmanība, lai veicinātu tālāku starpnacionālo politiku.

Valodas etnokomunikatīvā kompetence un sociālais intelekts var kalpot kā kvalitātes indikatori personības virzībai, nostādnei un raksturojumam starpnacionālo attiecību saskarsmē, kā arī etnoforu vērtējošai attieksmei pret citām etniskajām grupām.

Pusaudžu vecumā arvien straujāk sāk kristalizēties sociālā identitāte. Tās veidošanos ietekmē noteiktas sistēmas: mikrosistēma (ģimene, klase, reliģija, vienaudži), mezosistēma (skola, masu mediji, veselības iestādes), makrosistēma (politiskā sistēma, kultūra, ekonomika, nacionalitāte, sabiedrība kopumā) (Bronfenbrenners 1989). Šīs vides sistēmas atrodas savstarpējā mijiedarbībā. Pusaudžu attieksme pret sevi un citiem veic gandrīz visu uzvedības aspektu regulāciju, ieņem svarīgu lomu komunikatīvo attiecību veidošanā, mērķu izvirzīšanā un sasniegšanā, palīdz adekvāti vērtēt sevi un citus, pieņemt sabiedrības normas, adekvāti reaģēt uz neveiksmēm, orientēties apkārtējā

situācijā, būt iecietīgiem pret citu cilvēku un sociālo grupu atšķirībām. Latvijas multikulturālajā un multietniskajā sabiedrībā dažādas sociālās grupas savstarpēji sadarbojas. Katrai kultūrai ir sava pieredzes sistēma, kas ietekmē starpterniskās komunikatīvās attiecības. Klasi un ģimeni, vienaudžu un interešu grupas var raksturot kā mikrokultūras, kuru dalībnieki pieņem zināmus noteikumus, vērtības un lomas. Svarīgi, lai šo mazo grupu locekļi spētu uzturēt labas savstarpējās attiecības un optimizētu komunikāciju gan šo grupu iekšienē, gan starpgrupu saskarsmē. Šajā procesā liela nozīme ir sociālajam intelektam un valodu prasmēm kā starpkultūru komunikācijas līdzekļiem, kas cieši saistīts ar attieksmi pret valodu apguvi.

Pētījuma teorētisko pamatu veido: teorijas par eiropeskās identitātes veidošanos, kultūru salīdzinošās analīzes un multikultūru komunikatīvās kompetences veicināšanas nepieciešamību mūsdienu Eiropas un pasaules mainīgajā daudz kultūru sabiedrībā (M. Bairams, G. Bēme, B. Tomiļins, S. Stempleski, K. Edelhofs, Dž. Gilfords, M. O'Salivans, T. Tadžfels, R. Brislins); teorijas par nacionālās un etniskās identitātes mobilizējošā spēka ciešo saikni ar individuālo un kolektīvo atmiņu (E. Smits, P. Prestons, R. Ķīlis); Latvijas filozofu un psihologu izstrādātās teorijas par darbību, attieksmēm un etnopsiholoģijas sociokulturālajiem aspektiem (I. Šuvajevs, E. Vēbers, P. Laķis, I. Apine, Ā. Karpova, M. Vidnere, M. Dirba, D. Lieģinieca).

Etniskās un pilsoniskās identitātes problēmas katrai nācijai ir jārisina kontekstā ar nācijas un valsts starpnacionālajām un pārnacionālajām jeb multinacionālajām interesēm. Latviešu nācijai, līdzīgi citām Eiropas nācijām, saglabājot savu etnisko identitāti, jānostiprina un jāattīsta sociālā un pilsoniskā identitāte savā valstī. Personības sociālais intelekts un valodas etnokomunikatīvā kompetence nav tikai statisks, bet gan dinamisks veidojums: to veidošanās process atkarīgs no personības gatavības un spējām iekļauties multikulturālā sociālajā vidē. *Mērķis*: turpināt esošās izglītības apstākļos pētīt valodas etnokomunikatīvo kompetenci kā iespēju tālākai starpternisko attiecību tolerances attīstībai un izstrādāt priekšlikumus starpnacionālo attiecību regulēšanā.

Saskaņā ar mērķi tika izvirzīti sekojoši *pētījuma uzdevumi*:

- izpētīt zinātnisko, empīrisko un periodisko literatūru, informāciju Internet tīklā un citus informācijas avotus par jauniešu sociālā intelekta un komunikatīvo prasmju attīstību socializācijas procesā;
- noskaidrot valodas komunikatīvās kompetences kvalitātes un tās noteicošos faktoros;
- izanalizēt reālos valodas etnokomunikatīvās kompetences un sociālā intelekta noteicošos faktoros;
- novērtēt Latvijas jauniešu valodas etnokomunikatīvās kompetences un sociālā intelekta atšķirības latviešu un mazākumtautību skolās, kā arī rādītāju atkarību no personības pašattieksmes un vēlmes apgūt valodas prasmes;
- izstrādāt sociālpsiholoģiskus priekšlikumus starpnacionālo attiecību veicināšanai Latvijā un Eiropas pilsoniskās identitātes apzināšanai.

Pētījumā gaitā tika noskaidrotas jauniešu valodas etnokomunikatīvās kompetences un sociālā intelekta kvalitātes latviešu un krievu valodā runājošajiem, izmantojot šādas *metodes*:

- *sociālā aptauja valodas prasmju un attieksmes pret valodu izzināšanai* – jauniešiem atkarībā no dzimuma, ģimenes etniskā sastāva, valodas prasmēm (autori M. Vidnere un D. Igoņins);
- *sociālā intelekta tests* (Dž. Gilfords, M. O'Salivans) jauniešu sociālā intelekta līmeņa noteikšanai;
- *matemātiskās statistikas metodes*.

Visu šo rādītāju analīze un savstarpējo sakarību kvalitātes tika ievadītas statistisko datu apstrādes programmā “Statistika-6”, kas ļaus iegūt zinātniski augsti kvalitatīvus dimensionālo sakarību rādītājus.

Pētījuma bāze – 120 pusaudži vecumā no 13 līdz 15 gadiem: 60 pusaudži (30 meitenes un 30 zēni), kas mācās skolās ar latviešu mācību valodu un 60 pusaudži (30 meitenes un 30 zēni), kas mācās mazākumtautību skolās ar krievu mācību valodu. Pētījuma norises laiks 2007. gada marts – maijs.

Pētījuma metodikas apraksts un izvēles pamatojums

Lai realizētu pētījuma mērķus, tiek izvēlēti respondenti un atlasītas pētījuma hipotēzes pārbaudīšanai atbilstošas metodes. Lai iegūtu pētījumam nepieciešamos datus par respondentu valodas kompetenci, tiek piedāvāta M. Vidneres un D. Igoņina izstrādātā “*Sociālā aptauja valodas etnokomunikatīvo prasmju un attieksmes pret valodu apguvi izzināšanai*”.

Anketas *jautājumi par valodas prasmēm* dod iespēju apzināt, kādas ir respondentu valodu prasmes, respektīvi, kādā līmenī, pēc respondenta domām, viņš attiecīgo valodu pārvalda. Tiek noskaidrots, kāda ir respondentu:

- 1) dzimtās valodas prasme (skolās ar latviešu mācību valodu tā ir latviešu valoda, mazākumtautību skolās – krievu valoda);
- 2) krievu valodas prasme (skolās ar latviešu mācību valodu) vai valsts valodas prasme (mazākumtautību skolās);
- 3) angļu valodas prasme;
- 4) citas valodas, kuru respondenti ierakstījuši anketās, prasme.

Valodas prasmes tiek diagnosticētas 5 ballu sistēmā pēc 5 kritērijiem, kas atspoguļo valodas prasmju līmeņus: valodu pārvalda brīvi – 5 balles; valodu pārvalda sarunu valodas līmenī – 4 balles; izrunā atsevišķus vārdus – 3 balles; valodu saprot, bet nerunā – 2 balles; valodu neprot – 1 balle.

Anketas *jautājumi par to, vai respondents valodu vēlas apgūt*, dod iespēju apzināt, kāda ir respondentu attieksme pret valodu apguvi, respektīvi, kādā līmenī respondents attiecīgo valodu vēlas apgūt. Tiek noskaidrots, kāda ir respondentu attieksme pret:

- 1) dzimtās valodas apguvi (skolās ar latviešu mācību valodu tā ir latviešu valoda, mazākumtautību skolās – krievu valoda);
- 2) krievu valodas apguvi (skolās ar latviešu mācību valodu) vai valsts valodas apguvi (mazākumtautību skolās);
- 3) angļu valodas apguvi;
- 4) citas valodas, kuru respondenti ierakstījuši anketās, apguvi.

Attieksme pret valodu apguvi tiek diagnosticēta 5 ballu sistēmā pēc 5 kritērijiem, kas atspoguļo attieksmes pret valodu apguvi līmeņus: vēlas valodu pārvaldīt brīvi – 5 balles; valodu vēlas pārvaldīt sarunu valodas līmenī – 4 balles; vēlas valodu apgūt pamatzināšanu līmenī – 3 balles; pašlaik neuzskata par vajadzīgu valodu apgūt – 2 balles; nevēlas valodu apgūt principā – 1 balle.

Datu apstrādē izmantoti dati par respondentu vecumu, dzimumu, valodas prasmi un attieksmi pret valodas apguvi (dati par dzimtās valodas prasmi un attieksmi pret tās apguvi netiek izmantoti). Tāpat tiek apkopoti dati par respondentu tautību, ģimeņu etnisko sastāvu un ģimenē lietoto valodu.

Respondentu sastāvs:

1. Skolās ar latviešu mācību valodu apsekoti (nejaušas izlases veidā) 60 pusaudži (30 zēni un 30 meitenes), no kuriem 44 nāk no etniski viendabīgām ģimenēm, bet 16 – no etniski jauktām ģimenēm.
Ja jauktajās ģimenēs māte ir latviete, tad vairumā gadījumu bērni mācās latviešu skolās.
2. Mazākumtautību skolās apsekoti (nejaušas izlases veidā) 60 pusaudži (30 zēni un 30 meitenes), no kuriem 38 nāk no etniski viendabīgām ģimenēm (pārsvarā krievu), bet 22 – no etniski jauktām ģimenēm.

Apkopojot datus par respondentu ģimenes tipu, secinām, ka no *etniski viendabīgām ģimenēm* nāk 73% respondentu, kuri mācās skolās ar latviešu mācību valodu, un 63% respondentu, kuri mācās mazākumtautību skolās, bet no *etniski jauktām ģimenēm* nāk 27% respondentu, kuri mācās skolās ar latviešu mācību valodu, un 37% respondentu, kuri mācās mazākumtautību skolās.

Apkopojot datus par respondentu *ģimenēs izmantoto valodu*, secinām, ka 95% respondentu, kuri mācās skolās ar latviešu mācību valodu, tā ir latviešu valoda (5 ģimenēs lieto gan latviešu, gan krievu valodu). Savukārt, 100% no respondentiem, kuri mācās mazākumtautību skolās, ģimenes valoda ir krievu valoda (tikai 1 ģimenē lieto gan krievu, gan latviešu valodu).

No iepriekš minētā varam secināt, ka respondentu ģimeņu etniskais sastāvs ir daudzveidīgs, tomēr, neatkarīgi no ģimenes etniskā sastāva un respondenta tautības, ģimenēs tiek lietota latviešu vai/un krievu valoda.

Pamatojoties uz gūtajām atziņām par sociālās identitātes veidošanos un katrai etniskajai grupai raksturīgām specifiskām etniskās identitātes iezīmēm, kuras rod izpausmi arī starpetniskajā saskarsmē, tiek izvirzīta *darba hipotēze, ka starpetniskās saskarsmes kvalitāte multikulturālā vidē lielā mērā ir atkarīga no komunikatīvajām prasmēm, tajā skaitā, arī no citu etnisko grupu valodas prasmes un attieksmes pret šo valodu apgūšanu*. Tāpēc pētījumā tiek apzināta respondentu, kuri mācās skolās ar latviešu mācību valodu, krievu valodas prasme un attieksme pret krievu valodas apguvi, un respondentu, kuri mācās mazākumtautību skolās, latviešu valodas prasme un attieksme pret latviešu valodas apguvi.

Lai pārbaudītu hipotēzi, tiek izmantots Dž. Gilforda un M. O'Salivana "*Sociālā intelekta tests*" un matemātiskās statistikas metodes no datu statiskās apstrādes un analīzes paketes SPSS (*The Statistical Package for Social Science*), kā arī Kolmogorova-Smirnova tests, Spīrmena un Kendela korelācijas analīzes metodes, Manna-Vitnija U-tests un faktoranalīze.

Jēdziena vēsture

Jēdzienu “*sociālais intelekts*” psiholoģijā 1920. gadā ieviesa E. Torndaiks (Thorndike, Clarence 1988), lai apzīmētu “*starppersonu attiecību tālredzību*”, iedalot intelektu trijos aspektos, kas attiecas uz:

1. spēju saprast un vadīt domas, idejas (abstraktais intelekts),
2. konkrētiem objektiem (mehāniskais intelekts),
3. cilvēkiem vai ļaužu masām (sociālais intelekts) (Белова 2004).

E. Torndaiks šo jēdzienu definējis kā *personas spēju saprast un vadīt citus cilvēkus un viņu iesaistīšanu sociāli adaptīvā mijiedarbībā*.

Līdzīgi sociālo intelektu definējusi Telma Hants 1927. gadā (Hunt 1991) kā “*spēju sadzīvot ar citiem*”. P.E. Vernons (Vernon 1979) deva visplašāko sociālā intelekta definīciju, norādot, ka tā ir “*spēja sadzīvot ar cilvēkiem kopumā, sociālais veids vai sociālo jautājumu zināšanas, iespaidojamība no citiem grupas locekļiem, kā arī svešinieku pagaidu garastāvokļa, ieskatu vai slēptu personības iezīmju izteiksmes*” (Kihlstrom, Cantor 2000).

Pretēji iepriekšējiem autoriem, D. Vekslers nav pievērsis īpašu nozīmi šim jēdzienam, jo “*sociālais intelekts ir tikai vispārējā intelekta pielietojums sociālām situācijām*” (Wechsler 1939, 1955). To pašu ideju atkārtoti citi pētnieki (Matarazzo 1972).

Sociālā intelekta definēšana šķiet diezgan viegla, īpaši pēc abstraktā intelekta analogijas. Tomēr, kad nonāk līdz sociālā intelekta mērījumam, E. Torndaiks ar nožēlu norāda, ka “*sociālā intelekta mērīšanai piemērotus testus pielietot ir samērā grūti, lai gan sociālais intelekts parāda sevi pārpārēm bērnu dārzos, veikalos, birojos (saskarsmē), taču tas izvairās no testēšanas laboratoriju formāliem standartizētiem apstākļiem*”. Tomēr, neraugoties uz to, psihometrisko tradīciju galamērķis ir sociālā intelekta abstraktās definīcijas, ātri pielāgojot sociālā intelekta individuālo atšķirību mērīšanai ar standartizētiem laboratoriju instrumentiem (Adelman, Taylor 1983, 1990; Walker, Foley 1973). Amerikāņu psihologs G. Olports (Allport 1937) sociālo intelektu raksturo kā īpašu prasmi pareizi spriest par cilvēkiem, prognozēt viņu uzvedību un nodrošināt adekvātu pielāgošanos starppersonu mijiedarbībā (sadarbībā). Viņš izceļ astoņas īpašības, kuras nodrošina labāku apkārtējo cilvēku izpratni:

1. pieredze;	5. komplicitība (sarežģītība);
2. līdzība;	6. novērošana;
3. intelekts;	7. estētiskās tieksmes;
4. sevis izpratne;	8. sociālais intelekts.

Pēc G. Olporta domām (Allport 1937, 1954), sociālais intelekts ir īpašs “*sociālais talants*”, kas nodrošina attiecību raitumu ar cilvēkiem, kā sociālās piemērošanās produkts, bet ne saprašanās dziļums. Viņš sociālo intelektu saistīja ar spēju ātri izteikt spriedumu (domas) par cilvēkiem, prognozēt iespējamo cilvēka reakciju. Aizenks (Eysenck and Eysenck 1985) izveidoja intelekta modeli, kurā apvienoja trīs dažādus intelekta tipus, kas atbilst dažādiem intelekta struktūrlīmeņiem:

- *Bioloģisko intelektu* veido neirofizioloģiskie procesi, kuri nosaka izziņas aktivitāti. Šo procesu norises ātrums ir pamats individuālajām atšķirībām, un tas ir ģenētiski determinēts.

- *Psihometriskais intelekts* ir tā intelekta “redzamā” daļa, kuru var noteikt ar dažādu IQ testu palīdzību. Veiksmīgu IQ testa rezultātu tikai par 30% nosaka vides faktori (kultūra, audzināšana ģimenē, izglītība), galvenie ir ģenētiskie faktori.
- *Sociālais intelekts* veidojas socializācijas procesā noteiktas kultūrvides iespaidā.

Pēc H. Aizenka domām, sociālā intelekta līmeni nosaka tas, cik veiksmīgi psihometriskais intelekts tiek piemērots vides ietekmēm, tātad, sociālais intelekts ir atkarīgs no vispārējā intelekta līmeņa (Ушаков 2004).

Saskaņā ar Dž.P. Gilforda (Guilford 1967) koncepciju, sociālais intelekts ir integrāla spēja pareizi izprast un prognozēt cilvēku uzvedību. Šī spēja cilvēkam nepieciešama veiksmīgai saskarsmei un adaptācijai sociālajā vidē. Dž.P. Gilfords uzskatīja, ka sociālais intelekts ir neatkarīga spēja no vispārējā intelekta. Sociālais intelekts, kā atzīmēja Dž.P. Gilfords, apvieno un regulē kognitīvos procesus, saistītus ar sociālo objektu atspoguļošanu (cilvēks kā saskarsmes partneris). Šos procesus atspoguļo sociālā domāšana, sensitīvisms, percepcija un atmiņa.

S. Grīnspens (Greenspan et al. 1986) uzskata, ka tā ir personas spēja saprast un efektīvi rīkoties ar sociālajiem notikumiem, kā arī sadarboties ar citām personām, un sastāv no starppersoniskām un sociālajām iemaņām. Sociālo un starppersonisko spēju indikatori ir spēja veidot un uzturēt draudzību, dalība grupu aktivitātēs, atbildība, jūtīgums un vērtīgums (Schalock et al. 2002).

Savukārt Krievijas zinātniece J. Bobņeva (Бобнева 1978) bija viena no pirmajām, kas pievērsās sociālā intelekta jautājumiem. J. Bobņeva uzskata, ka jebkurš cilvēka attīstības process tiek īstenots sabiedrības vai sociālās grupas kontekstā, ar sociālā kontakta un saskarsmes palīdzību. Personība formējas socializācijas un individualizācijas mijiedarbības rezultātā.

Personības sociālpsiholoģiskās attīstības mērķis ir tādu spēju un prasmju attīstība, kas nodrošinātu cilvēka adekvātu uzvedību makro un mikrovides ietvaros. Pie šīm spējām pieder sociālā iztēle un sociālais intelekts. Sociālā iztēle ir cilvēka spēja sevi ievietot konkrētā sociālā kontekstā un programmēt savu uzvedību saskaņā ar to. Sociālais intelekts ir spēja paredzēt un uztvert sarežģītas attiecības un sakarības sociālajā sfērā.

Bobņeva uzskata, ka sociālā intelekta līmenis nav viennozīmīgi saistīts ar vispārējo IQ. Augsts IQ var veicināt sociālā intelekta attīstību, bet nav tās obligāts priekšnosacījums. Ir zināms, ka daudzi cilvēki ar augstu IQ ir pilnīgi sociāli neadekvāti (Бобнева 1978).

A. Južaņinova (Южанинова 1984) izdala trīs intelekta veidus: *sociālais, praktiskais un loģiskais*. Praktiskais un loģiskais nodrošina cilvēka darbību “subjekts – objekts” jomā, bet sociālais – “subjekts–subjekts” jomā. Sociālo intelektu, pēc A. Južaņinovas domām, veido trīs struktūrelementi:

1. sociāli perceptīvās spējas,
2. sociālā iztēle,
3. sociālās saskarsmes tehnikas.

Sociāli perceptīvās spējas ir māka adekvāti uztvert apkārtējo emocionālos stāvokļus, uzvedības cēloņus. Šīs spējas saistās arī ar sociāli refleksīvajām – spēju saprast savas jūtas, motīvus un spēju izprast, kā tos uztvers apkārtējie.

Sociālā iztēle ir spēja modelēt sarunbiedra individuālo raksturojumu, individuālās uzvedības īpatnības un saskarsmes rezultātu, pamatojoties tikai uz ārējām pazīmēm.

Sociālās saskarsmes tehnikas ietver sevī spēju uztvert apkārtējo sociālās lomas, valdīt pār situāciju un vadīt saskarsmes procesu sev vēlamā virzienā.

V. Kuņicina (Куница, Казаринова, Погольша 2002) koncepcija ir viena no jaunākajām izstrādātajām sociālā intelekta pētījumu jomā Krievijā. Sociālais intelekts ir daudzšķautņaina sarežģīta struktūra, kurā V. Kuņicina izdala šādus aspektus:

- *Personības komunikatīvais potenciāls* – personībai piemērošos īpašumu kopums, kurš vai nu atvieglo vai sarežģī komunikācijas procesu. Uz šo īpašību bāzes veidojas spēja kontaktēties un komunikatīvā saderība, kas ir sociālā intelekta pamats.
- *Pašizjūtas raksturojums* – pašcieņa, atvērtība jaunām idejām; cilvēks ir brīvs no aizspriedumiem un kompleksiem.
- *Sociālā percepcija* – sociālā domāšana, sociālā uztvere, sociālie priekšstati, cilvēku un viņus vadošo motīvu sapratne.
- *Enerģētiskie raksturojumi* – psihiskā un fiziskā izturība, aktivitāte, nenogurdināmība.

V. Kuņicina sniedz šādu sociālā intelekta definīciju: “*Sociālais intelekts ir globāla spēja, kura rodas, apvienojoties intelektuālajām, uzvedības, individuālajām rakstura un komunikācijas īpatnībām, iekļaujot pašregulācijas enerģētiskos procesus. Šī spēja nodrošina prasmi prognozēt starppersonu attiecību attīstību, prasmi interpretēt cilvēku uzvedību, gatavību sociālajiem kontaktiem un lēmumu pieņemšanai*” (Куница, Казаринова, Погольша 2002).

Augsts sociālā intelekta līmenis palīdz veiksmīgi darboties sociālajā sfērā, kā arī apstākļos, kuri prasa emocionālu koncentrēšanos – krīzes, stress, ārkārtas stāvoklis (Куница, Казаринова, Погольша 2002).

Krievijas pētnieki (Аминов, Молоканов 1992; Бобнева 1978; Гуткина 1987; Лужбина 2002; Менчинская 2004; Уманский 1980) lielu uzmanību vērsuši personības īpatnībām, kuras nodrošina efektīvu mijiedarbību ar citiem cilvēkiem, visās sfērās, kur tiek skartas cilvēka aktivitātes, kas tiek apskatīta kā personības psiholoģiskās kultūras sastāvdaļa.

Respondentu sociālā intelekta noteikšanai tiek izmantots *Sociālā intelekta tests*. Testa autori ir P.Dž. Gilfords un M. O'Salivans (O'Sullivan, Guilford 1975). Metodika izstrādāta 1967. gadā, un tajā iekļauts standartizētu testu kopums, kas pēta cilvēka sociālo intelektu. Šis tests izstrādāts pēc Dž. Gilforda vispārējā intelekta modeļa, kas ir metodikas teorētiskais pamats. Tests ir adaptēts ASV, Francijā (1977), Krievijā (1990). Krievijā testa adaptāciju veikusi E. Mihailova no 1986. līdz 1990. gadam Krievijas Valsts pedagoģiskajā universitātē. Šajā variantā tests papildināts ar pētījumiem par testa ticamību un drošību. Atšķirībā no citiem sociālā intelekta līmeņa noteikšanas testiem, šī metodika dod iespēju izzināt personības komunikatīvās kompetences līmeni. Metodei ir šādas priekšrocības:

- standartu esamība;
- augsti psihometriskie normatīvi (ticamība, validitāte);
- plašas pielietojšanas iespējas;
- iespēja pielietot plašā vecumu diapazonā, sākot no 9 gadu vecuma.

Pētījumos pierādīts, ka testa izpildes rezultāti nav atkarīgi no testējamā dzimuma, bet viņa izglītības līmenis pozitīvi ietekmē rezultātus. Šim testam piemīt arī lielas prognozēšanas iespējas.

Tests sastāv no četriem subtestiem, no kuriem trijos ir neverbāls, bet vienā – verbāls stimulmateriāls. Subtesti diagnosticē četras spējas sociālā intelekta struktūrā: uzvedības izziņas klases, uzvedības izziņas sistēmas, uzvedības izziņas pašvērtību un uzvedības izziņas rezultātu. Vispārējai sociālā intelekta līmeņa diagnosticēšanai tiek izmantota kompozītā atzīme, ko veido četru subtestu kopīgais rezultāts.

Sociālā intelekta tests sastāv no šādiem subtestiem:

1. subtests – “*Stāsti ar nobeigumiem*” – mēra uzvedības rezultātu faktoru: spēju paredzēt personas uzvedības sekas konkrētajā situācijā; spēja paredzēt turpmākos notikumus;
2. subtests – “*Ekspresiju grupas*” – mēra uzvedības tipu izziņas faktoru: spēju loģiski vispārināt, izdalot kopīgas nozīmīgas pazīmes dažādās neverbālās cilvēku reakcijās;
3. subtests – “*Verbālā ekspresija*” – mēra uzvedības izmaiņas izziņas faktoru: spēju saprast savstarpēji līdzīgu verbālo reakciju izmaiņas kontekstā, ko izraisījusi konkrētā situācija;
4. subtests – “*Stāsti ar papildinājumiem*” – mēra uzvedības situāciju faktoru: spēju izprast notikumu attīstības loģiku, savstarpējās darbības, cilvēka uzvedības nozīmi konkrētās situācijās.

Pētījumā tiek noteikts gan respondentu sociālā intelekta vispārējais līmenis, gan ar testa palīdzību diagnosticējamie sociālā intelekta komponenti. Testa izpildes laikā respondents aizpilda atbilžu lapu. Atbildes tiek apstrādātas ar *atslēgu*. Par katru pareizu atbildi tiek piešķirta 1 balle. Iegūtās balles saskaita katra subtesta ietvaros atsevišķi. Standarta līmeņa noteikšanai izmanto *rezultātu pārvērtēšanas standarta līmeņos tabulu*.

Pēc katra subtesta rezultātu apstrādes tiek iegūtas standartballes, kas parāda uzvedības izpratnes spēju attīstības līmeni: 1 – *zems*; 2 – *zemāks nekā vidējs*; 3 – *vidējs*; 4 – *vairāk nekā vidējs*; 5 – *augsts*. Sociālā intelekta līmeni kopumā nosaka kompozītā atzīme, kas veidojas no visos četros subtestos iegūto baļļu summas.

Testa rezultātu interpretācija uzskatāmi parādīta 1. tabulā. Tabulā dotais apraksts ļauj veikt pilnīgāku rezultātu interpretāciju un izdarīt secinājumus. Interpretējot datus, subtestos “*Stāsti ar nobeigumiem*”, “*Ekspresiju grupas*”, “*Verbālā ekspresija*” un “*Stāsti ar papildinājumiem*” iegūtie rādītāji uzskatāmi gan kā sociālā intelekta komponenti, gan kā komunikatīvās prasmes.

1. tabula

Dž. Gilforda un M. O'Salivana "Sociālā intelekta testa"
rezultātu interpretācija

augsta atzīme	zema atzīme
1. subtests <i>Stāsti ar nobeigumiem</i>	
Spēj paredzēt uzvedības sekas. Pamatojoties uz reālu situācijas analīzi, var paredzēt tālāko attīstības gaitu un notikumus, balstoties uz jūtu, domu izpratni. Spēj precīzi izstrādāt savas uzvedības stratēģiju.	Slikti izprot saikni starp uzvedību un tās sekām. Var bieži pieļaut kļūdas, nokļūt konfliktos, slikti orientējas vispārpieņemtajās normās un uzvedības noteikumos.
2. subtests <i>Ekspresiju grupas</i>	
Spēj pareizi novērtēt stāvokli, jūtas, cilvēku nodomus pēc viņu neverbālās valodas. Lielu uzmanību pievērš partneru neverbālajām reakcijām. Neverbālo ekspresiju jūtīgums pastiprina spēju saprast citus.	Slikti pārvalda ķermeņa valodu. Sāksmē orientējas uz verbālo saskarsmi. Bieži var kļūdaini uztvert partnera izteikumus, jo neņem vērā neverbālās reakcijas.
3. subtests <i>Verbālā ekspresija</i>	
Augsts jūtīgums pret cilvēku savstarpējo attiecību raksturu, kas palīdz ātri un pareizi izprast to, ko cilvēki saka viens otram. Spēj atrast atbilstošo toni sarunai. Raksturīgs lomu plastiskums.	Slikti atpazīst dažādo jēgu, uztverot vienu un to pašu verbālo paziņojumu. Bieži kļūdās, interpretējot sarunu biedra vārdus.
4. subtests <i>Stāsti ar papildinājumiem</i>	
Augsta spēja dinamiski izprast starppersonu struktūru situācijā. Prot analizēt cilvēku attiecības sarežģītās situācijās. Var paredzēt, kāda būs cilvēku uzvedība turpmāk, noteikt iemeslus partneru konkrētai uzvedībai.	Grūtības analizēt situācijās personu mijiedarbību. Slikti adaptējas dažādās savstarpējās attiecībās, piemēram, ģimenes, darba, ar draugiem.
<i>Kompozītā atzīme</i>	
Spēj izvilināt no cilvēka maksimāli daudz informācijas, saprot ķermeņa valodu, ātri izsaka precīzus spriedumus par cilvēkiem, veiksmīgi prognozē viņu reakcijas. Atklāti, labsirdīgi, taktiski.	Grūtības izprast situāciju, prognozēt cilvēku uzvedību. Zemu sociālā intelekta līmeni var kompensēt ar attīstītu empātiju, konkrētām rakstura īpašībām, saskarsmes stilu.

Avots: O'Sullivan, Guilford 1975.

Lai pārbaudītu pētījumā izvirzīto hipotēzi – *pastāv mījsakarības starp pusaudžu sociālā intelekta un komunikatīvo prasmju komponentiem* – tiek izstrādāts algoritms (darbību secība hipotēzes pārbaudei).

Vispirms tiek aprēķināti *sociālā intelekta testa* un *valodas etnokomunikatīvo prasmju un attieksmes pret valodu apguvi aptaujas* anketas rezultāti un izveidota sākotnējo datu tabula, lai datus varētu apstrādāt ar SPSS. Veicot datu apstrādi, tiek konstatēts, ka ar šīm metodēm iegūtie dati ir 100% validi.

Tad ar SPSS palīdzību tiek noteikts, ka izmantojama *Kolmogorova-Smirnova metode*, lai noteiktu, vai empīriskais sadalījums atbilst normālajam sadalījumam vai

neatbilst. Tādējādi tiek iegūta informācija, kas palīdz noteikt pareizo pētījuma metodi sakarību un atšķirību noteikšanai starp mainīgajiem lielumiem.

Statiskā empīriskā sadalījuma novirze no normālā sadalījuma tiek uzskatīta par būtisku, ja signifikance p ir mazāka par 0,05. Ja p vērtības ir *lielākas* par šo skaitli, tad empīriskais sadalījums atbilst normālajam sadalījumam un lietojamas *parametriskās metodes*, ja *mazākas* (vai *vienādas*) – tad neatbilst normālam sadalījumam un lietojamas *neparametriskās metodes*.

Apskatot iegūtos rezultātus, varam secināt, ka visos rādītājos empīriskais sadalījums neatbilst normālajam sadalījumam, un turpmākajā pētījuma gaitā pielietojamas neparametriskās metodes. Lai pareizi izvēlētos pētījuma metodi, tiek noskaidrots:

1. kādā mērījumu skalā tiek mērīti mainīgie – konkrētajā gadījumā *SPSS*;
2. vai empīriskais sadalījums (pētījuma gaitā iegūtie dati) atbilst normālajam sadalījumam – konkrētajā gadījumā, kā secināts iepriekš, *neatbilst*;
3. vai pētāmās izlases ir atkarīgas vai neatkarīgas – konkrētajā gadījumā *neatkarīgas*.

Atbilstoši augstākminētajam, varam secināt, ka:

- korelācijas analīzei izmantojama *Spīrmena korelācijas analīze* (arī Kendela korelācijas analīze);
- atšķirību noteikšanai starp divām neatkarīgām izlasēm izmantojams *Manna-Vitneja U-tests*.

Sociālā intelekta analīze un interpretācija pusaudžiem latviešu un mazākumtautību skolās

Sakarību noteikšanai starp sociālā intelekta līmeni kopumā, ko atspoguļo kompozītā atzīme, un sociālā intelekta komponentiem, ko raksturo subtestos ietvertā informācija, un starp minētajiem sociālā intelekta komponentiem, apstrādājot *Sociālā intelekta testu*, tiek izmantota *Spīrmena korelācijas analīze*, ar kuras palīdzību var noteikt, vai pastāv sakarības starp mainīgajiem lielumiem, to būtiskumu un virzību.

Dati tiek apstrādāti *SPSS* vidē, ņemot vērā *Spīrmena korelācijas koeficienta r* un *signifikances p* vērtības. Sakarība starp mainīgajiem ir *būtiska*, ja $p \leq 0,05$; *ļoti būtiska*, ja $p \leq 0,01$; *maksimāli būtiska*, ja $p \leq 0,001$; bet *būtiskas sakarības nav*, ja $p > 0,05$. *SPSS* vidē apstrādātajiem datiem sakarības mēdz atspoguļot arī ar zvaigznītēm: ar vienu zvaigznīti “*” apzīmējot *būtisku* sakarību; ar divām zvaigznītēm “**” – *ļoti būtisku*; ar trijām zvaigznītēm “***” – *maksimāli būtisku*.

Minētās sakarības uzskatāmi atspoguļotas 2. tabulā.

2. tabula

**Latviešu skolu un mazākumtautību skolu respondentu
sociālā intelekta testa ietvaros konstatētās sakarības**

	1. subtests		2. subtests		3. subtests		4. subtests	
	L	M	L	M	L	M	L	M
2. subtests	xx	–						
3. subtests	–	–	x	–				
4. subtests	xx	xx	xx	–	–	–		
Kompozitā atzīme	xx	xx	xx	xx	xx	xx	xx	xx

Apzīmējumi tabulā:

“L” – respondenti, kas mācās skolās ar latviešu mācību valodu;

“M” – respondenti, kas mācās mazākumtautību skolās;

“–” – būtiskas sakarības starp mainīgajiem nav;

“x” – starp mainīgajiem ir būtiskas sakarības;

“xx” – starp mainīgajiem ir ļoti būtiskas sakarības.

Avots: 2007. gadā veiktais pētījums, n=120.

1. Respondentiem, kas mācās skolās ar latviešu mācību valodu:

- 1) starp 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” un 2. subtesta “Ekspresiju grupas” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,480$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;
- 2) starp 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” un 3. subtesta “Verbālā ekspresija” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,227$ un $p = 0,080$, kas liecina, ka *būtiskas sakarības nav*;
- 3) starp 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,463$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;
- 4) starp 2. subtesta “Ekspresiju grupas” un 3. subtesta “Verbālā ekspresija” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,325$ un $p = 0,011$, kas liecina par *būtiskas* sakarības esamību;
- 5) starp 2. subtesta “Ekspresiju grupas” un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,459$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;
- 6) starp 3. subtesta “Verbālā ekspresija” un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,231$ un $p = 0,075$, kas liecina, ka *būtiskas sakarības nav*;
- 7) starp testa kompozitās atzīmes un 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,698$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;
- 8) starp testa kompozitās atzīmes un 2. subtesta “Ekspresiju grupas” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,595$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;

- 9) starp testa kompozītās atzīmes un 3. subtesta “Verbālā ekspresija” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,534$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;
- 10) starp testa kompozītās atzīmes un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,636$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību.

2. Respondentiem, kas mācās mazākumtautību skolās:

- 1) starp 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” un 2. subtesta “Ekspresiju grupas” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,165$ un $p = 0,209$, kas liecina, ka *būtiskas sakarības nav*;
- 2) starp 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” un 3. subtesta “Verbālā ekspresija” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,041$ un $p = 0,759$, kas liecina, ka *būtiskas sakarības nav*;
- 3) starp 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,439$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;
- 4) starp 2. subtesta “Ekspresiju grupas” un 3. subtesta “Verbālā ekspresija” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,097$ un $p = 0,463$, kas liecina, ka *būtiskas sakarības nav*;
- 5) starp 2. subtesta “Ekspresiju grupas” un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,141$ un $p = 0,283$, kas liecina, ka *būtiskas sakarības nav*;
- 6) starp 3. subtesta “Verbālā ekspresija” un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,196$ un $p = 0,134$, kas liecina, ka *būtiskas sakarības nav*;
- 7) starp testa kompozītās atzīmes un 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,592$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;
- 8) starp testa kompozītās atzīmes un 2. subtesta “Ekspresiju grupas” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,361$ un $p = 0,005$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;
- 9) starp testa kompozītās atzīmes un 3. subtesta “Verbālā ekspresija” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,331$ un $p = 0,010$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību;
- 10) starp testa kompozītās atzīmes un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem aprēķinātais Spīrmena koeficienta $r = 0,583$ un $p = 0,000$, kas liecina par *ļoti būtiskas* sakarības esamību.

Minētie dati tiek izmantoti, lai raksturotu respondentu sociālā intelekta un sociālās identitātes veidošanās īpatnības multikulturālā vidē, kā arī komunikatīvās prasmes pusaudžu vecumā.

3. tabula

Dž. Gilforda un M. O'Salivana "Sociālā intelekta testa" un
"Valodas prasmju un attieksmes pret valodas apguvi"
anketas datu faktoranalīzes kopsavilkums

	Sociālā intelekta tests (SI)	Komunikatīvās prasmes – VALODU PRASME	Komunikatīvās prasmes – ATTIEKSME PRET VALODU APGUVI
Skolas ar latviešu mācību valodu	1. faktors	KP: valodu prasmes – 2. valoda (angļu). KP: valodu prasmes – 3. valoda	KP: attieksme – 2. valoda (angļu). KP: attieksme – 3. valoda
	2. faktors	KP: valodu prasmes – 1. valoda (latviešu/ krievu)	KP: attieksme – 2. valoda (angļu). KP: attieksme – 1. valoda (latviešu/ krievu)
Mazākumtautību skolas	1. faktors	KP: valodu prasmes – 2. valoda (angļu). KP: valodu prasmes – 1. valoda (latviešu/ krievu)	KP: attieksme – 2. valoda (angļu). KP: attieksme – 1. valoda (latviešu/ krievu)
	2. f.	KP: valodu prasmes – 3. valoda	KP: attieksme – 3. valoda

Avots: 2007. gadā veiktā pētījums, n=120.

Apkopojot iepriekšminēto, varam secināt:

- I. *pastāv būtiska pozitīva sakarība* respondentiem, kas mācās *skolās ar latviešu mācību valodu*, starp 2. subtesta "Ekspresiju grupas" un 3. subtesta "Verbālā ekspresija" izteiktības vērtējumiem ($r = 0,325$ un $p = 0,011$);
- II. *pastāv ļoti būtiska pozitīva sakarība*:
 1. *respondentiem, kas mācās skolās ar latviešu mācību valodu*:
 - 1) starp 1. subtesta "Stāsti ar nobeigumiem" un 2. subtesta "Ekspresiju grupas" izteiktības vērtējumiem ($r = 0,480$ un $p = 0,000$);
 - 2) starp 1. subtesta "Stāsti ar nobeigumiem" un 4. subtesta "Stāsti ar papildinājumiem" izteiktības vērtējumiem ($r = 0,463$ un $p = 0,000$);
 - 3) starp 2. subtesta "Ekspresiju grupas" un 4. subtesta "Stāsti ar papildinājumiem" izteiktības vērtējumiem ($r = 0,459$ un $p = 0,000$);
 - 4) starp testa kompozītās atzīmes un 1. subtesta "Stāsti ar nobeigumiem" izteiktības vērtējumiem ($r = 0,698$ un $p = 0,000$);
 - 5) starp testa kompozītās atzīmes un 2. subtesta "Ekspresiju grupas" izteiktības vērtējumiem ($r = 0,595$ un $p = 0,000$);

- 6) starp testa kompozītās atzīmes un 3. subtesta “Verbālā ekspresija” izteiktības vērtējumiem ($r = 0,534$ un $p = 0,000$);
 7) starp testa kompozītās atzīmes un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem ($r = 0,636$ un $p = 0,000$);

4. tabula

Dž. Gilforda un M. O'Salivana “Sociālā intelekta testa”
 datu atšķirību analīzes ar “Manna-Vitneja U-testu” rezultātu tabula

Respondenta kods	N	vidējā vērtība	vērtību summa
Sociālā intelekta testa 1. subtests <i>Stāsti ar nobeigumiem</i>			
Mazākumtautību skolas respondents	60	61,78	3707,00
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	59,22	3553,00
Kopā	120		
Sociālā intelekta testa 2. subtests <i>Ekspresiju grupas</i>			
Mazākumtautību skolas respondents	60	61,04	3662,00
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	59,96	3597,00
Kopā	120		
Sociālā intelekta testa 3. subtests <i>Verbālā ekspresija</i>			
Mazākumtautību skolas respondents	60	63,22	3793,00
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	57,78	3467,00
Kopā	120		
Sociālā intelekta testa 4. subtests <i>Stāsti ar papildinājumiem</i>			
Mazākumtautību skolas respondents	60	72,28	4337,00
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	48,72	2923,00
Kopā	120		
Sociālā intelekta kopīgais līmenis			
Mazākumtautību skolas respondents	60	63,59	3815,00
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	57,41	3444,00
Kopā	120		

Avots: 2007. gadā veiktais pētījums, n=120.

2. respondentiem, kas mācās mazākumtautību skolās:

- 1) starp 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem ($r = 0,439$ un $p = 0,000$);
- 2) starp testa kompozītās atzīmes un 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” izteiktības vērtējumiem ($r = 0,592$ un $p = 0,000$);
- 3) starp testa kompozītās atzīmes un 2. subtesta “Ekspresiju grupas” izteiktības vērtējumiem ($r = 0,361$ un $p = 0,005$);
- 4) starp testa kompozītās atzīmes un 3. subtesta “Verbālā ekspresija” izteiktības vērtējumiem ($r = 0,331$ un $p = 0,010$);
- 5) starp testa kompozītās atzīmes un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” izteiktības vērtējumiem ($r = 0,583$ un $p = 0,000$).

5. tabula

**“Valodas prasmju un attieksmes pret valodas apguvi” anketas datu
atšķirību analīzes ar “Manna-Vitneja U-testu” rezultātu tabula**

Respondenta kods	N	vidējā vērtība	vērtību summa
KP: valodu prasmes – 1. valoda (latviešu/krievu)			
Mazākumtautību skolas respondents	60	63,43	3806,00
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	57,57	3454,00
Kopā	120		
KP: valodu prasmes – 2. valoda (angļu)			
Mazākumtautību skolas respondents	60	61,37	3682,00
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	59,63	3578,00
Kopā	120		
KP: valodu prasmes – 3. valoda			
Mazākumtautību skolas respondents	60	59,63	3577,50
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	61,38	3682,50
Kopā	120		
KP: attieksme – 1. valoda (latviešu/krievu)			
Mazākumtautību skolas respondents	60	66,58	3994,50
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	54,43	3265,50
Kopā	120		
KP: attieksme – 2. valoda (angļu)			
Mazākumtautību skolas respondents	60	62,07	3724,00
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	58,93	3536,00
Kopā	120		
KP: attieksme – 3. valoda			
Mazākumtautību skolas respondents	60	64,45	3867,00
Skolas ar latviešu mācību valodu respondents	60	56,55	3393,00
Kopā	120		

Avots: 2007. gadā veiktais pētījums, n=120.

6. tabula

Dž. Gilforda un M. O'Salivana "Sociālā intelekta testa"
datu faktoranalīzes rezultātu tabula (Factor Analysis – MT)

Komponents	Sākumvērtība			Rotācija	Kvadrāt- summa	Summa
	Kopsumma	Atbilstības %	Apstiprinājuma summa %	Kopsumma	Variance	Apstiprinājuma summa %
Sociālā intelekta testa 1. subtests	2,381	47,620	47,620	2,241	44,825	44,825
Sociālā intelekta testa 2. subtests	0,923	18,454	66,074	1,062	21,250	66,074
Sociālā intelekta testa 3. subtests	0,876	17,515	83,589			
Sociālā intelekta testa 4. subtests	0,566	11,321	94,910			
Sociālā intelekta kopīgais līmenis	0,254	5,090	100,000			

Avots: 2007.gadā veiktais pētījums, n=120.

Pārējos gadījumos būtisku sakarību nav.

Salīdzinot iegūtos datus, secinām, ka gan respondentiem, kas mācās skolās ar latviešu mācību valodu, gan respondentiem, kas mācās mazākumtautību skolās, līdzīgais:

- 1) *ir ļoti būtiska sakarība* starp 1. subtesta "Stāsti ar nobeigumiem" un 4. subtesta "Stāsti ar papildinājumiem" izteiktības vērtējumiem (L: $r = 0,463$ un $p = 0,000$; M: $r = 0,439$ un $p = 0,000$), kā arī starp testa kompozītās atzīmes un 1. subtesta "Stāsti ar nobeigumiem" izteiktības vērtējumiem (L: $r = 0,698$ un $p = 0,000$; M: $r = 0,592$ un $p = 0,000$); starp testa kompozītās atzīmes un 2. subtesta "Ekspresiju grupas" izteiktības vērtējumiem (L: $r = 0,595$ un $p = 0,000$; M: $r = 0,361$ un $p = 0,005$); starp testa kompozītās atzīmes un 3. subtesta "Verbālā ekspresija" izteiktības vērtējumiem (L: $r = 0,534$ un $p = 0,000$; M: $r = 0,331$ un $p = 0,010$); starp testa kompozītās atzīmes un 4. subtesta "Stāsti ar papildinājumiem" izteiktības vērtējumiem (L: $r = 0,636$ un $p = 0,000$; M: $r = 0,583$ un $p = 0,000$);
- 2) *nav būtiska sakarība* starp 1. subtesta "Stāsti ar nobeigumiem" un 3. subtesta "Verbālā ekspresija" izteiktības vērtējumiem (L: $r = 0,227$ un $p = 0,080$; M: $r = 0,041$ un $p = 0,759$); starp 3. subtesta "Verbālā ekspresija" un 4. subtesta "Stāsti ar papildinājumiem" izteiktības vērtējumiem (L: $r = 0,231$ un $p = 0,075$; M: $r = 0,196$ un $p = 0,134$);

atšķirīgais:

- 1) respondentiem, kas mācās mazākumtautību skolās, *nav būtiska sakarība* starp 1. subtesta "Stāsti ar nobeigumiem" un 2. subtesta "Ekspresiju grupas" ($r = 0,165$ un $p = 0,209$); 2. subtesta "Ekspresiju grupas" un 3. subtesta "Verbālā ekspresija"

- ($r = 0,097$ un $p = 0,463$); 2. subtesta “Ekspresiju grupas” un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” ($r = 0,141$ un $p = 0,283$) izteiktības vērtējumiem;
- 2) savukārt, respondentiem, kas mācās skolās ar latviešu mācību valodu, ir *ļoti būtiska sakarība* starp 1. subtesta “Stāsti ar nobeigumiem” un 2. subtesta “Ekspresiju grupas” ($r = 0,480$ un $p = 0,000$); 2. subtesta “Ekspresiju grupas” un 4. subtesta “Stāsti ar papildinājumiem” ($r = 0,459$ un $p = 0,000$), kā arī *būtiska sakarība* starp 2. subtesta “Ekspresiju grupas” un 3. subtesta “Verbālā ekspresija” ($r = 0,325$ un $p = 0,011$) izteiktības vērtējumiem.

Secinājumi

Pētījuma gaitā pārsteidza pētījumā iesaistīto pusaudžu sociālā intelekta rādītāji. Maz ir pusaudžu, kuriem sociālā intelekta rādītājos rezultāti ir virs vidējā, un kopīgā sociālā intelekta rādītājos nav konstatēts neviens augsts rādītājs. Tas liecina, ka pusaudži neizprot citu cilvēku uzvedības nianšes, un tas viņiem var radīt grūtības orientēties sociālajā situācijā. Tas rosina veikt arī turpmāk pētījumus, lai apzinātu, kādi faktori ietekmē pusaudžu sociālā intelekta veidošanos, un kā veicināt tā attīstību. Tas arī nozīmē, ka nepieciešams turpināt arī teorētisko avotu studijas. Konfrontējot literatūras studijās gūtās atziņas ar pētījumā konstatētajiem faktiem, rodas ideja analizēt teorētiskos avotus, lai apzinātu metodes, kā paaugstināt pusaudžu sociālo kompetenci mācību procesā, piemēram, ieviešot skolās jaunu mācību priekšmetu. Mācību priekšmets varētu būt lietišķs, piemēram, sociālpsiholoģiskie treniņi sociālā intelekta attīstīšanai, nepieciešamo spēju un prasmju attīstīšanai un pilnveidošanai.

Atzinīgi vērtējama pusaudžu pozitīvā attieksme pret valodu apguvi, īpaši to pusaudžu, kas mācās mazākumtautību skolās ar krievu mācību valodu. Neskatoties uz sabiedrībā vērojamiem procesiem starpetniskajā saskarsmē, jāsecina, ka pusaudžiem, kas mācās mazākumtautību skolās ar krievu mācību valodu, nepastāv noliegums pret valsts valodas apguvi, bet tieši otrādi – pusaudži vēlas valodu apgūt un arī savas valodas zināšanas novērtē kā labas: viņi saprot valodu un spēj savas zināšanas pielietot; un valsts valodas apguvi viņi uzskata par nepieciešamu, jo uztver to kā līdzekli, lai integrētos Latvijas kultūrvidē un darba tirgū.

Bibliogrāfija

- Adelman, H.S., Taylor, L. (1983) “Enhancing Motivation for Overcoming Learning and Behavior Problems.” *Journal of Learning Disabilities*, 16: 384–392.
- Adelman, H.S., Taylor, L. (1990) “Intrinsic Motivation and School Misbehavior: Some Intervention Implications.” *Journal of Learning Disabilities*, 23: 541–550.
- Allport, G.W. (1937) *Personality: A Psychological Interpretation*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Allport, G.W. (1954) *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Bronfenbrenner, U. (1989) “Ecological Systems Theory.” *Annals of Child Development*, 6: 187–249.

- Eysenck, S.B.G., Eysenck, M.W. (1985) *Personality and Individual Differences: A Natural Science Approach*. New York: Plenum.
- Greenspan S.J., Borgida, A., Mylopoulos, J. (1986) "A Requirement Modeling Language and Its Logic." *Information Systems*, 11 (1): 9–23.
- Guilford, J.P. (1967) *The Nature of Human Intelligence*. New York: McGraw-Hill.
- Hunt, H.T. (1991) "Consciousness and the Cognitive Psychology of Meaning." In: M.I. Stamenov, ed. *Current Advances in Semantic Theory*. [S.l.] P. 87.
- Kihlstrom, J.F., Cantor, N. (2000) "Social Intelligence." In: R.J. Sternberg, ed. *Handbook of Intelligence*. 2nd ed. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press. Pp. 359–379. Read preprint.
- Matarazzo, J. D. (1972) *Wechsler's Measurement and Appraisal of Adult Intelligence*. 5th and enl. ed. [S.l.].
- Schalock, R.L., Braddock, D., Verdugo, M.A. (2002) *Handbook on Quality of Life for Human Service*. [S.l.]: Practitioners American Association.
- O'Sullivan, M., Guilford, J.P. (1975) "Six Factors of Behavioral Cognition: Understanding Other People." *Journal of Educational Measurement*, 12, 4: 255–271.
- Thorndike, E.L., Clarence, L.B. (1988) Harper Collins, ed. Previously published: *Scott, Foresman Advanced Dictionary. A History of Psychology*. Glenview, Il.: Scott, Foresman. <http://www.apa.org>. <http://www3.uakron.edu/ahap/> (2007.17.05).
- Vernon, P.E. (1979) *Intelligence, Heredity and Environment*. San Francisco: W.H. Freeman.
- Walker, R.E., Foley, J.M. (1973) "Social Intelligence: Its History and Measurement." *Psychological Reports*, vol. 33 (3), December: 839–864.
- Wechsler, D. (1939) *The Measurement of Adult Intelligence*. Baltimore, MD: Williams & Wilkins.
- Wechsler, D. (1955) *Manual for the Wechsler Adult Intelligence Scale*. New York: The Psychological Corporation.
- Аминов Н.А., Молоканов М.В. (1992) "О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов." *Психологический журнал*, Т. 13, № 5: 104–109.
- Белова С.С. (2004). "Социальный интеллект: Сравнительный анализ методик измерения." http://psychol.ras.ru/boiko-school/texts/2004/belova2_Social_IQ.pdf. (2007. 17. 05).
- Бобнева, Е.В (1978) *Психологические механизмы социальной регуляции поведения* / Отв. ред. М.И. Бобнева, Е.В. Шорохова. Москва: Наука.
- Гуткина Н.И. (1987) *Формирование личностной рефлексии в подростковом возрасте*. Москва.
- Куница В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. (2002) *Межличностное общение: Учебник для вузов*. СПб.: Питер.
- Лужбина Н.А. (2002) *Социальный интеллект как системообразующий фактор психологической культуры личности: Автореф. дис. ... канд. психол. наук*. Барнаул.
- Менчинская, Н.А. (2004) *Проблемы обучения, воспитания и психического развития ребенка: Избранные психологические труды*. Москва: МПСИ; Воронеж: НПО "МОДЭК".
- Уманский Л.И. (1980) *Методы экспериментального исследования социально-психологических феноменов*. Москва. (Методология и методы социальной психологии).
- Ушаков Д.В. (2004) "Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования." В кн.: *Социальный интеллект и его измерение*. Москва: Институт психологии РАН. http://psychol.ras.ru/boiko-school/texts/2004/belova2_Social_IQ.pdf. (2007.17.05).

Южанинова А.Л. (1984) “К проблеме диагностики социального интеллекта личности.” В кн.: *Проблемы оценивания в психологии*. Саратов: Издательство Саратовского университета.

Iesniegts 2008. 30. 06.

Summary

Māra Vidnere

The Development of Social Intellect and Ethnocommunicative Language Skills of Adolescents in Latvian and Minority Schools and Its Importance for the Development of Interethnic Relations

The issue of interethnic contacts is topical in a multicultural society. This research is performed in order to ascertain the differences and similarities in the development of social intellect and language skills of adolescents studying in schools with Latvian/Russian language of instruction. *The object* of the research: the formation of social identity in adolescence; *the subject* of the research: the description of social intellect of adolescents with different language competence. *The aim of the research* is to investigate social intellect, language skills, adolescents' attitude towards language acquisition, and the significance of their interaction in the process of social identity formation.

The research hypothesis – there exist connections between social intellect, language skills, and attitude towards language acquisition among adolescents: 1) between language skills, attitude towards language acquisition, and social intellect; 2) between language skills, attitude towards language acquisition, and self-esteem component; 3) between language skills and attitude towards language acquisition; 4) between the adolescents' social intellect and self-esteem component manifestation. *The tasks of the research*: to study the literature related to the topic of the research; to elaborate the research methodology; to gather and analyze the acquired results; to draw conclusions about the stated hypothesis.

The methods of the research: analysis of literature; *Language Communicative Competence – Questionnaire of Language Skills and Attitude towards the Language Acquisition* (drawn up by M. Vidnere and D. Igonin); *Social Intellect Test* (made up by J.P. Guilford and M. O'Sullivan); *Self-Esteem Structure Test*; methods of mathematical statistics (developed by S. Panteleyev). *Methodology* of the research: theoretical statements of various authors and applied research. *The basis of the research*: 120 adolescents aged 13–15 (30 females and 30 males studying in schools with the Latvian language of instruction, and 30 females and 30 males studying in minority schools with the Russian language of instruction).

The author establishes the relationship among the indicators of the research methods, reveals their relevance and dynamics, as well as the differences in the indicators among the adolescents studying in schools with the Latvian/Russian language of instruction. The question about “attitude towards the acquisition of the 1st language (Russian – for adolescents in the schools with the Latvian language of instruction; Latvian – for adolescents studying in the minority schools with the Russian language of instruction)” is very essential in the 4th subtest “Expanded Stories” of the Social Intellect Test. The results of the research can be employed in the description of social identity forming factors.

Резюме

Мара Виднере

Развитие социального интеллекта и этнокоммуникативных языковых навыков у подростков в латышских школах и школах национальных меньшинств и их роль в развитии межнациональных отношений

Проблема межэтнических контактов в мультикультурном обществе актуальна. Данное исследование было выполнено для того, чтобы установить сходство и различие в развитии социального интеллекта и языковых навыков у подростков в школах с латышским/русским языком обучения. *Объект исследования:* формирование социальной идентичности в подростковом возрасте; *предмет исследования:* определение социального интеллекта подростков с различным уровнем владения языком. *Цель исследования:* изучить социальный интеллект, языковые навыки, отношение подростков к овладению языком и значению их взаимодействия в процессе формирования социальной идентичности.

Гипотеза исследования — существуют связи между социальным интеллектом подростков, их языковыми навыками и отношением к овладению языком: 1) между языковыми навыками, отношением к овладению языком и социальным интеллектом; 2) между языковыми навыками, отношением к овладению языком и чувством собственного достоинства; 3) между языковыми навыками и отношением к овладению языком; 4) между социальным интеллектом подростков и проявлениями чувства собственного достоинства. *Задачи исследования:* изучить литературу по теме; разработать методологию исследования; собрать и проанализировать полученные результаты; сделать выводы относительно выдвинутой гипотезы.

Методы исследования: анализ литературы; *Коммуникативное владение языком — социологическое исследование языковых навыков и отношения к изучению языка* (М. Виднере, Д. Игонин); *Тест социального интеллекта* (Д. Гилфорд, М. О'Салливан); *Тест структуры чувства собственного достоинства*; методы математической статистики (С. Пантелеев). *Методология* исследования: теоретические положения различных авторов и прикладные исследования. *Эмпирическая база* исследования: 120 подростков в возрасте 13–15 лет (30 женщин и 30 мужчин, обучающихся в школах с латышским языком обучения, и 30 женщин и 30 мужчин, обучающихся в школах национальных меньшинств с русским языком обучения).

Автор устанавливает взаимосвязь индикаторов методов исследования, показывает их применимость к данному исследованию и динамику, а так же определяет различия индикаторов для групп подростков, обучающихся в школах с латышским/русским языком обучения. Вопрос об «отношении к изучению 1-го языка (русского языка — для подростков в школах с латышским языком обучения; латышского языка — для подростков в школах национальных меньшинств с русским языком обучения)» является существенным в 4-ом подтесте «Расширенные истории» теста социального интеллекта. Результаты исследования могут быть использованы в описании социальных факторов формирования идентичности подростков.

LIETIŠĶIE PĒTĪJUMI

Irīna Plotka, Dmitrijs Igoņins, Ņina Blūmenaua

ETNISKO NOSTĀDŅU IZPĒTE AR EMOCIONĀLĀ PRAIMINGA METODI*

Tika pētīta etnisko nostādņu mērījumu eksplīcēto (pašnovērtējuma) un implicēto (netiešo) metožu savstarpējā atbilstība. Pētījuma izlasi veidoja 158 dalībnieki vecumā no 25–35 gadiem ar augstāko izglītību (78 respondentiem dzimtā bija krievu, bet 80 – latviešu valoda), vīrieši un sievietes bija vienādā proporcijā. Tika izmantota maskētā neapzinātā praiminga procedūra, kurā pirms mērķa stimula uzrādīšanas (īpašības vārds vai lietvārds) iepriekš tika piedāvāts apakšējā sliekšņa praiminga stimulants – etniskās grupas nosaukums: “latvietis”, “krievs”, “amerikānis”. Tika izmantoti mērķa stimula trīs asinhronizācijas apturēšanas intervāli (turpmāk – SOA) – 200, 500, 1000 ms. Praimingējošais stimulants tika piedāvāts subsliedņa līmenī 16 ms un tika pakļauts pēcstimula maskēšanai. Dalībnieku uzdevums – mērķa stimulu gramatiskās kategorizācijas uzdošana, kas ir indifferenta pret stimulu pāru afektēto saistību. Tika noteikts, ka gramatiskās kategorizācijas uzdevumā atbilžu latentitāte ir jūtīga pret emocionālā praiminga efektiem ar SOA 200 ms. Nostādņu eksplīcēto un implicēto mērījumu atbilstība norāda, ka emocionālais praimings ietekmē gramatiskās apstrādes augstākā līmeņa procesus, bet emocionālā praiminga efekti nav atkarīgi no eksperimentālā uzdevuma.

Atslēgas vārdi: etniskā nostādne, reakcijas laiks, eksplīcētās metodes, implicētās metodes.

Ievads

Pētījums veltīts etnisko nostādņu izpētes rezultātiem, izmantojot eksplīcētās (tiešās) un implicētās (netiešās) metodes. Tas nepieciešams, lai nodrošinātu starpgrupu un starpetnisko attiecību precīzu un adekvātu analīzi. A. Grīnvalds (Greenwald et al. 1998) uzskata, ka tikai implicētās metodes ļauj bez traucējumiem atklāt patieso nostādni. Eksplīcētās metodes ļauj adekvāti mērīt patieso nostādni tādā apjomā, kādā to apzinās indivīds, un cik lielā mērā indivīds ir gatavs atklāti paziņot par savu nostādni. Eksplīcēto metožu pamatā ir tiešas zināšanas par sevi. Tās bieži atklāj nevis patiesās, bet sociāli vēlamās respondentu atbildes un iespējams, ka “patieso” nostādni pret citu etnisko grupu respondenti neapzinās, un tā introspektīvi nav pieejama. Viens no implicēto metodiku veidiem ir reakcijas ātruma mērīšana, kad tiek vērtētas noteikta jēdziena implicētās saiknes ar pozitīvajām vai negatīvajām nostādnēm. Procedūras, kuras ietver reakcijas ātruma mērījumus, dažos gadījumos ir jūtīgākas nekā nostādņu vērtējumu eksplīcētās metodikas.

* **Pateicības.** Pētījumu daļēji atbalstīja Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija; grants “Sociālo iekārtu pētīšana etniskās tolerances sfērā ar emocionālā praiminga metodēm”, IZM Nr. 5-20/07.21; 01. 03. 2007–31. 12. 2007.

Par etniskās nostādnes izpēti eksplīcēto metodi tika izmantota eksperimentālā procedūra uz neapzināta emocionālā praiminga bāzes (Fazio 1986; Fazio et al. 1986, 1995, 2003).

Maskētais neapzinātais emocionālais praimings ir eksperimentāla procedūra, kurā pirms mērķstimula uzrādīšanas zemsliekšņa līmenī tiek eksponēts ar to emocionāli saistīts sagatavojošais stimulants, kas ir maskēts ar tam sekojošu perceptīvo masku. Sagatavojošo un mērķstimulu valence var būt pozitīva, neitrāla un negatīva. Sagatavojošā stimula ekspozīcijas tipiskais laiks ir 10–20 ms. Par perceptīvajām (vizuālajām) maskām tiek izmantoti gadījuma matricu paterni, kuri tiek uzlikti tam telpas apgabalam, kurā tiek eksponēts stimulants.

Dalībnieku uzdevums bija gramatiski kategorizēt piedāvātos afektīvi iekrāsotus mērķētos īpašības vārdus un lietvārdus (*targets*), kuri ir emocionāli saistīti ar iepriekšējiem praiminīgējošajiem stimuliem (*primes*). Šis uzdevums, atšķirībā no klasiskās emocionālā praiminga procedūras, ir indiferents pret emocionālo saistību “*primes*” un “*targets*”. Tajā ir iesaistīti kognitīvās apstrādes augsta līmeņa gramatiskie un semantiskie procesi, kas ļauj novērtēt piedāvāto stimulu pāru afektīvās saistības ietekmi uz šiem procesiem, kā arī nosaka pētījuma novitāti.

Pētījuma mērķis: atklāt etnisko nostādņu mērījumu atbilstību implicētajām un eksplīcētajām metodēm.

Pētījuma metodes:

- emocionālā praiminga modificēta procedūra;
- metodikas “Etniskās identitātes tipi” (Солдатова 1998, c. 189–193) skalas:
 - etnonihilisms,
 - etniskā indiferece,
 - norma (pozitīvā etniskā identitāte),
 - etnoegoisms,
 - etnoizolācija,
 - etnofanātisms.

Izlase: 158 dalībnieki vecumā no 25–35 gadiem ar augstāko izglītību (78 cilvēkiem dzimtā valoda ir krievu un 80 cilvēkiem – latviešu valoda), sievietes un vīrieši vienādās proporcijās. Pētījums tika veikts Psiholoģijas augstskolā, Rīgā, 2006. gada oktobrī – novembrī.

Aparatūra: CTR videomonitors, panelis ar taustiņiem “jā” un “nē”, speciāli izstrādāta datorprogramma OC Windows XP.

Praimstimuli (*prime*): “krievs”, “latvietis”, “amerikānis”.

Mērķa stimuli (*target*): īpašības vārdi un lietvārdi no Č. Osguda semantiskā diferencijāla 6 skalām, kuri ir pozitīvi vai negatīvi iekrāsoti.

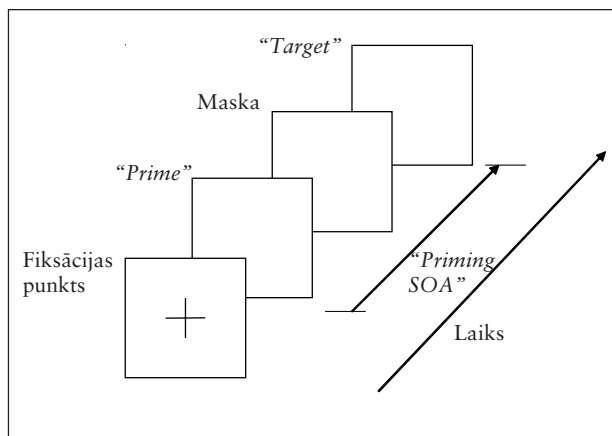
Procedūra (eksperimenta shēmu sk. 1. attēlā):

- “*Prime*” – 16 ms, maska – 16 ms (kā šaha galdiņš).
- Piedāvātie stimula atcelšanas asinhronizācijas nejausie intervāli (SOA): 200 ms; 500 ms; un 1000 ms – kopā 18 mēģinājumi.
- Verbālais stimulants (*target*) tika piedāvāts – 1000 ms.

Pētījuma dalībnieku uzdevumi: pēc iespējas ātrāk noteikt, vai piedāvātais mērķa vārds ir īpašības vārds jeb cita vārdšķira, nospiežot taustiņu “jā”, ja tas ir īpašības vārds, un “nē”, ja ir citādi.

1. attēls

Displeju secība izmantotajā procedūrā

Avots: raksta autoru izstrāde.

Hipotēze: pozitīvās un negatīvās nostādnes izpaužas reaģēšanas ātruma atšķirībās uz piedāvātajiem etnisko grupu nosaukumiem. Ātra reakcija uz pozitīvajiem vai negatīvajiem stimuliem liecina par slēptu pozitīvu vai negatīvu attieksmi.

Izmantojot reakcijas ātruma mērījumus, tika vērtēts noteikta jēdziena implicētās saiknes līmenis ar pozitīvajām vai negatīvajām nostādnēm: respondentu attieksme pret atbilstošu etnisko grupu (nosacīti tika apzīmēta kā attieksme “pret sevi”, “pret kaimiņu”, “pret citu”).

Hipotēzes pamatā ir R.H. Fazio izvirzītais pieņēmums par to, ka ja pret objektu ir izveidojusies pozitīva nostādne, tad tā piedāvājums paātrina pozitīvo īpašības vārdu tālāko kognitīvo pārstrādi (Fazio et al. 1986).

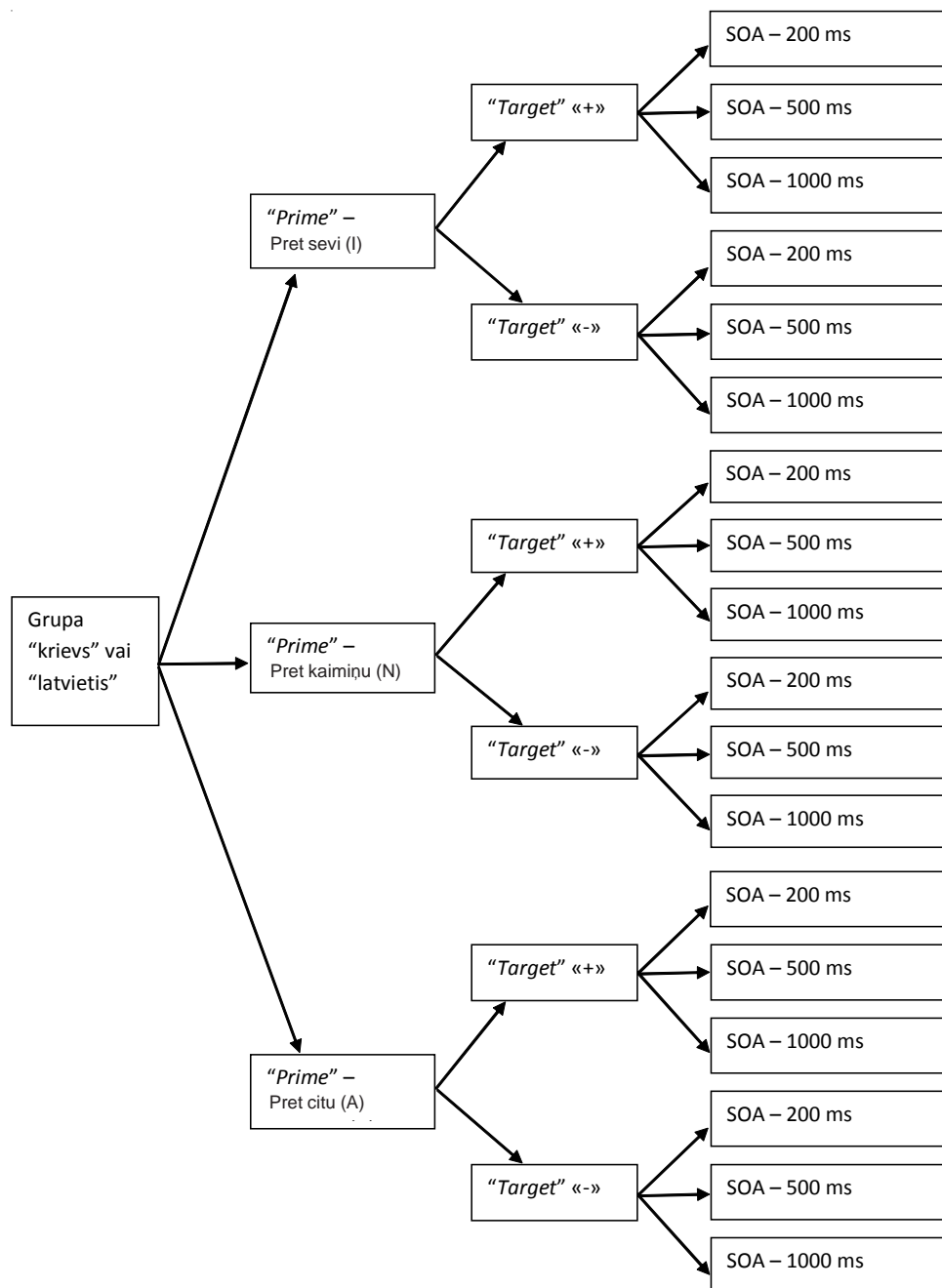
Datu apstrāde

I. Reakcijas laika izpēte

Analīzes shēma ir piedāvāta 2. attēlā. Katrā mēģinājumā reakcijas absolūtais laiks tika dalīts ar konkrētā dalībnieka reakcijas vidējo ātrumu visos mēģinājumos.

2. attēls

Pētījuma shēma

Avots: raksta autoru izstrāde.

Reakcijas laika normēšana tika ieviesta, lai samazinātu dalībnieka individuālo sensomotoro un psihomotoro īpašību ietekmi.

Normētā reakcijas laika vidējās vērtības uz pozitīvajiem un negatīvajiem stimuliem T_n^+ , T_n^- parādītas 1. tabulā.

1. tabula

Normētā reakcijas laika vidējās nozīmes uz pozitīvajiem un negatīvajiem stimuliem T_n^+ , T_n^-

SOA, ms	"Target"	"Krievs"			"Latvietis"		
		"pret sevi"	"pret kaimiņu"	"pret citu"	"pret sevi"	"pret kaimiņu"	"pret citu"
200	T_n^+	1,14 ± 0,03	1,10 ± 0,03	1,01 ± 0,02	1,10 ± 0,01	1,19 ± 0,03	1,03 ± 0,02
	T_n^-	1,04 ± 0,03	1,12 ± 0,03	1,03 ± 0,02	1,07 ± 0,02	1,17 ± 0,03	1,02 ± 0,02
500	T_n^+	1,02 ± 0,02	0,91 ± 0,02	0,94 ± 0,03	0,95 ± 0,03	0,94 ± 0,01	0,99 ± 0,02
	T_n^-	1,00 ± 0,02	0,88 ± 0,01	0,94 ± 0,03	0,94 ± 0,02	0,92 ± 0,01	0,98 ± 0,02
1000	T_n^+	1,13 ± 0,02	0,97 ± 0,02	0,88 ± 0,02	0,99 ± 0,02	0,94 ± 0,02	0,92 ± 0,02
	T_n^-	1,03 ± 0,02	0,97 ± 0,02	0,88 ± 0,02	0,99 ± 0,02	0,93 ± 0,02	0,92 ± 0,02

Avots: raksta autoru izstrāde.

Ar ANOVA palīdzību atkārtotajos mērījumos tika pētīta ietekme uz šādu faktoru normēto reakcijas laiku T_n :

Starpgrupu:

- "Grupa" (*Group*, GR) ("krievs" – R, "latvietis" – L).

Intragrupu:

- "target" ((+) vai (-));
- "prime" (I – "pret sevi", N – "pret kaimiņu", A – "pret citu");
- SOA (200 ms, 500 ms, 1000 ms).

ANOVA rezultāti piedāvāti 2. tabulā un 3.–7. attēlos. Atzīmētas vidējā rādītāja standartklūdas ($\pm 1SE$); nozīmības līmenis $p \leq 0,01$.

2. tabula

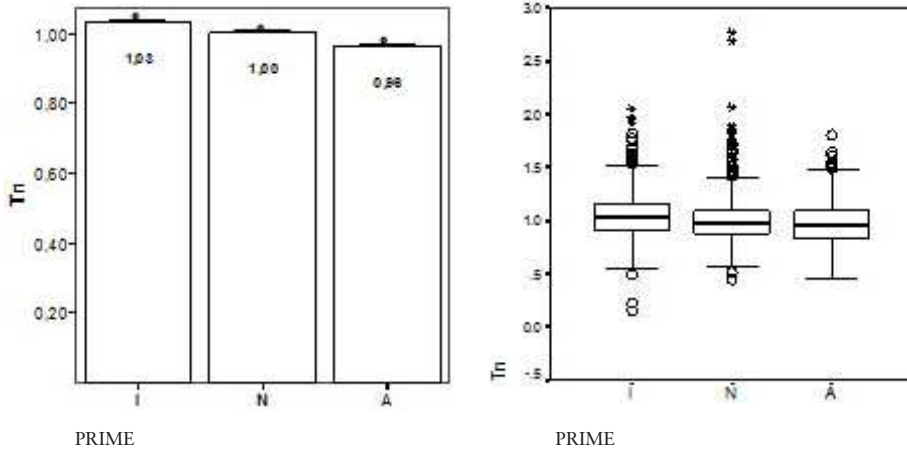
Statistiski nozīmīgākās ietekmes uz normēto reakcijas laiku

	T_n
"Prime" (I, N, A)	$p = 0,000 \leq 0,001$
"Prime" * GR	$p = 0,004 \leq 0,01$
SOA (200, 500, 1000)	$p = 0,000 \leq 0,001$
"Target" (+, -)	$p = 0,001 \leq 0,001$
"Prime" * SOA	$p = 0,000 \leq 0,001$

Avots: raksta autoru izstrāde.

3. attēls

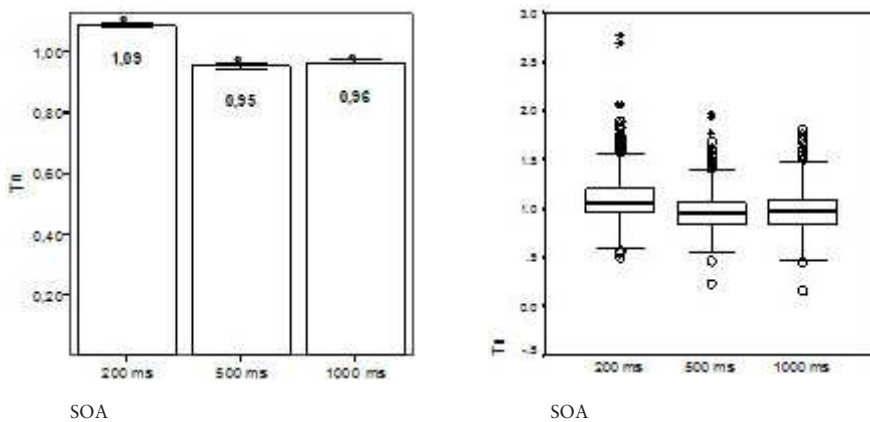
Reakcijas vidējie normētie laiki un “*boxplots*” (kvadrātveida grafiki): faktors “*prime*” (I, N, A). N = 948. $T_I > T_N$, $p \leq 0,01$; $T_I > T_A$, $p \leq 0,001$; $T_N > T_A$, $p \leq 0,001$

Avots: raksta autoru izstrāde.

4. attēls

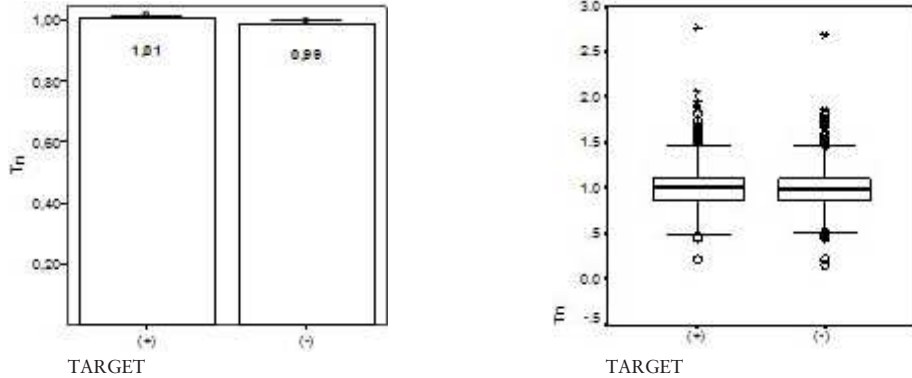
Reakcijas vidējie normētie laiki un “*boxplots*” (kvadrātveida grafiki): faktors SOA (200, 500, 1000). N = 948. $T_{200} > T_{1000}$; $T_{200} > T_{500}$; $p \leq 0,001$

Avots: raksta autoru izstrāde.

5. attēls

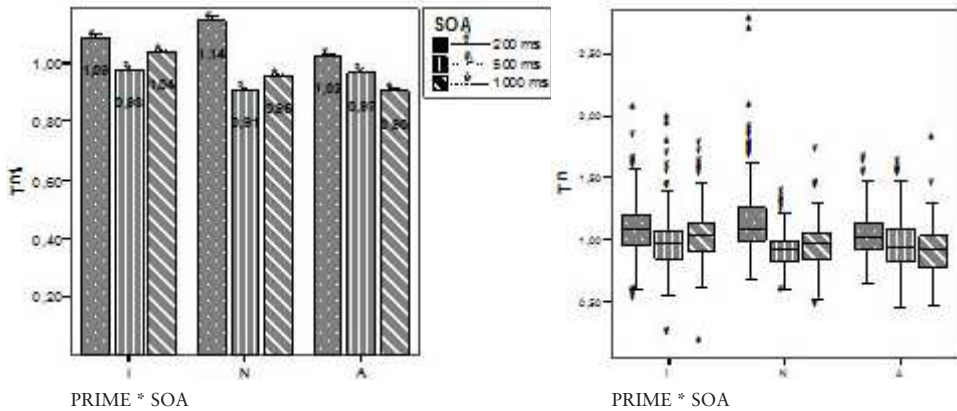
Reakcijas vidējie normētie laiki un “*boxplots*” (kvadrātveida grafiki): faktors “*target*” (+, -). N = 1422. $T_+ > T_-$; $p \leq 0,01$

Avots: raksta autoru izstrāde.

6. attēls

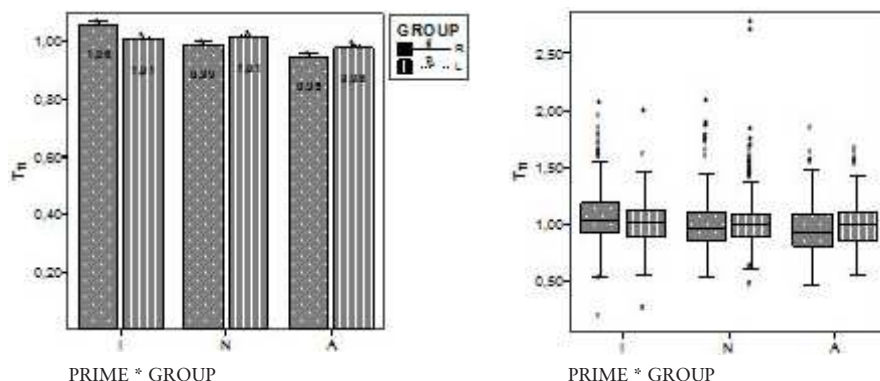
Reakcijas vidējie normētie laiki un “*boxplots*” (kvadrātveida grafiki): faktoru “*prime*” un SOA mijiedarbība. N = 316. $p \leq 0,001$

Avots: raksta autoru izstrāde.

7. attēls

Reakcijas vidējie normētie laiki un “*boxplots*” (kvadrātveida grafiki): faktoru “*prime*” un “*group*” mijiedarbība. $N_R=466$; $N_L=480$; $p \leq 0,01$

Avots: raksta autoru izstrāde.

II. Reakcijas laika noviržu izpēte

Stimula afektīvā sasaiste paredz izveidojušos etnisko nostādni. Šajā gadījumā, atbilstoši pārbaudāmajai hipotēzei, ātra reakcija uz pozitīvajiem stimuliem liecina par pozitīvu attieksmi, bet ātra reakcija uz negatīvajiem stimuliem liecina par negatīvu attieksmi (3. tabula).

3. tabula

Reakcijas laika hipotētiskā atbilstība pozitīvajiem un negatīvajiem stimuliem un attieksmei pret etnisko grupu

	Reakcijas laiks	
	Ātrs	Lēns
Pozitīvs stimuluss	Pozitīva	Negatīva
Negatīvs stimuluss	Negatīva	Pozitīva

Avots: raksta autoru izstrāde.

Iespējamā attieksme pret etnisko grupu tika pētīta, izmantojot nobīdes – atšķirības starp normētajiem reakcijas laikiem uz pozitīvajiem un negatīvajiem stimuliem (4. tabula). Nobīdes ieviešana ļauj “attīrīt” datus no reakcijas laika nozīmju daudzveidības, ko nosaka dalībnieku prognostiskā darbība, pildot eksperimentālo uzdevumu.

Nobīžu ieviešana vienkāršoja pētījuma shēmu (8. attēls).

4. tabula

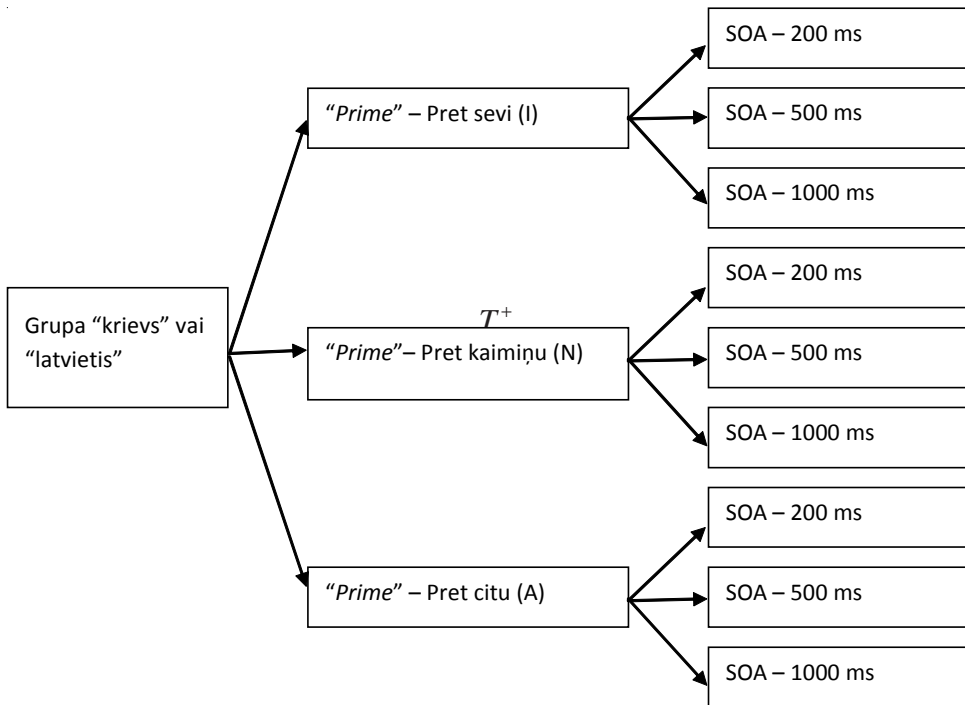
Reakcijas laiku un attieksmes pret etnisko grupu nobīžu virzības atbilstība

	Nobīde reakcijas laikā $R_n = -T_n^-$		
	Pozitīva	Nulles	Negatīva
Attieksme pret etnosu	Negatīva	Neitrāla	Pozitīva

Avots: raksta autoru izstrāde.

8. attēls

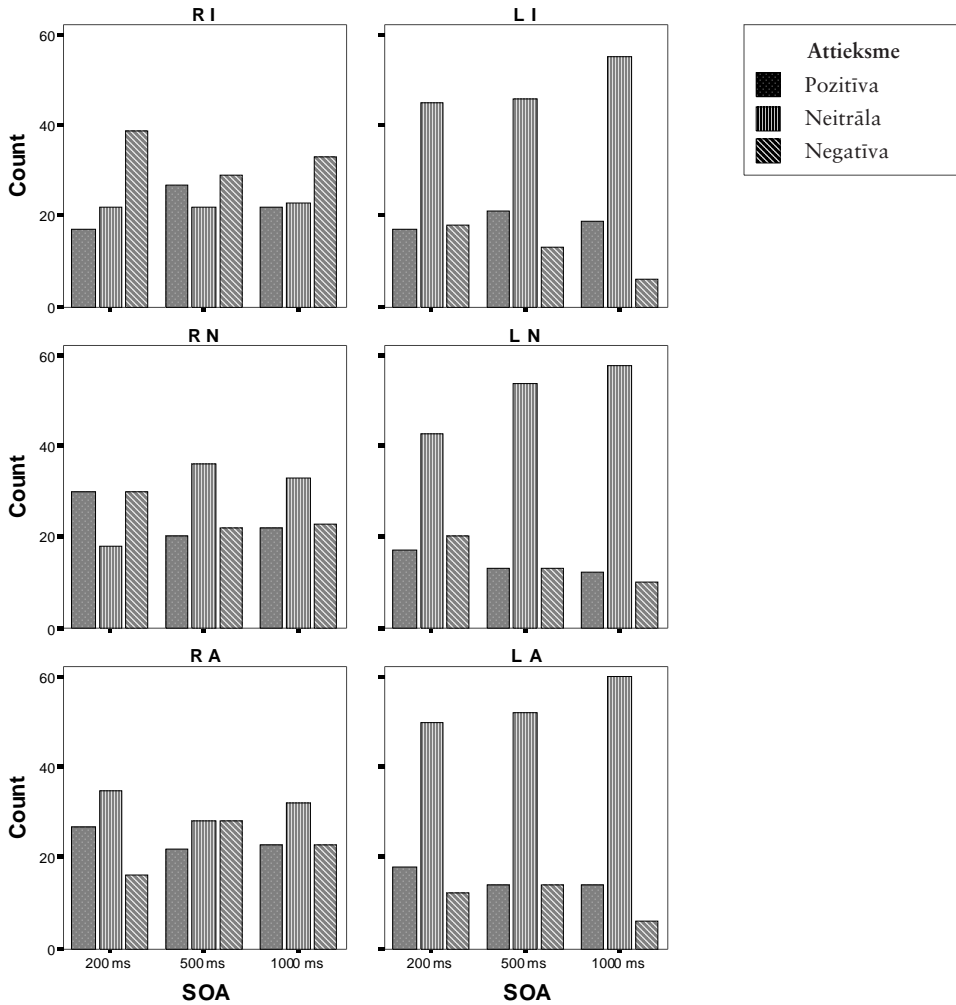
Vienkāršotā pētījuma shēma

Avots: raksta autoru izstrāde.

9. attēls

Dalībnieku attieksmes sadalījums pēc SOA atkarībā no faktoriem
 “group” un “prime” (R – “krievs”, L – “latvietis”;
 “prime”: I – “pret sevi”, N – “pret kaimiņu”, A – “pret citu”)

Avots: raksta autoru izstrāde.

Ar ANOVA palīdzību, atkārtojot mērījums, tika pētīta ietekme uz šādu faktoru reakcijas laika normētajām nobīdēm:

Starpgrupu:

- “Grupa” (Group, GR) (“krievs” – R, “latvietis” – L).

Intragrupu:

- “Prime” (I – “pret sevi”, N – “pret kaimiņu”, A – “pret citu”);
- SOA (200 ms, 500 ms, 1000 ms).

Statistiski nozīmīgākā SOA ietekme uz nobīdēm netika novērota. Tāpēc attieksmes noteikšanai pret etnisko grupu var ieviest kopējus kritērijus visiem novērojumiem, piemēram, pirmā un trešā kvartiles Q_1 un Q_3 .

III. Attieksmes noteikšana pret etnisko grupu pēc nobīdēm

- Ja nobīde mazāka vai vienāda ar $Q_1 = -0,0310$, tad attieksme ir pozitīva.
- Ja nobīde ir lielāka vai vienāda ar $Q_3 = 0,0684$, tad attieksme ir negatīva.
- Ja nobīde ir starp Q_1 un Q_3 , tad attieksme ir neitrāla.

IV. Respondentu attieksmes pret etniskajām grupām izpēte ar praiminga palīdzību

Dalībnieku attieksmes sadalījums pēc SOA atkarībā no grupas un praimingējošā stimula parādīti 9. attēlā.

Tika veikta biežumu analīze, izmantojot testus: Fišera leņķu pārveidojums un Pīrsona “Hī – kvadrāts”.

Rezultāti

1. “Krievu” attieksme pret citām etniskajām grupām ir vairāk polarizēta nekā “latviešiem”, kuriem visos gadījumos pārsvarā ir neitrāla attieksme.
2. Attieksme “pret sevi”:
 - SOA 200 ms un 1000 ms: grupā “krievi” pārsvarā ir “negatīva attieksme” pret savu etnosu: dalībnieku īpatsvars ar “negatīvu attieksmi” pret savu etnosu pārsniedz dalībnieku īpatsvaru ar “pozitīvu attieksmi” ($p \leq 0,01$; $p \leq 0,05$). To krievu, kuri dzīvoja bijušās PSRS republiku teritorijās, virzību uz negatīvu etnisko identitāti apliecina arī citu autoru pētījumi, kuros tika izmantotas eksplīcētās metodes (Стефаненко 2006, с. 241–242).
 - SOA 200 ms un 500 ms: “latviešu” attieksme pret sevi ir “neitrāla” ($p \leq 0,01$); SOA 1000 ms – “neitrāla” ($p \leq 0,01$) un “pozitīva” ($p \leq 0,01$).
3. Attieksme “pret kaimiņu”:
 - SOA 200 ms un 1000 ms: “krievu” īpatsvarā ar pozitīvu, neitrālu un negatīvu attieksmi pret “latviešiem” nav statistiski nozīmīgu atšķirību.
 - SOA 500 ms: “krievu” īpatsvars ar neitrālu attieksmi pret kaimiņu pārsniedz dalībnieku īpatsvaru ar neitrālu attieksmi ($p \leq 0,05$).
 - Visos SOA “latviešu” attieksme pret “krieviem” ir neitrāla ($p \leq 0,01$).
4. Attieksme “pret citiem”:
 - SOA 500 ms un 1000 ms: “krievu” attieksme pret amerikāņiem neatšķiras.
 - SOA 200 ms: “krievu” īpatsvars ar negatīvu attieksmi pret amerikāņiem ir mazāks.
 - Visos SOA “latviešu” attieksme pret amerikāņiem ir neitrāla.

5. Veicot kvalitatīvo analīzi, datu kopums uzrāda krituma tendenci – palielinās SOA nobīžu īpatsvars, kuras atspoguļo “negatīvo attieksmi”, un palielinās nobīžu īpatsvars, kuras aptuveni atbilst “pozitīvai attieksmei”. Tas varētu norādīt, ka praimingējošā stimula neapzinātās afektīvās nozīmības ietekme samazinās atkarībā no apstrādes laika palielināšanās un to mehānismu nozīmes paaugstināšanās, kuri ir atbildīgi par eksplīcētajiem sociālajiem spriedumiem. Minētie pieņēmumi ir speciāli jāpārbauda.

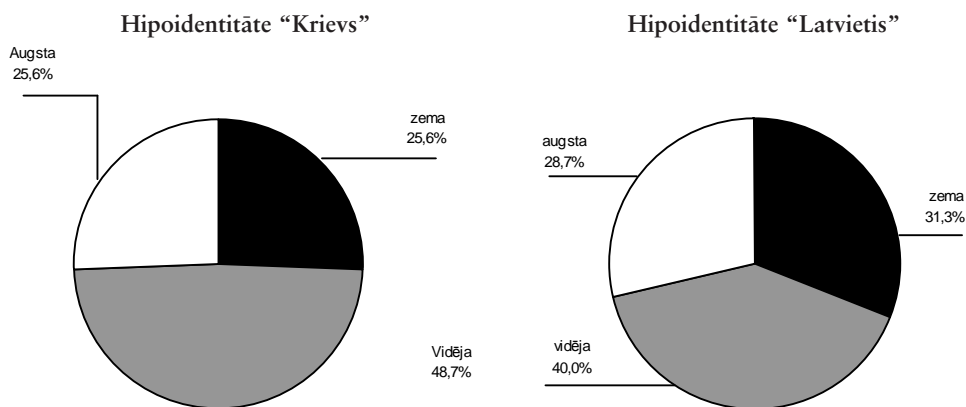
V. Etnisko nostādņu eksplīcēto un implicēto līdzekļu salīdzinājums

Nostādņu implicētie līdzekļi (neapzinātais emocionālais praimings) tika salīdzināti ar eksplīcētajiem līdzekļiem (Soldatovas skala).

10.–12. attēlos ir parādītas etniskās identitātes līmeņu proporcijas (Soldatovas metodika).

10. attēls

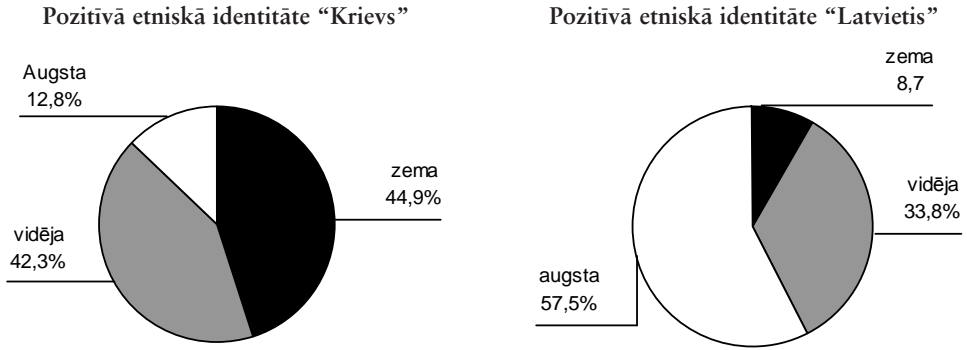
Hipoidentitātes līmeņu proporcija (etnonihilisms, etniskā indiferece) grupās “krievs” un “latvietis”

Avots: raksta autoru izstrāde.

11. attēls

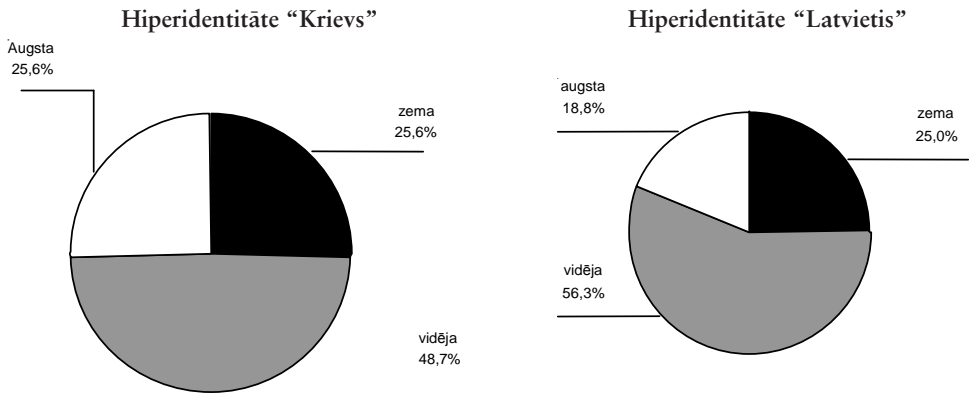
Pozitīvās etniskās identitātes (normas) līmeņu proporcija grupās “krievs” un “latvietis”

Avots: raksta autoru izstrāde.

12. attēls

Hiperidentitātes (etnoegoisms, etnoizolēšanās, etnofanātisms) līmeņu proporcija grupās “krievs” un “latvietis”

Avots: raksta autoru izstrāde.

Salīdzinājums parādīja:

- negatīvas etniskās identitātes tendenci grupā “krievs” un pozitīvas etniskās identitātes tendenci grupā “latvieši” atklāja abas metodes. Izņēmums ir implicētā metode grupā “latvietis” ar SOA 200 ms un 500 ms;
- abas metodes atklāja tendenci – vairāk polarizēta attieksme “pret kaimiņu” ir krievi un neitrāla attieksme ir grupā “latvieši”.

Sakritību kopējais skaits:

- hipoidentitātes tendences – 77,4% (5. tabula);
- pozitīva etniskā identitāte – 70,5% (6. tabula);
- hiperidentitātes tendence – 71,3% (7. tabula).

5. tabula

Implicēto un eksplīcēto mērījumu sakritības: hipoidentitātes tendences

Attieksme “neitrāla”; SOA = 1000 ms		“Krievs”	“Latvietis”	Kopā
Hipoidentitāte	Vidēja	45,5%	45,7%	45,6%
	Augsta	31,8%	31,8%	31,8%
	Vidēja un augsta	77,3%	77,5%	77,4%

Avots: raksta autoru izstrāde.

6. tabula

Implicēto un eksplīcēto mērījumu sakritības: pozitīvā etniskā identitāte

Attieksme “pozitīva”; SOA = 1000 ms		“Krievs”	“Latvietis”	Kopā
Pozitīva etniskā identitāte	Vidēja	43,3%	33,3%	39,3%
	Augsta	16,4%	53,3%	31,3%
	Vidēja un augsta	59,7%	86,7%	70,5%

Avots: raksta autoru izstrāde.

7. tabula

Implicēto un eksplīcēto mērījumu sakritības: hiperidentitātes tendences

Attieksme “neitrāla”; SOA = 1000 ms		“Krievs”	“Latvietis”	Kopā
Hiperidentitāte	Vidēja	45,6%	59,1%	48,5%
	Augsta	22,8%	22,7%	22,8%
	Vidēja un augsta	68,4%	81,8%	71,3%

Avots: raksta autoru izstrāde.

Secinājumi

- Vismazākajai SOA vērtībai (200 ms) atbilst visaugstākās latento (slēpto) atbilžu vērtības, kas varētu norādīt uz to, ka pakāpeniski piedāvāto stimulu pāru afektīvā sasaiste bremzējoši ietekmē gramatiskās kategorizācijas procesu, kā arī liecina par afektīvā praiminga automātisko raksturu un tā īslaicīgumu.
- Eksplīcēto un implicēto rādītāju savstarpējās atbilstības esamība parāda, ka emocionālā praiminga procesi ietekmē semantiskās (gramatiskās) apstrādes augstākā līmeņa procesus, kuri notiek eksperimentālā uzdevuma izpildes laikā.

- Rezultāti liecina par to, ka pareizs ir apgalvojums par emocionālā praiminga efektu neatkarību no dalībniekiem piedāvātā eksperimentālo uzdevumu tipa.
- Grupā “krievi” attieksme pret savu etnosu ir negatīva, grupā “latvieši” – pozitīva vai neitrāla. Eksplicētie un implicētie līdzekļi dod identiskas liecības, izņemot datus grupā “latvieši”, kur ar SOA 200 ms un 500 ms implicētā metode parāda neitrālu, bet ekplicētā – pozitīvu attieksmi.

Bibliogrāfija

- Fazio, R.H. (1986) “How do Attitudes Guide Behavior?” In: *The Handbook of Motivation and Cognition: Foundations of Social Behavior*. New York: Guilford Press. Pp. 204–243.
- Fazio, R.H., Jackson, J.R., Dunton, B.C., Williams, C.J. (1995) “Variability in Automatic Activation as an Unobtrusive Measure of Racial Attitudes: A Bona Fide Pipeline?” *Journal of Personality and Social Psychology*, 69: 1013–1027.
- Fazio, R.H., Olson, M.A. (2003) “Implicit Measures in Social Cognition Research: Their Meaning and Uses.” *Annual Review of Psychology*, 54: 297–327.
- Fazio, R.H., Sanbonmatsu, D.M., Powell, M.C., Kardes, F.R. (1986) “On the Automatic Activation of Attitudes.” *Journal of Personality and Social Psychology*, 50: 229–238.
- Greenwald, A.G., McGhee, D.E., Schwartz, J.L.K. (1998) “Math = Male, Me = Female, There for Math is not Equal to Me.” *Journal of Personality and Social Psychology*, 83: 44–59.
- Солдатова Г.У. (1998) *Психология межэтнической напряженности*. Москва: СМЫСЛ.
- Стефаненко Т.Г. (2006) *Этнопсихология*. Москва: Аспект Пресс.

Iesniegts 2008. 24. 09.

Summary

Irina Plotka, Dmitry Igonin, Nina Blumenau

Research of Ethnic Attitudes by Means of Emotional Priming Method

The research is aimed at the study of the correspondence between explicit and implicit measurements of ethnic attitudes. Explicit measurements are based on self-evaluating scales. The implicit measurement is based on the procedure of unconscious emotional priming (Fazio et al. 1986–2003). This paradigm is widely used for the evaluation of various constructs of social cognition, such as: preconception, inner favouritism, hidden sense of self-respect, attitudes, stereotypes, close interrelationships, racial attitudes, and other phenomena.

The possibility of employing the procedure of emotional priming for measuring ethnic attitudes is based on the assumption, declared by R.H. Fazio, that in the case of the presence of a positive attitude to an object, its revelation will accelerate further cognitive processing of positive stimuli (adjectives).

In contrast to the problems of racial attitudes, the problem of ethnical attitudes is researched by means of emotional priming method relatively little. This is the reason why in this paper the correspondence between explicit (self-evaluating) and implicit (indirect) methods of measuring ethnic attitudes has been researched. Sampling in the research is the following: 158 participants aged 25–35 with higher education (78 – mother tongue is Russian, 80 – mother tongue is Latvian), male and female in equal proportion. In the research, the procedure of masked uncon-

scious priming has been employed, where the indication of subliminal priming stimuli – the denomination of the ethnic group “Latvian”, “Russian”, “American” – preceded the indication of aim stimuli (adjective or noun). Three intervals of the Stimulus Onset Asynchrony (SOAs) have been employed – 200, 500, 1000 ms. The priming stimuli appear on the subliminal level 16 ms and are subjected to backward masking. The task of the participants was as follows: indifferent to the affective correspondence between stimuli pairs, setting of grammatical categorization of aim stimuli. It has been found out that the latency of the answers in the task of grammatical categorization is sensitive to the effects of emotional priming at 200 ms SOA. The correspondence between explicit and implicit attitude measurements indicates the influence of emotional priming on high-level processes of grammatical processing and the independence of the effects of emotional priming from the type of experimental task.

Резюме

Ирина Плотка, Дмитрий Игонин, Нина Блюменау

Изучение этнических аттитюдов при помощи метода эмоционального прайминга

Предлагаемое исследование направлено на изучение соответствия эксплицитных и имплицитных мер этнических аттитюдов. Эксплицитные измерения основаны на самооценочных шкалах. В основе имплицитного измерения лежит процедура неосознаваемого эмоционального прайминга (Фазио и др. 1986–2003). Эта парадигма широко используется для оценки различных конструкторов социального познания, таких как предубеждения, внутригрупповой фаворитизм, скрытое чувство собственного достоинства, аттитюды, стереотипы, близкие взаимоотношения, расовые аттитюды и другие феномены.

Возможность использования процедуры эмоционального прайминга для измерения этнических аттитюдов базируется на выдвинутом Р. Фазио положении, что при наличии позитивной установки по отношению к объекту его предъявление ускоряет дальнейшую когнитивную переработку позитивных стимулов (прилагательных).

В отличие от проблематики расовых аттитюдов, тема этнических аттитюдов сравнительно мало исследовалась посредством процедуры эмоционального прайминга. Поэтому в данной работе изучалась корреспонденция эксплицитных (самооценочных) и имплицитных (неявных) методов измерения этнических аттитюдов. Выборка исследования – 158 участников в возрасте 25–35 лет с высшим образованием (для 78 участников родной язык русский, для 80 – латышский), мужчины и женщины в равной пропорции. Использована процедура маскируемого неосознаваемого прайминга, в которой предъявлению целевого стимула (прилагательного или существительного) предшествовало подпороговое предъявление праймингующего стимула – названия этнической группы “латыш”, “русский”, “американец”. Использовано три интервала асинхронизации отставления целевого стимула (АОС) – 200, 500, 1000 мс. Праймингующий стимул предъявлялся на субпороговом уровне 16 мс и подвергался прямой маскировке. Задача участников – индифферентное к аффективной связанности пар стимулов задание грамматической категоризации целевых стимулов. Установлено, что латентность ответов в задании грамматической категоризации чувствительна к эффектам эмоционального прайминга при АОС 200 мс. Соответствие эксплицитных и имплицитных измерений аттитюдов указывает на влияние эмоционального прайминга на высокоуровневые процессы грамматической обработки и независимость эффектов эмоционального прайминга от типа экспериментального задания.

ZINĀTNISKĀ DZĪVE

Margarita Mihailova

II STARPTAUTISKĀ ZINĀTNISKĀ KONFERENCE “MŪSDIENU SASNIEGUMI ZINĀTNĒ UN IZGLĪTĪBĀ”

II Starptautiskā zinātniskā konference “Mūsdienu sasniegumi zinātnē un izglītībā” norisinājās Natanjā (Izraēla) no 2008. gada 25. septembra līdz 2. oktobrim. Konferenci organizēja Hmeļnickas Nacionālā universitāte (Ukraina) sadarbībā ar Progresīvo pētījumu institūtu (Arada, Izraēla). Konferencē piedalījās zinātnieki no Ukrainas, Krievijas, Vācijas, ASV, Lietuvas, Slovākijas, Polijas, Izraēlas un Latvijas. Latvijā šajā konferencē pārstāvēja seši dalībnieki no Daugavpils Universitātes: profesors V. Meņšikovs, docents V. Makarevičs, Sociālo pētījumu institūta pētniece V. Boroņenko, lektore un Latvijas Policijas akadēmijas doktorante Ē. Krutova, lektore un Latvijas Universitātes doktorante N. Verina un Daugavpils Universitātes doktorante M. Mihailova.

Konferences darbs norisinājās sešās darba grupās:

- izglītības problēmu darba grupa,
- ekonomikas, vadības un vēstures problēmu darba grupa,
- tehnisko sistēmu dinamikas un drošības problēmu darba grupa,
- materiālzinātnes problēmu darba grupa,
- speciālo problēmu darba grupa,
- medicīnas problēmu darba grupa.

No labās: V. Meņšikovs, N. Verina, Ē. Krutova, M. Mihailova, V. Makarevičs

Latvijas zinātnieki ar referātiem uzstājās Izglītības problēmu darba grupā, kuru vadīja profesors Vladimirs Meņšikovs. Darba grupas ietvaros Daugavpils Universitātes pārstāvji diskutēja galvenokārt par Latvijas izglītības problēmām, prezentējot savu pētījumu rezultātus. Vladimirs Meņšikovs prezentēja IZM projekta “Izglītības paradigmas: socioloģiskā pieeja” ietvaros veikto pētījumu rezultātus. Savā referātā “Latvijas izglītības sasniegumi un problēmas no kapitāla teorijas skatupunkta” Vladimirs Meņšikovs uzsvēra, ka izglītība ir viens no svarīgākajiem iedzīvotāju ekonomiskās konkurētspējas faktoriem. Tika arī prezentēts 2008. gadā realizētā IZM projekta pētījums, kurā tika izstrādāta plaša kapitāla formu klasifikācija, piedāvāti to inkorporētā un institucionālā stāvokļa, stratifikācijas sistēmu, nodošanas veidu, mērīšanas instrumentu raksturojumi, kā arī noteikti praktiski risinājumi izglītības kvalitātes uzlabošanai.

Savukārt Vera Boroņenko ziņojumā “Skolas paradokss: augsta izglītības vērtība un zema mācību motivācija” aktualizēja izglītības problēmas, kas saistītas ar skolēnu motivācijas trūkumu mācīties, prezentējot projekta “Izglītība zināšanu sabiedrības apstākļos” ietvaros veiktā pētījuma rezultātus. Pētniece uzsvēra, ka šī pētījuma rezultāti apstiprina, ka skolēni principā uzskata izglītību par vērtību, taču viņiem nepietiek motivācijas sistemātiskām mācībām.

Profesors V. Meņšikovs

DU SPI pētniece V. Boroņenko

Latvijas izglītības sistēmas jautājumiem Latvijas Republikas tiesību kontekstā pievērsās Ērika Krutova un Nataļja Verina, piedāvājot konferences dalībniekiem IZM projekta "Tiesiskā kultūra Latvijai integrējoties ES izglītības sistēmā" pētījuma rezultātus. Lektore Ērika Krutova savā ziņojumā skāra jautājumus, kas saistīti ar profesionālo studiju programmu atrautību no zinātniskiem pētījumiem, kā arī parādīja Eiropas Savienības un Boloņas procesa nozīmi izglītības procesa optimizācijā un sadarbības veicināšanā starp dažādām valstīm, uzsverot, ka sadarbība izglītības sfērā iespējama starp visām ieinteresētajām valstīm, neaprobežojoties ar Eiropas Savienības telpu, kas arī veicinātu veselīgu augstskolu konkurenci. Savukārt Nataļja Verina prezentēja priekšlikumus, kas saistīti ar Latvijas augstākās izglītības sistēmas likumdošanas pilnveidošanu, uzsverot LR "Augstākās izglītības likuma" likumprojekta nozīmi augstākās izglītības sakārtošanas procesā atbilstoši Eiropas Savienības prasībām.

Lektore Ē. Krutova

Lektore N. Verina

Margarita Mihailova konferences dalībnieku uzmanībai piedāvāja referātu par tēmu "Taisnīguma fenomens likumpārkāpēju psiholoģisko īpatnību kontekstā". Savā prezentācijā autore uzsvēra tiesību zinātņu studiju programmu uzlabošanas nepieciešamību, izmantojot starpdisciplināru pētījumu iespējas, īpašu uzmanību pievēršot juridiskās psiholoģijas jautājumiem.

Ukrainas un Krievijas pārstāvji padziļinātu uzmanību pievērsa studiju procesa optimizācijas jautājumiem augstskolā, īpaši diskutējot par inženierzinātņu un dabaszinātņu speciālistu sagatavošanas kvalitāti un nozīmi darba tirgū. Slovākijas pārstāvis profesors Jans Daneks uzsvēra zinātnes, izglītības un darba mijiedarbības nozīmi un ietekmi uz sabiedrības dzīves kvalitātes attīstību.

Lielu interesi radīja arī stenda referāti, kuros varēja apskatīt jaunākos sasniegumus inženierzinātnēs, medicīnā un materiālzinātnēs.

Konferences organizatori uzsvēra, ka šī pasākuma galvenais mērķis bija viedokļu un informācijas apmaiņa par jaunākajiem sasniegumiem dažādās zinātnes nozarēs, kā arī sadarbības veidošana starp dažādu valstu augstskolām. Tika uzsvērti arī nepie-

ciešamība veidot jauno zinātnieku dialogu, maksimāli iesaistot jaunus zinātniekus pētījumu veikšanā. Tieši tāpēc pēc konferences tika noteiktas labākās uzstāšanās darba grupu ietvaros, īpašu priekšroku dodot jauno zinātnieku veiktajiem pētījumiem. Izglītības problēmu darba grupā par labāko uzstāšanos tika atzīta Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūta pētnieces Veras Boroņenko prezentācija.

Konferences apskata noslēgumā jāsaprot, ka piedalīšanās šajā konferencē īpaši nozīmīga bija tieši jaunajiem zinātniekiem un doktorantiem, tā deva iespēju gūt zinātnisko pieredzi, prezentēt savu pētījumu rezultātus, uz klausīt pieredzējušu pētnieku viedokļus, kā arī veicināt sadarbības iespējas ar ārvalstu zinātniskajām institūcijām.

Gribētos izteikt pateicību Daugavpils Universitātes Zinātņu daļai un Sociālo zinātņu fakultātes vadībai par atbalstu un iespēju piedalīties II Starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Mūsdienu sasniegumi zinātnē un izglītībā”.

Iesniegts 2009. 26. 02.

Olga Lavriņenko, Ilga Lavrinoviča

KĀRTĒJĀS IKGADĒJĀS EKONOMISTU KONFERENCES “FINANŠU NODROŠINĀJUMS UN REĢIONA SOCIĀLI EKONOMISKĀS ATTĪSTĪBAS PROGNOZĒŠANA” APSKATS

2008. gada 29. novembrī Daugavpils Universitātē Sociālo zinātņu fakultātē notika konference “Finanšu nodrošinājums un reģiona sociāli ekonomiskās attīstības prognozēšana”, kuru organizēja Sociālo pētījumu institūts un Ekonomikas katedra.

Konferencē piedalījās aptuveni trīsdesmit dalībnieki. Zinātnisko komiteju pārstāvēja pazīstami zinātnieki: prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija), asoc. prof., Dr. oec. **E. Jermolajeva** (Daugavpils Universitāte, Latvija), asoc. prof., Dr. oec. **J. Eglītis** (Daugavpils Universitāte, Latvija), prof., Dr. habil. oec. **V. Kosiedovskis** (Nikolaja Kopernika Universitāte, Toruņa, Polija), prof., Dr. habil. oec. **N. Baranovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija), prof., Dr. oec. **J. Saulītis** (Daugavpils Universitāte, Latvija), prof., Dr. oec. **J. Vankeviča** (Vitebskas Valsts tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija), asoc. prof., Dr. oec. **G. Gončarovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija), doc., Dr. oec. **J. Stašāne** (Daugavpils Universitāte, Latvija), doc., Dr. oec. **D. Česnavičus** (Pedagoģiskā universitāte, Viļņa, Lietuva), vad. pētnieks, Dr. sc. soc., Dr. phil. **V. Voronovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija), lekt., Mg. oec. **S. Zelča** (Daugavpils Universitāte, Latvija).

Viens no galvenajiem konferences uzdevumiem bija jauno zinātnieku un Daugavpils Universitātes doktora studiju programmas “Ekonomika” doktorantu aktīvas zinātniskās darbības stimulēšana, kā arī iepazīšanās un zinātnisko kontaktu uzturēšana ar kolēģiem no citām doktorantūrām. Referātu apspriešanas gaitā pieredzējušo zinātnieku vadībā doktoranti no Latvijas Lauksaimniecības universitātes, Rēzeknes Augstskolas, Baltijas Starptautiskās akadēmijas un Daugavpils Universitātes varēja ne tikai apbērt savas jaunās zinātniskās idejas, bet arī novērtēt kolēģu – starptautiskās doktorantu konferences ikgadējo dalībnieku – progresu pētījumos.

Plenārsēdē konferences dalībnieki noklausījās Dr. oec., DU asociētā profesora **Jāņa Eglīša** uzstāšanos “Reitingi un indeksi – valsts mārketinga vai attīstības faktors” un Dr. sc. soc., DU asociētā profesora **Vladislava Volkova** referātu “DU Sociālo pētījumu institūta darbības analīze reģiona sociāli ekonomiskās attīstības aspektā”.

Asociētais profesors **Jānis Eglītis** savā referātā atzīmēja, ka pasaulē arvien vairāk tiek veikti autoritatīvi un visaptveroši pētījumi, kas indeksu un reitingu veidā raksturo dažādus pasaules valstu ekonomiskos un sociālos rādītājus. Analizējot šo reitingu un indeksu dinamiku un detalizētāk iepazīstoties ar to izstrādes metodiku, iespējams salīdzinoši izvērtēt Latvijas ekonomiskās problēmas, līdzšinējo darbību efektivitāti un perspektīvā plānot ekonomisko un sociālo politiku gan valsts, gan reģiona līmenī.

Valsts makroekonomisko un mikroekonomisko stāvokli var analizēt globālā līmenī, izvērtējot valsts kopējo konkurētspēju, ekonomiskās attīstības tendences un ekonomiku virzošos spēkus salīdzinājumā ar citām valstīm. Taču ne mazāk svarīga ir valsts reģionālā attīstība un to ietekmējošo faktoru izvērtējums.

Tradicionāli ekonomikā ar indeksu saprot kāda rādītāja izmaiņas laika periodā; visbiežāk lietotie ir iekšzemes kopprodukta un patēriņa cenu indeksi. Indekss šī referāta kontekstā ir komplekss rādītājs, kas aprēķināts, pamatojoties uz atlasītu vienkāršu vai kompleksu rādītāju matemātisku kompilāciju. Reitingi tradicionāli ir kādu objektu (skola, banka, valūta, joma, valsts) ranžēšanas kārtība atkarībā no kāda parametra, rādītāja vai indeksa lieluma (šāda kārtas numura apzīmēšanai lieto terminu “rangs”). Taču starptautiskās finanšu institūcijas izmanto reitingu, lai kvalitatīvi raksturotu kādu objektu (visbiežāk valsts finanšu sistēmu, bankas, valūtas). Pētījumu – respektīvi, indeksu, reitingu un rangu sastādīšanas zinātniskā un praktiskā nozīme ir atkarīga no vairākiem faktoriem:

1. Pētījumu publicējošās organizācijas autoritāte. Referātā aplūkoti autoritatīvu starptautisku organizāciju (Pasaules Banka, ANO, Pasaules ekonomikas forums) pētījumi, kuri tiek realizēti jau vairākus gadus un tiek arvien uzlaboti. Tomēr autoritāte nebūt nav garants pētījuma rezultātu kvalitātei.
2. Pētījuma metodoloģija. No zinātniskā viedokļa, ir liels izaicinājums mēģināt ar vienu ciparu (indeksu, reitingu) raksturot kādu objektu, ja vien tas nav skalārs. Protams, šis viens cipars tiek kompilēts, un, lai pilnībā izprastu galarezultātu, tā objektivitāti un praktisko lietderību, ir rūpīgi jāizvērtē viss kompilācijas process. Tomēr gandrīz visu pētījumu metodoloģijas izpēte ir *per se* nozīmīga.
3. Datu un rezultātu objektivitāte. Pētījumos izmantotos datus visbiežāk iegūst no aptaujām un statistikas datu bāzēm, taču tiek izmantoti arī ekspertu vērtējumi, masu mediju materiāli un citi pētījumi. Vienīgais iebildums pret statistikas datiem ir to apkopošanas termiņš, jo var gadīties, ka pētījuma publicēšanas brīdī situācija ir ievērojami atšķirīga no pētījumā atspoguļotās. Uzmanīgi ir vērtējami aptauju rezultāti, īpaši starptautiskos pētījumos, kad respondentiem (gan iedzīvotājiem, gan nozaru speciālistiem) dažādās valstīs ir teorētiski jāanalizē gan respondenta mītnes valstī, gan citās valstīs notiekošie procesi, tādējādi rezultāts kļūst neizbēgami subjektīvs. Mazākā mērā tas būtu attiecināms uz ekspertu vērtējumu, cerot, ka eksperts *a priori* pārzina visu vai vismaz lielu pētāmā objekta daļu. Atsevišķu pētījumu sastādītāji patur sev tiesības kādu īpašu apsvērumu dēļ atkāpties no kompilācijas algoritma un *ad hoc* ieviest savas korekcijas. Tādējādi būtu korekti visiem rezultātiem norādīt statistiskās kļūdas robežas (kas diemžēl tiek darīts salīdzinoši reti) un reizēm būtu lietderīgi veidot nevis rangu sarakstus, kuros nenozīmīgas ranga parametra atšķirības var radīt lielas ranga atšķirības, bet gan rangu grupas, starp kurām atšķirības ir metodoloģiski un statistiski nozīmīgas. Bieži vien pētījumos ir atsauces uz kādu citu pētījumu, tāpēc atsevišķos gadījumos, kad šī cita pētījuma pamatā ir subjektīvi un dažādi interpretējami dati, subjektivitātes faktors tiek būtiski multiplicēts.
4. Datu apjoms un proporcijas. Starptautisko pētījumu rezultātus var raksturot divējādi: no ārpolitiskā (starptautiskā) un iekšpolitiskā viedokļa. Neapšaubāmi pētījumiem ir plaša starptautiska publicitāte. Augsti rādītāji veido valsts, institūcijas, nozares vai kāda cita objekta pozitīvu tēlu, palielina zīmolu vērtību, paaugstina attiecīgo institūciju un personu autoritāti. Piemēram, pateicoties vairākkārtējiem labiem rādītājiem OECD veiktajos izglītības pētījumos, Somija ir kļuvusi par sinonīmu kvalitatīvai izglītībai: uz Somiju brauc mācīties citu valstu speciālisti

un politiķi. Augsti rādītāji rada papildus interesi un drošības izjūtu investoriem, kas nozīmē papildus iespējas ekonomikas attīstībā un izaugsmē. “*Starptautiskie pētījumi esot ļoti nozīmīgi ārvalstu investoru vidū, jo ‘tie ļauj mums samērīties ar citām valstīm’*”, norāda Ārvalstu investoru padomes valdes priekšsēdētājs Andris Lauciņš.

Pētījumu detalizētāka analīze ir nozīmīga valsts un nozaru politikas veidotājiem – nacionālajiem parlamenti un valdībai, jo tā ir neatkarīgs, relatīvi objektīvs papildus analīzes instruments, kas nosaka *staus quo*, ļauj identificēt problēmas, analizēt dinamiku, izvērtēt darbības efektivitāti, izvirzīt mērķus un plānot tālāko rīcības stratēģiju un taktiku. Protams, šie pētījumi ir arī politiķu savstarpējo cīņu lauks.

Sekcijā “**Reģionu sociāli ekonomiskās attīstības prognozēšana**” no 11 dalībniekiem 3 bija Daugavpils Universitātes doktora studiju programmas “Ekonomika” doktoranti, sekcijā “**Finanses un kredīts Latvijā globālos finanšu krīzes apstākļos**” no 8 dalībniekiem – 7 ir DU doktoranti. Ņemot vērā, ka 2008./2009. studiju gadā doktorantūrā mācās 14 cilvēki (no viņiem 5 ir akadēmiskajā atvaļinājumā), var atzīmēt diezgan lielu doktorantu aktivitāti – 71% doktorantu izmanto iespēju apbērt savas zinātniskās idejas.

Mg. oec. **Eināra Ulnicāna** (Latgales Tautsaimniecības pētījumu institūts) uzstāšanās “Nodarbinātības un bezdarba attīstības tendences Latgalē” veltīta pamatdarbā strādājošo skaita un privātajā sektorā strādājošo īpatsvara attīstības tendences analīzei laika posmā no 2001. gada līdz 2006. gadam Latvijas statistiskajos reģionos un Latgales reģiona administratīvi teritoriālajās vienībās. Pētitas jaunākās bezdarba līmeņa attīstības tendences minētajās teritorijās laika posmā no 2007. gada septembra līdz 2008. gada septembrim. Īpaši uzsvērtā Latgales vieta pārējo reģionu vidū. Pieejamā valsts statistiskā informācija papildināta ar autora aprēķiniem, izmantojot statistiskās metodes, ar tendenču aprakstiem un secinājumiem. Dati un aprēķini apkopoti un attēloti vairākās tabulās un attēlos. E. Ulnicāns izdara secinājumu, ka Latgalē uz pārējo statistisko reģionu fona izceļas ar lēnākiem pamatdarbā strādājošo skaita pieauguma tempiem un zemāku privātā sektora īpatsvaru nodarbināto vidū laika posmā no 2001. gada līdz 2006. gadam. Tajā pašā laikā Latgalē ir lielākais faktiskais darba vietu skaits valstī pēc Rīgas un Pierīgas reģioniem un augstākais privātā sektora īpatsvara pieauguma temps starp visiem reģioniem. Latgalē joprojām vērojams augstākais reģistrētā bezdarba līmenis valstī. Tomēr laika posmā no 2007. gada septembra līdz 2008. gada septembrim Latgalē ir vienīgais reģions, kurā bezdarba līmenis ir samazinājies. Bezdarba līmeņa samazināšanās īpaši vērojama rajonos ar zemu privātā sektora īpatsvaru iedzīvotāju nodarbinātībā.

Latgales administratīvi teritoriālajās vienībās – rajonos un valsts nozīmes pilsētās – vērojams atšķirīgs strādājošo skaita izmaiņu temps 2001. g. – 2006. g. Strādājošo skaits būtiski pieaudzis Preiļu un Rēzeknes rajonos, pieaugums vērojams arī Rēzeknē un Daugavpilī. Tajā pašā laikā Daugavpils un Ludzas rajonos strādājošo skaits ir samazinājies, Balvu un Krāslavas rajonos – palicis praktiski nemainīgs.

Latgalē vērojams arī atšķirīgs privātā sektora īpatsvars strādājošo vidū un tā izmaiņas. Salīdzinoši ļoti zems un bez pieauguma tendences tas ir Balvu, Krāslavas un Ludzas rajonos; zems, bet ar izteiktu pieauguma tendenci – Daugavpils rajonā; augstāks

un ar izteiktu pieauguma tendenci – Preiļu un Rēzeknes rajonos, Rēzeknē un Daugavpilī. Taču privātā sektora īpatsvars Latgalē ir zem Latvijas vidējā līmeņa.

Mg. paed. **Andrejs Lazdiņš** (Rīgas Uzņēmējdarbības koledža / LLU) savā pētījumā “Latgales reģiona minerālo resursu tirgus” apskata minerālo resursu ieguvu, pārstrādi un izmantošanu kā vienu no nozarēm, kas nodrošina un veicina ceļu infrastruktūras attīstīšanu, ekonomisko izaugsmi.

Galvenās ražošanas un derīgo izrakteņu izstrādes teritorijas Latgalē ir:

- zona Balvu rajonā starp Kupravu, Viļaku un Žiguriem ap Kupravas māla atradni, kur jau bijusi ražošanas bāze un infrastruktūra,
- zona Rēzeknes rajonā starp Strūžāniem, Rikavu, Krišjāņiem un Rogovku, kur atrodas reģionā lielākie kūdras purvi, un pastāv arī ražošanas bāze un infrastruktūra,
- zona Ludzas rajonā starp Degļovu, Pušmucovu un Mežvidiem ap Degļovas dolomīta atradni.

Saskaņā ar prognozi, ja derīgo izrakteņu ieguve saglabāsies 2003. gada līmenī, izpētīto būvmateriālu izejvielu krājuma saimnieciskajā aprītē esošajās atradnēs pietiks šādiem laika periodiem:

- ģipšakmens – 50 gadiem,
- smilts – 100 gadiem,
- smilts-grants maisījums – 200 gadiem,
- dolomīts – 210 gadiem,
- māls – 1130 gadiem,
- kaļķakmens – 1310 gadiem.

Analizējot Latgales plānošanas reģiona rajonus, pētījuma autors apgalvo, ka visefektīvākā SBU ir Daugavpils rajonā un mazāk efektīva minerālo resursu ieguve ir Ludzas rajonā. Mazefektīvā minerālo resursu ieguve Ludzas rajonā saistīta ar to, ka daudzi ieguvēji ir zemnieku saimniecības (2), pagastu pašvaldības (6), privātpersonas (3), kuras minerālos resursus izmanto atsevišķu vajadzību apmierināšanai. Krāslavas rajons minerālos resursus iegūst ar komercuzņēmumu starpniecību, 2007. gadā kāpinot ieguves apjomu uz vienu SBU līdz 16,747 tūkst. m³.

Latgales reģionā darbojas divas akciju sabiedrības: VAS “Latvijas Valsts meži” un VAS “Latvijas autoceļu uzturētājs”. Plašāk pārstāvētā komercdarbības forma ir sabiedrības ar ierobežotu atbildību (SIA), kas nodarbojas ar būvniecību, rajonu un pašvaldību ceļu uzturēšanu, būvmateriālu ražošanu. Individuālo komersantu kā komercdarbības formu pārstāv viens uzņēmums – Ludzas rajona IK “Niriņu grants”.

Zemnieku saimniecību aktivitāte ir ierobežota, jo to uzdevums ir lauksaimnieciskās produkcijas ražošana, taču ražošanas objektu rekonstrukcija un celtniecība, kā arī ceļu infrastruktūras uzturēšana varētu veicināt nelielu karjeru izveidi un izmantošanu saimniecībās. Ludzas un Rēzeknes rajonos ar minerālo resursu ieguvu nodarbojas divas zemnieku saimniecības katrā, Balvu rajonā – viena saimniecība, bet pārējos rajonos ieguve netiek veikta. Balvu, Ludzas un Rēzeknes rajonos ar minerālo resursu ieguvu nodarbojas arī fiziskās personas. Ludzas, Rēzeknes rajonos daudzas pagastu pašvaldības iegūst nelielos daudzumos minerālos resursus celtniecībai, ceļu remontam, kas varētu izbeigties ar pašvaldību reformas paveikšanu. Nozīmīga minerālo resursu ieguve

ar zemu pašizmaksu un augstu pievienoto vērtību būs vidējiem un lieliem uzņēmumiem, kas var piesaistīt investīcijas ražošanas modernizācijai.

Izvērtējot ieguldījumu autoceļu infrastruktūras uzturēšanā un rekonstruēšanā, izmantojot Latvijas autoceļu datu bāzi par 2005. un 2006. gadu un salīdzinot ar minerālo resursu ieguvei, ir redzama faktoru korelācija, respektīvi, samazinoties finanšu līdzekļiem autoceļu uzturēšanai un rekonstruēšanai (2006. gadā), samazinās minerālo resursu ieguve.

Uztāšanās noslēgumā autors izdara šādus secinājumus:

- Latgales plānošanas reģionā ir pietiekami minerālo resursu krājumi (māls, dolomīts, smilts-grants, smilts), lai attīstītu ieguves un pārstrādes rūpniecību, piesaistot vietējo darbaspēku;
- uzņēmējiem nav būtisku šķēršļu jaunu uzņēmumu veidošanai, jaunu tehnoloģiju ieviešanai un produktu ar augstu pievienoto vērtību ražošanai;
- minerālo resursu tirgu Latgales plānošanas reģionā ietekmē Latvijas valsts ekonomiskā politika, kas vērsta uz austrumu pierobežas infrastruktūras attīstīšanu, bet neveicina tādu minerālo resursu (mālu, dolomītu, smilti) izmantošanu, kas nodrošinātu keramzīta, būvkeramikas, ķieģeļu, kaļķu ražošanu.

DU doktorants **Rets Renemanis** savā pētījumā “Mārketinga komunikācijas onkoloģisko produktu izplatīšanā Latvijas tirgū” atzīmēja to, kam būtu jābūt onkoloģisko medikamentu mārketinga veiksmīgas stratēģijas pamatā.

Sabiedrības veselības aģentūras (SVA) veiktā pētījuma dati liecina, ka Latvijā katru gadu vidēji par 2% pieaug onkoloģisko slimnieku skaits. Latvijā primāri diagnosticēto onkoloģisko slimnieku skaits kopš 1999. gada ik gadu palielinājies, un tam ir tendence pieaugt, arī mirstības rādītājiem saglabājas tendence pieaugt, norāda Pasaules Veselības organizācijas (PVO) pārstāvniecība Latvijā. Ļaundabīgie audzēji Latvijā nāves iemeslu vidū ieņem otro vietu aiz sirds un asinsvadu slimībām. Aptuveni 75% ļaundabīgo audzēju slimnieku mirst no audzēja izraisītajām komplikācijām. Salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm, Latvijā onkoloģisko slimnieku mirstība ir augstāka. Turklāt arī ielaisto saslimšanas gadījumu īpatsvars ir lielāks nekā citās Eiropas valstīs, jo 50%–60% gadījumu audzējs tiek konstatēts tikai III–IV stadijā.

Onkoloģisko slimību ārstēšana ir viens no Latvijas veselības aprūpes sistēmas virzieniem, kuru pilnībā nodrošina valsts. Nozares attīstība ir nepieļaujami lēna, kas izriet no finansējuma trūkuma un valsts nepietiekamas ieinteresētības jaunākās paudzes ārstēšanas metožu apgūšanā, ieskaitot arī medikamentus. Pateicoties Latvijas speciālistu pieredzei un augstajam sagatavotības līmenim, Latvijā ir iespējas panākt pacientu vidējo dzīves ilgumu atbilstoši ES un ASV līmenim, taču cilvēkiem, kuriem Latvijā ir konstatēts ļaundabīgs audzējs, ir daudz mazākas iespējas dzīvot līdzvērtīgas kvalitātes un ilguma dzīvi kā iepriekšminētajās valstīs.

Vairums klientu savu izvēli pirkst vai nepirkst preci (šajā gadījumā – lietot vai nelietot medikamentu) bieži vien izdara iracionāli, balstoties uz emocijām. Mārketinga stratēģijas veiksmi lielā mērā nosaka tas, cik veiksmīgi ir izdevies noskaidrot klientu patiesās vajadzības un pareizi piedāvāt tieši klientu vajadzību apmierināšanai nepieciešamās produktu īpašības. Lai noskaidrotu galvenos faktoros, kas liek (vai palīdz) ārstam izvēlēties konkrētu medikamentu, lai palīdzētu ārstam noskaidrot galvenos

pacientu līdzestību ietekmējošos faktoros, kā arī lai pareizi pozicionētu konkrētus medikamentus, pastāvīgi tiek veiktas klientu aptaujas.

Pēc Farmācijas Departamenta datiem, kopējais zāļu tirgus Latvijā gadu no gada pieaug. Tas skaidrojams ar medicīnas nozares attīstību visā pasaulē un līdz ar to arī Latvijā (attīstās diagnostika; daudzas agrāk tikai ķirurģiski risināmas problēmas, piemēram, kuņģa un divpadsmit pirkstu zarnas čūlas slimība, ir veiksmīgi ārstējamas ar medikamentu palīdzību; plašāka medikamentu lietošana profilaksei – dažādu nopietnu problēmu nepieļaušanai), kā arī ar jaunu medikamentu parādīšanos Latvijas tirgū un vispārējo medikamentu cenu pieaugumu – sakarā ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā un piegādātāju cenu noteikšanu eiro, cenas 2004. gadā kāpa par 10–15%.

Šobrīd Latvijā tiek pārdoti aptuveni 4474 dažādu nosaukumu medikamenti, kurus piedāvā 589(!) ražotāji. VZA šobrīd reģistrēto medikamentu (firmas nosaukumu) skaits ir lielāks – 4893, no tiem 1490 ir recepšu un 3546 – bezrecepšu medikamenti. Tātad aptuveni 650–750 dažādu nosaukumu medikamentu tiek iepirkti tikai centralizētos iepirkumos. VZA kopumā ir reģistrēti aptuveni 2650 medikamentu ķīmisko nosaukumu, kas savukārt nozīmē, ka vidēji ar vienu medikamenta ķīmisko nosaukumu tiek ražoti 1,98 medikamentu firmas nosaukumi.

Galvenās onkoloģisko produktu virzības problēmas slēpjas valsts piešķirtās naudas trūkumā veselības aprūpei un birokrātijas procesos. Nav noslēpums, ka onkoloģiskie produkti ir dārgi, un pacienti par saviem līdzekļiem tos nopirkt nevar. Tas arī nebūtu viņu uzdevums, jo onkoloģisko pacientu ārstēšana visur pasaulē un arī Latvijā ir jāapmaksā no valsts budžeta. Atzīmējot kompensējamo medikamentu izskatīšanas kārtību, jāmin divas lietas:

- valsts izskata iespēju kompensēt medikamentu tikai divreiz gadā,
- valstij jāņem vērā ne tik daudz medicīniskie, cik finansiālie apsvērumi, kas nozīmē, ka priekšroka vienmēr tiek dota zālēm, kurām ir lētāka cena.

Patērētāju tirgū mārketingu parasti īsteno pārdošanas menedžeri, pārdošanas nodaļu darbinieki, reklāmas un produktu menedžeri, klientu menedžeri, ražošanas un realizācijas menedžeri, brendmenedžeri un viceprezidents marketinga jautājumos. Katram no viņiem ir stingri noteikti uzdevumi un atbildības līmenis. Parastais uzskats ir šāds: mārketinga menedžera uzdevums ir kompānijas produkta pieprasījuma stimulēšana; taču tas ir pārāk ierobežots uzskats par visu darbības spektru, kuru īsteno marketinga menedžeris. Plašākā skatījumā – mārketinga vadīšana ir virzīta uz uzdevuma veikšanu, ietekmējot līmeni, laika ierobežojumus, un pieprasījuma struktūru tādā veidā, lai organizācija sasniegtu izvirzītos mērķus. Būtībā mārketinga vadīšana ir pieprasījuma vadīšana.

Pieprasījuma vadīšana tiek īstenota, veicot mārketinga pētījumus, plānojot darbību un realizējot plānus, kā arī veicot kontroli. Nodarbojoties ar mārketinga plānošanu, aktīvie dalībnieki tirgū ir spiesti pieņemt lēmumus par mērķtirgā darbību, zīmola pozicionēšanu, ražošanas attīstību, cenu politiku, izplatīšanas kanāliem, loģistiku, komunikāciju un preces virzīšanu tirgū.

Tomēr jāatzīst, ka mārketinga stratēģijas identifikācijas jautājumi sabiedrībā vai speciālistu vidū pašlaik nav aktualizēti un sistematizēti, nav identificēti onkoloģisko produktu (medikamentu un pakalpojumu) tirgus veidošanas teorētiskie un metodolo-

ģiskie pamataspekti, kā arī nav noteiktas mijiedarbības formas starp šajā tirgū iesaistītajam pusēm: produktu ražotājiem un izplatītājiem, pacientiem, ārstiem, apdrošināšanas sabiedrībām un valsti. Līdz ar to aktualizējas jautājums par mārketinga tehnoloģiju veidošanas teorijas izstrādi medicīnas tirgū, kas tiktu vērsta uz kvalitatīvās medicīniskās palīdzības nodrošināšanu visām iedzīvotāju grupām. Veiksmīgas onkoloģisko medikamentu mārketinga stratēģijas pamatā var būt tikai tāda produktu pozicionēšana speciālistiem, kas vispirms akcentē medikamenta efektivitāti, tad parāda veiksmīgu risinājumu iespējamajām (bieži vien – neizbēgamajām) blaknēm, neaizmirstot par pacientu ērtību un dzīves kvalitāti medikamenta lietošanas laikā.

DU doktorante **Olga Lavriņenko** veltīja savu uzstāšanos Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu NUTS2 reģionu iedzīvotāju dzīves līmeņa problēmu integrāla indikatora veidošanai.

Doktorante ieteica sākumā apkopot statistikas datus par dzīves līmeni reģionos, pēc tam pārbaudīt to multikolinearitāti un novērst šo efektu. Rezultātā tiks noteikts indikatoru kopums, kurus tālāk vajadzētu apstrādāt, veicot šādas pētnieciskās operācijas:

1. statistisko rādītāju unifikācija, izmantojot atbilstošus to pārveidošanas veidus. Reģiona unificētā rādītāja vērtība, kurai ir dotā rādītāja labāka vērtība citu reģionu vidū, būs vienāda ar 1; reģiona unificētā rādītāja vērtība, kurai ir dotā rādītāja sliktākā vērtība citu reģionu vidū, būs vienāda ar 0;
2. rādītāju sadalīšana dzīves līmeņa kategorijas ietvaros. Sākumā noteikts dzīves līmeņa kategorijas unificēto rādītāju kopums, pēc tam – grupu skaits un veikta rādītāju sadalīšana vienveidīgās grupās;
3. pirmo galveno komponentu aprēķināšana katras analizētās dzīves kvalitātes kategorijas vienveidīgās rādītāju grupas ietvaros. Pēc tam katra vienveidīga grupa reprezentēta ar integrālu raksturojumu (3. līmeņa atsevišķs kritērijs);
4. trešā līmeņa atsevišķu kritēriju īpatnējā svara koeficientu noteikšana. Katras grupas galvenās komponentes īpatnējā svara koeficientu nosaka pirmās galvenās komponentes daļas dispersija visu rādītāju summārajā dispersijā;
5. dzīves kvalitātes kategorijas integrālo indikatoru aprēķināšana; svērtā (tiek izmantotas vērtības, kas iegūtas iepriekšējā etapā) Eiklīda attāluma līdz etaloniem noskaidrošana. Jo vairāk reģiona rādītāji novirzās no etalona, jo sliktāka ir analizētā dzīves kvalitātes kategorijas īpašība. Etalons tas ir analizēto dzīves kvalitātes kategoriju galveno komponentu punkts koordinātu sistēmā, kuram atbilst dotās kategorijas visu galveno komponentu maksimāli iespējamie lielumi;
6. reģionu reitings pēc dzīves kvalitātes kategoriju integrālo indikatoru lielumiem. Pirmajā vietā vajadzētu novietot to reģionu, no kura svērtā Eiklīda attālums līdz etalonam ir minimāls. Otrajā vietā būtu jānovieto tas reģions, no kura svērtā Eiklīda attālums līdz etalonam ir mazāks visu pārējo reģionu vidū.

Nobeigumā var atzīmēt pielietotās metodikas stiprās puses: tikai pieejamās informācijas izmantošana, statistiskās bāzes esamība retrospektīvai analīzei, iespēja salīdzināt reģionus, dzīves līmeņa indikatoru sakārtošanas iespēja rajonos reģiona ietvaros, komplekss reģiona stāvokļa vērtējums, rādītāju objektīvie un pamatoti kritēriji pārējā uz integrāliem lielumiem, izstrādātā integrāla indikatora veidošanas metodika pēc pirmās galvenās komponentes, ekspertu un subjektīvo vērtējumu neesamība.

DU SPI vadošais pētnieks, Dr. phil., Dr. sc. soc. **V. Voronovs** prezentēja pētījuma “Latgales reģiona augstskolu absolventu ekonomiskā apziņa” rezultātus. Dotā pētījuma īstenošanā piedalījās arī DU Ekonomikas katedras vadītāja Dr. oec. **J. Stašāne**. Pētījuma mērķis bija augstskolu absolventu ekonomiskās aktivitātes, kā arī absolventu vērtīborientācijas un reālās uzvedības novērtēšana.

Pateicoties ekonomiskās apziņas kognitīvajai funkcijai, indivīds un sociālā grupa apzinās, ka sabiedrībā pastāv noteikta ekonomisko attiecību sistēma, kā ekonomika regulē sociālos sakarus un attiecības, kādas iespējas un ierobežojumi ir ekonomisko attiecību subjektam, kā var ietekmēt valsts ekonomisko politiku utt. Sociāli ekonomiskās realitātes izziņas rezultāts ir noteiktas ekonomikas zināšanas. Objektīvs dažādu ekonomisko parādību (attieksme pret darbu, īpašuma formām, materiālo labklājību, ekonomisko attiecību subjektu ekonomisko interešu daudzveidību) atspoguļojums iespējams vienīgi ekonomiskās apziņas ideoloģiskās komponentes aktīvas līdzdarbības rezultātā.

Augstskolu absolventu ekonomiskās apziņas socioloģiskā izpēte ir viens no līdzekļiem zinātniskās pieejas īstenošanai jaunatnes ekonomiskās audzināšanas un ekonomiskās izglītības mērķu sasniegšanā. Ekonomiskās apziņas periodisks monitoringa vienā reģionā dod iespēju iegūt datus par minētās sociālās grupas ekonomiskās apziņas izmaiņām, šo izmaiņu raksturu, dinamiku, kā arī novērtēt ekonomiskās politikas efektivitāti. Augstskolu absolventu ekonomiskās apziņas analīze ļauj noteikt, kādi ekonomiskās darbības līdzekļi un formas ir efektīvākas, lai sasniegtu sociālās grupas un visas sabiedrības ekonomiskos mērķus. Rezultātā tas dod iespēju prognozēt sociāli ekonomiskos procesus.

V. Voronova un J. Stašānes pētījumā empīriskā bāze ir Latgales augstskolu absolventu socioloģiskā pētījuma rezultāti (2008. gada maijs – jūnijs). Pētījuma realizācijas gaitā tika aptaujāts 241 absolvents, kas pārstāvēja Daugavpils Universitātes, Rēzeknes Augstskolas, Transporta un sakaru institūta Daugavpils filiāles, Rīgas Starptautiskās ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolas Daugavpils filiāles sociālo, humanitāro, tehnisko un dabaszinātņu fakultātes.

Pētījuma rezultāti apstiprina hipotēzi, ka Latgales augstskolu absolventu ekonomiskajai apziņai raksturīga pretrunīga attieksme pret tirgus vērtībām (individuālisms, racionālisms un tieksme pēc izdevīguma un iedzīvošanās) un “netirgus” vērtībām (kollektīvisms, tieksme pēc taisnīguma u.c.). Šāda pretruna apziņā acimredzot saglabāsies arī tuvākajos gados. Latgales augstskolu absolventu iekļaušanos sociāli ekonomiskajā darbībā, ekonomiskās apziņas un uzvedības tipu atšķirības (pasīvi adaptīvais, aktīvi adaptīvais un aktīvi darbīgais tips) nosaka ne tikai objektīvie faktori (dzimums, vecums, jauniešu ģimenes un materiālais stāvoklis), bet arī subjektīvie faktori (dominējošā vērtību sistēma, mūsdienu darba tirgus īpatnības, jaunatnes mobilitāte). Tirgus ekonomikas kontekstā “netirgus” vērtību dominante nosaka Latgales augstskolu absolventu ekonomiskās aktivitātes raksturu: iniciatīva vai pielāgošanās, darbs vai avantūristiska parazitēšana, materiālā nepieciešamība vai pašrealizācija un profesionālisms.

Prezentācijā tika secināts, ka reģiona augstskolu absolventi kā reāli ekonomiskās darbības subjekti ir pieprasīts un sociāli nozīmīgs resurss; viņiem piemīt noteikta vērtīborientācija, saprātīgs konformisms, iespēja ietekmēt notiekošo, balstoties uz savām spējām.

DU doktorantes Mg. sc. soc. **Lienes Amantovas-Salmanes** prezentācijā tika veikta Eiropas Savienības struktūrfondu un kohēzijas fonda apgūšanas analīze Latvijā. Pētījumā priekšplānā izvirzīta šāda problēma: 2004.–2006. gada plānošanas periodā no kopējā piešķiruma Latvijai vēl nav izmaksāta daļa no pieejamā finansējuma, tāpēc šis naudas apjoms nav atgūts valsts budžetā no Eiropas Komisijas. Pēdējais termiņš, līdz kuram nozaru ministrijas varēja paspēt ieviest projektus, bija 2008. gada 31. augusts, un līdz 2008. gada beigām bija jāpaspēj naudu atgūt, iesniedzot maksājuma pieprasījumus. Pretējā gadījumā šos līdzekļus Latvija nesaņems.

Pētījuma autore izdara secinājumus:

1. Izvērtējot SF un KF lēnos apguves tempus, var secināt, ka Latvija nepaspēs apgūt visu ES atvēlēto finansējumu 2004.–2006. gadam. Jau tagad var prognozēt, ka par projektiem atsevišķās nozarēs Latvija nevarēs saņemt finansējumu no ES. Vislielākās bažas ir par finansējuma apguvi izglītības nozarē un atsevišķās LR Ekonomikas ministrijas pārziņā esošās programmās.
2. SF ieviešanas un vadības sistēma paredz laikietilpīgu dokumentu saskaņošanu, lēmumu pieņemšanu vairākos līmeņos, kas kavē projektu uzsākšanu un ieviešanu.
3. Līdzšinējā pieredze rāda, ka apstiprinātajos projektos ļoti bieži ir jāveic dažādi grozījumi, kuru cēlonis ir gan nepilnības plānošanas procesā, gan arī aizkavēšanās ar projekta īstenošanas uzsākšanu. Grozījumu veikšanai finansēšanas līgumā ir jābūt pietiekoši ātrai un elastīgai, lai neaizkavētu projektu tālāko ieviešanu. Īpaša uzmanība ir jāpievērš grozījumiem, kas paredz projekta ieviešanas pagarināšanu.
4. Projektu plānošanu un projektu ieviešanu kavē nepieciešamo dokumentu sagatavošanas kvalitāte. Dokumentāciju nav iespējams izstrādāt nepieciešamajā kvalitātes līmenī un noteiktajos termiņos ierobežotās SF saņēmēju administratīvās kapacitātes dēļ. Projektu administrācijas kapacitāti ietekmē ierobežotā pieredze un zināšanas. Papildus kļupšanas akmens projektu īstenošanai ir nepilnīgās zināšanas par publiskajiem iepirkumiem projektu aktivitāšu nodrošināšanai.
5. Zemie finansiālā progresa indikatori SF un KF projektos norāda uz problēmām, kas saistītas arī ar projektu pieteikumu sagatavošanu. Lielākie SF projekti, bet jo īpaši KF projekti, ir ļoti apjomīgi, vērtējot gan pēc piešķirtā finansējuma, gan pēc projekta ieviešanai atvēlētā laika. Projektu uzsākšanas posma sarežģītība rada risku aizkavēt projekta īstenošanu, galvenokārt – darbu uzsākšanu. Vairākos gadījumos projektu uzsākšanas aizkavēšanās palielina faktisko izmaksu pieauguma risku. Kā vienu no iepriekš minētās problēmas risinājumiem varētu minēt projektu realizāciju pa posmiem, kas ļautu sadalīt arī finanšu atmaksu projekta īstenošanai pa posmiem. Ja projektu ieviešana tiks sadalīta posmos, projektu īstenošanai būs jāuzņemas mazākas kredītsaistības, jo tiks nodrošināta regulāra līdzekļu atmaksa no budžeta.
6. Ir jāparedz iespēja veikt finanšu resursu, kuru apguve noteiktā laika periodā ir apdraudēta, pārdali starp iesaistītajām nozaru ministrijām. Tas samazinās risku vispār neapgūt naudu noteiktajā termiņā. Ir jāizstrādā mehānisms, kas gadījumos, kad projekta īstenošana ir tiktāl sarežģījusies, ka ir apdraudēta finansējuma apguve, ļautu pārdalīt šim projektam piešķirto finansējumu citiem projektiem. Šādai resursu pārdalei ir jānotiek tikai izņēmuma gadījumos.

7. Izstrādājot projektus, nepieciešamā finansējuma aprēķini ir jāveic ar maksimālu precizitāti, jo tas ļaus samazināt projekta sadārdzinājuma risku. Visu aprēķinu veikšanai ir jāpielieto patēriņa un būvniecības cenu izmaiņu indeksi.
8. Vērtējot pieteicēju izstrādātos projektu iesniegumus, augstāks vērtējums ir jāpiešķir projektiem ar augstāku gatavības pakāpi. Tas ļaus saīsināt projektu ieviešanas ilgumu un precīzāk aprēķināt projektu izmaksas, kas samazinās arī projektu ieviešanas kopējo riska līmeni.

Sekcijā “Finanses un kredīts Latvijā globālos finanšu krīzes apstākļos” tika prezentēti 8 referāti. Sevišķi ir jāatzīmē S. Ignatjeva un V. Krasko referāti.

DU doktora studiju programmas “Ekonomika” doktorants, Baltijas Starptautiskās akadēmijas docents **Sergejs Ignatjevs** referātā “Latvijas IKP: dinamika, struktūra, prognozes” analizēja galvenos IKP jēdzienus, veica Latvijas IKP dinamikas un struktūras analīzi. Pamatojoties uz izaugsmes faktoru analīzi, viņš aplūkoja divus iespējamus Latvijas tautsaimniecības ilgtermiņīgās attīstības scenārijus līdz 2025. gadam (IKP līmenis uz vienu Latvijas iedzīvotāju salīdzinājumā ES vidējo līmeni no 2000. līdz 2025. gadam; ES vidējais līmenis aprēķināts, pamatojoties uz ikgadēju IKP pieaugumu, pēc scenārija pieņemts 3% robežās atbilstoši ES attīstības stratēģijai).

Pirmais variants (konverģences scenārijs) nodrošina izvīrīto mērķu sasniegšanu; tas realizējams ārējo un iekšējo faktoru labvēlīgākās kombinācijās, priekšrocību un iespēju veiksmīgas izmantošanas gadījumā. Īstenojot šo scenāriju, būtu jāmainās šobrīd Latvijā dominējošajam ekonomiskajam modelim, kuram raksturīga lēta darbaspēka un nedaudzu dabas resursu izmantošana, kā arī produkcijas ražošana ar zemu pievienoto vērtību.

Dabas resursu ierobežotības, tautsaimniecības ierobežotās ražotspējas un neliela tirgus apjoma, kā arī nelabvēlīgās demogrāfiskās situācijas dēļ par visai iespējamu tautsaimniecības attīstības ceļu būtu jāuzskata: IKP pieaugums izglītības attīstībā, augstu tehnoloģiju intensīva izmantošana, akcenta novirze no darbietilpīgas ekonomikas jomas uz zinātņu ietilpīgas ekonomikas jomu.

Ja faktoru kombinācija ir mazāk labvēlīga, bet faktori ir mazāk aktīvi un to iedarbības temps ir lēnāks, tad pilnībā stratēģiju neizdosies realizēt, līdz ar to attīstības temps samazināsies (lēnā konverģence). Noteiktos laika periodos šis scenārijs var pārvērsties par stagnācijas scenāriju.

Lai gan otrs (stagnācijas) scenārijs ir inerts un nevēlams, tomēr tas ir iespējams, kad galvenie stratēģiskie uzdevumi tiek izpildīti neapmierinoši priekšrocību un iespēju nepietiekamas izmantošanas dēļ, vai tiek realizēti ar lieliem trūkumiem un riskiem. Rezultātā saglabāsies atpalcība no ES valstu līmeņa. Ja priekšrocību un iespēju faktorus vispār neizdodas realizēt, tad Latvijas attīstības tempi būs zemāki par ES attīstības tempiem; rezultātā atpalcība var tikai palielināties.

Secinājumos pētījuma autors atzīmēja, ka IKP situāciju ietekmē tādi faktori kā pieprasījuma samazināšanās, uzņēmumu finansiālais stāvoklis un bezdarbs. Kontrolēt šos procesus pilnībā nevar, izmantojot fiskālus un monetārus līdzekļus. IKP ietekmēs arī saspilētā situācija pasaules finanšu tirgos un zemais pieprasījums eksporta noieta tirgos. Kredītēšanas politika kļūs vēl vairāk konservatīva, bet naudas resursu vērtība pieaugs.

DU doktora studiju programmas “Ekonomika” doktorants **Vadims Krasko** savā pētījumā “Izmaiņas privāto patērētāju struktūrā transformācijas periodā (reģionālais aspekts)” analizēja situāciju Latvijas mājsaimniecībās, galvenās izmaiņas to patērēšanas izdevumos pēc valsts iestāšanās ES, pamatfaktoros, kas nosaka patērētāju izvēli, kā arī mājsaimniecību ienākumu pieauguma prioritāros virzienus, kuri veidojas Eiropā mūsdienās. Patērēšana, kura referātā apskatīta mijiedarbībā ar rīcībā esošajiem ienākumiem, ir ne tikai indivīda dzīves, bet arī sabiedrības attīstības būtisks faktors, kas stimulē cilvēku darbību, tai skaitā – uzņēmējdarbību un ražošanu.

Analizējot finansiālo situāciju Latvijas mājsaimniecībās, doktorants atzīmēja, ka 2006. gadā vidējā darba alga palielinājās no 188 Ls līdz 275 Ls. 2007. gadā vidējā darba alga pieauga no 251 Ls – janvārī līdz 345 Ls – decembrī; 2008. gadā – no 325 Ls janvārī līdz 358 Ls jūnijā. Referents atzīmēja, ka sabiedriskajā sektorā pelnīja vairāk nekā privātajā. Visaugstākais darba algas rādītājs bija Rīgā un tās rajonā; zemāki algas rādītāji bija Kurzemē, Zemgalē, Vidzemē. Taču viszemākais darba algas rādītājs bija Latgalē. Augstāka par vidējo alga bija tikai Rīgā un tās tuvākajos rajonos, bet pārējos Latvijas rajonos alga bija zemāka par vidējo.

Izmaiņas mājsaimniecību izdevumu struktūrā, pirmām kārtām, redzamas izdevumu īpatsvara samazinājumā pārtikai un sakariem 2007. gadā. Pieauga izdevumu īpatsvars transportam, veselībai, apģērbim un apaviem, atpūtai un kultūrai.

Šobrīd Latvijas mājsaimniecībās finansiālā situācija ir dažāda:

- ne visām mājsaimniecībām pietiek naudas pat pamatvajadzību apmierināšanai;
- lielākā daļa aptaujāto atzīmēja, ka viņiem ir vidējs finansiālais stāvoklis – pietiek ikdienas izdevumiem, bet lielākiem pirkumiem nauda ir ilgstošī jākrāj.

Latvijā vairāk par pusi (52%) aptaujāto savas mājsaimniecības finansiālo situāciju novērtēja kā labu, līdzīgs rādītājs ir Lietuvā un Polijā. Kopumā cilvēki ir pieraduši justies labi savā valstī. Pieticīgāk (nepietiek naudas pat minimāli nepieciešamajiem izdevumiem) dzīvo šādas iedzīvotāju grupas: lauku iedzīvotāji, pensionāri un cilvēki, kuri saņem pabalstu no valsts. Šo cilvēku vidū ir liels īpatsvars respondentu ar vidējo un zemāku par vidējo izglītību. Rezultātā rodas tendence, ka lauku iedzīvotāji pārceļas uz pilsētu vai aizbrauc uz ārzemēm. Pensionāri tradicionāli cieš no līdzekļu trūkuma. Tas saistīts ar cenu pieaugumu, tajā skaitā uz zālēm un medicīnas pakalpojumiem.

Secinājumos referāta autors atzīmēja, ka izmaiņas mājsaimniecībās bija tieši saistītas ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā, un turpmāk tās noteiks ES integrācijas procesi. Mājsaimniecību izdevumu struktūra no 2004. gada līdz 2007. gadam nav mainījusies krasi, taču cenas ir paaugstinājušās būtiski. Mājsaimniecību vajadzības arī turpmāk noteiks patēriņa līmeni un struktūru.

Konferences apskata nobeigumā gribētos uzsvērt, ka referāti neatstāja vienaldzīgu nevienu konferences dalībnieku. Var konstatēt, ka viens no konferences galvenajiem uzdevumiem – jauno zinātnieku pētījumu rezultātu aprobācija – tika sasniegts, bet doktoranti ieguva spēcīgu stimulu, strādājot pie saviem promocijas darbiem. Vēl viens ikgadējās ekonomistu konferences pozitīvs aspekts ir tas, ka Latvijas doktoranti ir ne tikai detalizēti informēti par to, kādas problēmas pēta viņu kolēģi, bet arī iekļaujas abpusēji izdevīgā zinātniskā sadarbībā, plāno kopējo pētījumu un projektu veikšanu.

Par jauno zinātnieku atbalstu, izrādīto interesi un par rekomendācijām doktorantu pētījumu uzlabošanai jāizsaka pateicība profesoram V. Meņšikovam, asociētajam profesoram J. Eglītim, asociētajam profesoram G. Gončarovam, kā arī DU Ekonomikas katedras vadītājam J. Stašānei par konferences veiksmīgu organizēšanu.

Īpaša pateicība jāizsaka DU vadībai un zinātņu prorektorei, asociētajai profesorei E. Jermolajevai par jauno zinātnieku iniciatīvas atbalstīšanu un radošas atmosfēras veidošanu.

Jau ir iesākta nākošās zinātniskās konferences organizēšana, kas notiks 2009. gadā; tās tēma ir “Reģionālās ekonomikas inovatīvās attīstības stratēģijas un mehānismu veidošana”. Lai piesaistītu jaunus zinātniekus no citām valstīm, konferences organizatori plāno sadarbību ar SOCRATES / ERASMUS programmām; konferences organizatori arī cer uz Eiropas Sociālā fonda papildus finansiālo palīdzību 2009. gada janvārī iesniegtā projekta “Cilvēkresursu piesaiste zinātnei” ietvaros.

Iesniegts 2009. 09. 03.

AUTORI

- Ņina Blūmenaua** Dr. sc. ing., docente, Transporta un sakaru institūts, Rīga, Latvija
nina.blu@inbox.lv
- Lilija Gorbaceviča** Dr. phil., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas katedras docente, Latvija
sk@du.lv
- Arvydas Guogis** Dr., asociētais profesors, Mikola Romera Universitātes Sabiedriskās vadības fakultātes Sabiedriskās vadības katedra, Viļņa, Lietuva
a.guogis@gmail.com
- Dmitrijs Igoņins** Dr. psych., Zinātniski tehniskās aģentūras “Latenta” SIA valdes priekšsēdētājs, Rīga, Latvija
- Romualdas Kacevičius** lektors, Mikola Romera Universitātes Stratēģiskās vadības un politikas fakultātes Politikas zinātnes katedra, Viļņa, Lietuva
kacevicius@mruni.lt
- Ilga Lavrinoviča** maģistrante, studiju programma “Ekonomika”, Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte, Latvija
ilga.lavrinovica@du.lv
- Olga Lavriņenko** Mg. oec., Mg. paed., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūta pētniece, Latvija
olga.lavrinenko@du.lv
- Margarita Mihailova** Mg. psych., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūta vecākā statistiķe, Latvija
margarita.mihailova@du.lv
- Irīna Plotka** Dr. psych., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūta vadošā pētniece, Latvija
irinaplotka@inbox.lv
- Andrius Stasiukynas** lektors, Mikola Romera Universitātes Sabiedriskās vadības fakultātes Sabiedriskās vadības katedra, Viļņa, Lietuva
andrius@jip.lt
- Māra Vidnere** Dr. oec., Dr. habil. psych., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūta vadošā pētniece, Latvija
mvidnere@navigator.lv

AUTHORS

- Nina Blumenau** Dr. sc. ing., senior lecturer, Transport and Telecommunication Institute, Riga, Latvia
nina.blu@inbox.lv
- Lilija Gorbaceviča** Dr. phil., senior lecturer, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University, Latvia
sk@du.lv
- Arvydas Guogis** Dr., associate professor, Department of Public Administration, Faculty of Public Administration, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania
a.guogis@gmail.com
- Dmitry Igonin** Dr. psych., chairman of the Board, Scientific and Technical Agency "Latenta" Ltd., Riga, Latvia
- Romualdas Kacevičius** lecturer, Department of Political Science, Faculty of Strategic Management and Politics, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania
kacevicius@mruni.lt
- Olga Lavriņenko** Mg. oec., Mg. paed., researcher in the Institute of Social Investigations, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University, Latvia
olga.lavrinenko@du.lv
- Ilga Lavrinoviča** Master student, Program "Economics", Faculty of Social Sciences, Daugavpils University, Latvia
ilga.lavrinovica@du.lv
- Margarita Mihailova** Mg. psych., senior statistician in the Institute of Social Investigations, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University, Latvia
margarita.mihailova@du.lv
- Irina Plotka** Dr. psych., chief researcher in the Institute of Social Investigations, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University, Latvia
irinaplotka@inbox.lv
- Andrius Stasiukynas** lecturer, Department of Public Administration, Faculty of Public Administration, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania
andrius@jip.lt
- Māra Vidnere** Dr. oec., Dr. habil. psych., chief researcher in the Institute of Social Investigations, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University, Latvia
mvidnere@navigator.lv

АВТОРЫ

- Нина Блюменау** Dr. sc. ing., доцент, Институт транспорта и связи, Рига, Латвия
nina.blu@inbox.lv
- Мара Виднере** Dr. oec., Dr. habil. psych., ведущий исследователь Института социальных исследований, Факультет социальных наук, Даугавпилсский университет, Латвия
mvidnere@navigator.lv
- Лилия Горбацевич** Dr. phil., доцент кафедры социологии, Факультет социальных наук, Даугавпилсский университет, Латвия
sk@du.lv
- Арвидас Гуогис** Dr., ассоциированный профессор кафедры общественного управления, Факультет общественного управления, Университет имени Миколаса Ромериса, Вильнюс, Литва
a.guogis@gmail.com
- Дмитрий Игонин** Dr. psych., председатель правления научно-технического агентства ООО “Латента”, Рига, Латвия
- Ромуалдас Кацявичюс** лектор кафедры политической науки, Факультет стратегического менеджмента и политики, Университет имени Миколаса Ромериса, Вильнюс, Литва
kacevicius@mruni.lt
- Ольга Лавриненко** Mg. oec., Mg. paed., исследователь Института социальных исследований, Факультет социальных наук, Даугавпилсский университет, Латвия
olga.lavrinenko@du.lv
- Илга Лавриновича** магистрант программы “Экономика”, Факультет социальных наук, Даугавпилсский университет, Латвия
ilga.lavrinovica@du.lv
- Маргарита Михайлова** Mg. psych., старший статистик Института социальных исследований, Факультет социальных наук, Даугавпилсский университет, Латвия
margarita.mihailova@du.lv
- Ирина Плотка** Dr. psych., ведущий исследователь Института социальных исследований, Факультет социальных наук, Даугавпилсский университет, Латвия
irinaplotka@inbox.lv
- Андриус Стасюкинас** лектор кафедры общественного управления, Факультет общественного управления, Университет имени Миколаса Ромериса, Вильнюс, Литва
andrius@jip.lt

AUTORU IEVĒRĪBAI

Žurnālā “Sociālo Zinātņu Vēstnesis” tiek publicēti oriģināli zinātniskie raksti sociālajās zinātnēs (socioloģijā, politikas zinātnē, ekonomikā, sociālajā psiholoģijā, tiesību zinātnē), kā arī zinātnisko pētījumu recenzijas, konferenču apskati, informācija par zinātnisko dzīvi. Redakcija rakstus pieņem angļu, latviešu un krievu valodā. Rakstu problemātika nav ierobežota.

Redakcijā raksts iesniedzams kopā ar atsauksmi, kuru gatavo nozares speciālists, kam ir zinātniskais grāds.

Žurnāla Redakcijas kolēģijā ir gan Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes zinātnieki un docētāji, gan arī vadošie pētnieki no Portugāles, Polijas, Lietuvas, Norvēģijas, Zviedrijas, Krievijas un Baltkrievijas.

Redakcijā iesniegtie raksti tiek recenzēti. Atsauksmi par katru rakstu sniedz divi recenzenti, kā arī žurnāla redaktors. Redakcija ievēro autoru un recenzentu savstarpējo anonimitāti. Rakstu autoriem ir tiesības iepazīties ar recenzijām un kritiskām piezīmēm un, nepieciešamības gadījumā, koriģēt savus pētījumus, veikt tajos labojumus un grozījumus, par termiņu vienojoties ar redaktoru. Redakcijai ir tiesības veikt nepieciešamos stilistiskos labojumus, kā arī precizēt raksta zinātniskā aparāta noformējumu. Redakcijas izdarītie labojumi tiek saskaņoti ar autoru.

Raksti tiek vērtēti saskaņā ar pieņemtajiem zinātniskuma kritērijiem: pētījuma atbilstība mūsdienu teorētiskajam līmenim izvēlētajās problēmas izpētē; pietiekama empīriskā bāze, empīriskā materiāla oriģinalitāte; hipotēžu, atziņu un rekomendāciju oriģinalitāte un novitāte; pētāmās tēmas aktualitāte. Tiek vērtēta arī izklāsta loģika un saprotamība. Atlasot rakstus publicēšanai, priekšroka tiek dota fundamentālas ievirzes pētījumiem.

Redakcija honorārus nemaksā, manuskriptus un disketes (vai CD) atpakaļ neizsniedz.

Raksta manuskripta noformēšana

Raksti, kuru noformēšana neatbilst prasībām, netiks pieņemti publicēšanai.

Raksta apjoms: 0,75 – 1,5 autorloksnes (30000–60000 zīmju, atstarpes ieskaitot).

Raksta manuskripts iesniedzams datorizdrukā divos eksemplāros A4 formātā, pievienojot disketi (vai CD), vai pa elektronisko pastu. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*WinWord 2000/XP*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sākumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija (800–1500 zīmju). Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību).

Raksta kopsavilkums: 2000–3000 zīmju. Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsa-gatavo angļu un (vai) krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu un (vai) krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu un (vai) angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties ar attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālistu – valodas nesēju. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990, p. 140); (Миллс 1998, с. 10); (Bela 1997, 112. lpp.). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas un diagrammas noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tāda veida materiāliem jānorāda kārtas numurs un virsraksts.

Bibliogrāfija (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi šādi:

Monogrāfijas (grāmatas un brošūras):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Миллс Ч. Р. (1998) *Социологическое воображение*. Москва: Стратегия.

Raksti krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Raksti žurnālos:

Bela, B. (1997) "Identitātes daudz balsība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos." *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A*, 51, Nr.5/6: 112–129.

Шмитт К. (1992) "Понятие политического." *Вопросы социологии*, № 1: 37–67.

Raksti laikrakstos:

Strazdiņš, I. (1999) "Matemātiķi pasaulē un Latvijā." *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Materiāli no interneta:

Soms, H. "Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati." <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Bibliogrāfija sakārtojama autoru uzvārdu vai iespieddarbu nosaukumu alfabēta (sākumā – latīņu alfabēta, nešķirojot pēc valodām; beigās – kiriliskā alfabēta) secībā.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

“Social Sciences Bulletin” publishes original research papers on the problems of social sciences (sociology, political sciences, economics, social psychology, law), as well as review articles, information on conferences and scientific life. The Editorial Board accepts articles in English, Latvian, and Russian. The scope of problems of articles is not limited.

The articles are to be submitted together with the review, which should be prepared by the expert of appropriate social science branch.

In the Editorial Board of the magazine, there are both scientists of the Faculty of Social Sciences of Daugavpils University and researchers from Portugal, Poland, Lithuania, Norway, Sweden, Russia, and Belarus.

The articles submitted to the Editorial Board are reviewed by two reviewers and the editor. The Editorial Board observes mutual anonymity of the authors and the reviewers. The authors have a right to get acquainted with the reviews and the critical remarks (comments) and, if it is necessary, they may make some changes, coming to an agreement about the terms with the editor. The Editorial Board has a right to make necessary stylistic corrections, change the layout of the scientific paper to come to the uniformity of the layout. The corrections made by the Editorial Board will be agreed with the author.

The articles are evaluated according to the adopted scientific criteria: correspondence of the research to the present-day theoretical level in the domain of the chosen problem; sufficient empirical basis; originality of empirical material; originality of hypotheses, conclusions, and recommendations; topicality of the subject investigated. The logics and clearness of the exposition is evaluated as well. Preference is given to fundamental studies.

The Editorial Board does not pay royalties; manuscripts and diskettes (or CDs) are not given back.

Layout of Manuscripts

Articles, which do not have an appropriate layout, will not be accepted.

Volume of article: 30,000 – 60,000 characters with spaces.

Manuscript should be submitted in two Word-processed and fully formatted copies of A4 paper, attaching a diskette (CD), or by e-mail. Text should be composed using *Times New Roman* font (*WinWord 2000/XP*); font size – 12, line spacing – 1.5. Text should be aligned 3.5 cm – from the left side, 2.5 – from the right side, 2.5 cm – from the top and the bottom. If special computer programmes are used, then they should be submitted together with the article.

Annotation: in the beginning of the article (after the heading), the informative annotation (800–1,500 characters) is located. In the annotation, the purpose and tasks of the paper are underlined, the research problem is formulated, the novelty of research is marked and the main conclusions are represented. In the separate paragraph, the key words (terms, in which the essence of questions considered) should be given.

Summary: 2,000–3,000 characters. Articles in Latvian should contain a summary in English and (or) Russian; articles in English should be provided with a summary in Latvian and (or) Russian; articles in Russian should contain a summary in Latvian and (or) English.

Language of article: literal, terminologically precise. If author prepares an article in a foreign language, then he/she should take trouble about the linguistic correction of the written text consulting a specialist of the corresponding branch of social sciences – native speaker. *Articles, which have a wrong spelling, will not be accepted and reviewed.*

Layout of article (references and notes, bibliography, tables, schemes, diagrams, charts, etc.). References should be placed in a text according to the example: (Turner 1990, p. 140); (Миллс 1998, с. 10); (Bela 1997, 112. lpp.). Explanations and comments should be given in the endnotes. Tables, charts, schemes, diagrams, etc. should have indication of the source of the material and, if necessary, then the method of making the table, the chart, the scheme (calculations, data gathering, etc.) should be marked. These materials should have ordinal numbers and titles.

Bibliography should be compiled according to the given samples:

Monographs (books, brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Миллс Ч. Р. (1998) *Социологическое воображение*. Москва: Стратегия.

Articles in collections:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Articles in magazines:

Bela, B. (1997) "Identitātes daudzums Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos." *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A, 51, Nr.5/6: 112–129.

Шмитт К. (1992) "Понятие политического." *Вопросы социологии*, № 1: 37–67.

Articles in newspapers:

Strazdiņš, I. (1999) "Matemātiķi pasaulē un Latvijā." *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Materials from the Internet:

Soms, H. "Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati." <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Bibliography should be compiled in the alphabetic order according to the authors' names or to the titles (at the beginning – in the Latin alphabet, at the end – in the Cyrillic alphabet).

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ

В журнале «Вестник социальных наук» публикуются оригинальные научные статьи по проблемам социальных наук (социологии, политических наук, экономики, социальной психологии, юриспруденции), а также рецензии на научные исследования, обзоры конференций, информация о научной жизни. Редакция принимает статьи на английском, латышском и русском языке. Проблематика статей не ограничивается.

Статьи представляются в редакцию вместе с рецензией, которую должен подготовить специалист соответствующей отрасли, имеющий научную степень.

В редколлегию журнала входят как ученые и преподаватели факультета социальных наук Даугавпилсского университета, так и ведущие исследователи из Португалии, Польши, Литвы, Норвегии, Швеции, России и Беларуси.

Статьи, представленные в редакцию журнала, рецензируются. Отзыв о каждой статье дают два рецензента, а также редактор журнала. Редакция соблюдает принцип анонимности авторов и рецензентов. Авторы статей имеют право ознакомиться с рецензиями и критическими замечаниями и, в случае необходимости, внести исправления и изменения в свои исследования, причем срок внесения корректировок должен согласовываться с редактором. Редакция сохраняет за собой право внести в статью необходимые стилистические исправления, а также изменения в оформлении научного аппарата с целью достижения его единообразия. Исправления, произведенные редакцией, согласуются с автором.

Статьи оцениваются в соответствии с критериями научности: соответствие современному теоретическому уровню в изучении выбранной проблемы; достаточная эмпирическая база; оригинальность эмпирического материала; новизна и оригинальность гипотез, положений, рекомендаций; актуальность темы исследования. Оценивается также сама логика и ясность изложения. При отборе статей для публикации преимущество дается исследованиям фундаментального характера.

Редакция гонорары не выплачивает, рукописи и дискеты (или CD) не возвращает.

Оформление рукописи статьи

Статьи, оформление которых не будет соответствовать данным требованиям, к публикации не принимаются.

Объем статьи: 0,75 – 1,5 авторских листа (30000 – 60000 знаков, включая пробелы).

Рукопись статьи должна быть представлена на дискете и в компьютерной распечатке (формат А4) в двух экземплярах (или по электронной почте). Текст набирается шрифтом *Times New Roman (Win Word 2000/XP)*; размер букв – 12, межстрочный интервал – 1,5. Поля слева – 3,5 см, справа – 2,5 см, сверху и снизу – 2,5 см. Если в наборе статьи использовались специальные компьютерные программы, то они должны быть представлены в редакцию.

Аннотация статьи: в начале статьи, сразу же после заголовка, помещается информационная аннотация (800–1500 знаков). В аннотации указывается цель и задачи статьи, формулируется исследовательская проблема, отмечается новизна исследования и представляются главные выводы. В отдельном абзаце приводятся ключевые слова (термины, в которых наиболее адекватно может быть выражена сущность вопросов, рассмотренных в статье).

Резюме: 2000–3000 знаков. Статьи на латышском языке сопровождаются резюме на английском и (или) русском языке; статьи на английском языке – резюме на латышском и (или) русском языке; статьи на русском языке – резюме на латышском и (или) английском языке.

Язык статьи: литературный, терминологически точный. Если автор готовит статью на иностранном (неродном) языке, то он должен сам позаботиться о лингвистическом редактировании статьи; желательна консультация носителя языка, являющегося специалистом соответствующей отрасли социальных наук. *Статьи, язык которых не соответствует правилам правописания, не будут рассматриваться и рецензироваться.*

Научный аппарат статьи (ссылки и примечания, библиография, таблицы, схемы, диаграммы, графики и т.д.). Ссылки даются в тексте по следующему образцу: (Turner 1990, p. 140); (Миллс 1998, с. 10); (Bela 1997, 112. lpp.). Примечания и пояснения располагаются после основного текста. В оформлении таблиц, графиков, схем, диаграмм должны указываться ссылки на источник материала, при необходимости также должна указываться методика разработки (расчета данных, выведения сводных показателей и т.д.) таблиц, графиков, схем. Все подобные материалы должны иметь заголовки и порядковые номера.

Библиография (список использованных в статье печатных работ) должна быть составлена и оформлена точно, в соответствии с предлагаемыми ниже образцами:

Монографии (книги и брошюры):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Миллс Ч. Р. (1998) *Социологическое воображение*. Москва: Стратегия.

Статьи в сборниках:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Статьи в журналах:

Bela, B. (1997) "Identitātes daudzumsība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos." *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A, 51, Nr.5/6: 112–129.

Шмитт К. (1992) "Понятие политического." *Вопросы социологии*, № 1: 37–67.

Статьи в газетах:

Strazdiņš, I. (1999) "Matemātiski pasaulē un Latvijā." *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Материалы в Интернете:

Soms, H. "Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati." <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Библиография составляется в алфавитном порядке фамилий авторов или названий печатных работ. В начале списка указываются работы, названия которых даны латинским шрифтом (без деления по языкам), затем – кириллицей.

Sociālo Zinātņu Vēstnesis
2009 1 (8)

Maketētāja Marina Stočka

Iespiests SIA «Madonas poligrāfists» –
Saieta laukumā 2a, Madona, LV-4801, Latvija.